МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

І. ЗАРВИ, В. ЛИМАРЯ, Т. МАСЕНКА,
Андр. ХВИЛІ, Пав. УСЕНКА

№ 6—7

ЧЕРВЕНЬ-ЛИПЕНЬ 1927 ХАРКІВ

elib.nplu.org

05 [329. 14 к: 331. 3]

Укрголовліт № 69067/кв.
Друкарня ВУЦВК'у
„Червоний Друк"
Зам. № 3195—2000.

elib.nplu.org

Ярослав Гримайло

МРІЇ

Біла відквіть летить під ноги,
Сині коси розплів бузок...
Прокладаєм нові дороги,
Мов на острові десь Крузо.

Як питання, встають години,
Загадково мигтять в очах:
— Розгадайте...
— Ми зараз гинем...
І кудись відлітають, мчать...

Свої мрії напою на ніч
Вином кришталевих рос...
Чи не кожний із нас — керманич,
Чи не кожний із нас — матрос?

Що у морі борні і праці
Серце — сплески надій, як вітрил...
Ми пройдем через голови націй,
Як проходять кордони вітри!..

Ми пройдем, як весняний подих,
Сонцем даль голуба задзвенить
І просурмлять комусь заводи
Невблагану останню мить.

Та не врозумить нікого смерть ця;
Вітер буде летіть з морів...
День, як арфа стодзвонна, озветься
Пелюстками очей прапорів.

Ну, а поки, під шум діброви
Сині коси розплів бузок...
Прокладаєм нсві дороги,
Мов на острові десь Крузо.

Мик. Матвійчук

* * *

Гукнув гудок—високо, лунко,
Прорізав клекіт шестерень;
Побіг димар в синь чорнострункий,
Чатує працю день-у-день.

Рахує брама сині блузи,—
Уже кінець восьми годин!
...Приємно так на повні груди
Дихнути в примороз весни.

Надходить вечір чорнополий.
Черствий кує по бруку сніг.
Злились в одне каштани голі,
Рядком сплелись в обіймах віт.

Сховавсь димар в імлу чавунну,
Чатує працю—ніч і день.
Кидають світло вікна лунко...
...Ритмичний клекіт шестерень.

Ів. Гончаренко

МІСЯЧЕНЬКОВІ

Говорили про тебе на зборах
Гнівом сірим,
Що ти, місяцю, нам тепер ворог
До деякої міри.

Ач, як в небі моргає бровою
Після довгих прогулів,
Знаєм, кличеш ти знов за собою
На юнацькії гулі.

Всім нам ясно доказано,
Що це ти став зривать політчитки,
А яким протоколом наказано
Тобі витівки ці чинити?

А ти знаєш, що ти зарвався!
Єсть положення нові,
Де і значить, щоб ти не втручався
В справи чисто осередкові.

А ти знаєш, що із-за тебе
Вже квитків позбулося чимало?..
— Знаєш, місяцю, треба,
Щоб у нас із тобою ладналось.

Ось отак на повітрі відкритому
Каесемовські збори відчинимо...
Ну, тоді вже тебе не критемем—
В тебе світла для зборів позичимо.

Тільки ж, стій!—договоримось—
Світлом добре постачити,
Як-найкращі умови створимо,
Щоб провести як слід, не спартачити.

А тепер, друже наш, до побачення,
Ти там в небі гляди без іронії.
— Ах забули!.. Просим пробачення!
— Після зборів—гармонія...

Роман Гуцало

ЗОЛОТІ ГУДЗИКИ

Оповідання

I.

Старі верби з одрізаними верхами закудлатились, як голови вовкулаків. Через опуст поволі дзюрчить вода, наче через цівку напіводкритого крана й розбігається невеличкими бризками, пообабіч чорного м'яса греблі. Золотиста вовна хмар пливе ставком. Десь плеще по хвилях риба. І тихесенько з вершини щось шепоче очерет, наче заспокоюючи зляканий крик дикої качки.

Ніч. Млин скрипить, як порвані груди сухотника. Мохнате колесо поволі підставляє свої чорні шпиці та срібну піну води на місяць. Вода падає в урвисько й це нагадує далекий грім. Гримить без перерви, наче хтось кованими колісьми їде бруком. А стара шапка на млині труситься, як жива, і, здається, що ось-ось розлізеться і перевертом покотиться за водою в ґрірву. Закумкала наче з просону жаба й замовкла.

А млин скрипить...

На порозі сидить дід Єремія дивиться на зорі. Його білі штани, сорочка й голова, як брила снігу на чорній землі весною. Дід наче заснув, підперши руками голову. Біля ніг його треться чорна кішка і світить двома очима, наче двома жаринами. Але дід ночами не спить, а сидить і думає. Ви хочете знати, про що дід думає?

Дідові є про що думати. Прожите життя, як шлях із дрібних зірок, що розтріпався з одного краю неба до другого. Та дід вік свій звікував тут біля млина, дивлячись на зорі. На очах його—темна шапка мохнатого млина над урвищем, пацюки й миші під мішками та люди, обвіяні мукою, при світлі лойового каганця на кошові, як ті примари. Отож думки дідові завжди при ньому: млин скрипить у них.

Але тепер дід найбільше думає про сина, що вбито на війні. Власне й не про сина (давня справа!), а про свою єдину онучку—Мариську. Стукалів парубок Телемін ходить що-вечора до діда та все під мовляє:

— Віддайте, діду, за мене Мариську... Каятися не будете... В допомозі станемо. Млина підправимо—вам уже відпочивати треба.

Він бере сокиру й хазяйновито постукує щось біля заставок, майструє біля жорнів, щоб показати дідові—який то буде з нього гарний хазяїн.

Дід крутить головою, наче відганяє мух.

— Не з доброї хвамілії люди...—думає й потихеньку зідхає дід.

Дід Єремія пригадує.

... Старий Стукало не любив, коли його питали, з чого він розбагатів. Наїжиться, зчулиться, сякне носа в бік і муркне:

-- Розбагатів... із чого там розбагатів? З труда—праці все! Та яке там багатство... чого люди не видумають.

Він говорив у ніс і його часто перекривлювали:

— Ет... з чого там розбагатів... чого люди не ведумають.

Йому при випивці часто навіть допікали, бо знали, що старий Стукало не витримає смішків і крикне до Мурованого:

— А ну, Срелю, стаб-но плешку!

А коли Сруль поставить пляшку, то всі сідають за стіл і хвалять Стукала:

— Дай, боже, кожному так багатіти!

А Стукало до кожного по чарці:

— Дай, боже!

Стукало старий, але ще чорний, як жучок. З-під волохатих брів маленькі оченята по-вовчому іскряться. Та вуса стирчать так: один вище, другий нижче. А від цього здається обличчя приємним, особливо при чарці.

Він п'є, але знає з ким пити. Він розуму не проп'є. Стукало знає для чого він п'є. Ось він уже підсунувся бочком до сусіди.

— Дай, боже... Може сватами будемо...

Стукало навмисно сів біля Порхвира, бо знає, що злидні гонять його до „Гамуру". В Порхвира три десятини землі, грошей ні шеляга, а дітей—купа. Він знає, коли мову мовити про продаж землі.

Кумпанія вже підтримує:

— А, далебі, Порхвире, продаси тільки дядькові Стукалові... Гарний, добрий чоловік—на „Гамур", як по маслі, спровадить...

П'ють цілу ніч. Стукало здебільшого лле під стіл. А ранком приходить додому, вирівнює спину, розгладжує бороду й до наймитів кричить:

— Запрягай! Орати Порхвирові десятини...

Такий був Стукало до революції.

Виплив місяць із-за шапки темного осокора, заплутався золотими кучерями в білій дідовій бороді й обірвав думки. Захищаючи очі наче від сонця, дід встав і лагідно всміхнувся, дивлячись на місяць:

— Бач, шельмо, й тут діда найшов...

Дід іде на греблю. Позіхаючи, чухається в пазусі й гонить кішку від себе:

— Кет-кет... Гайда до млина мишей розгонити!

На греблі під вербою чорніє дві постаті. Постаті ховаються за верби.

— І що то за очмана в цю пору ще стоїть...—шамкає дід і незадоволено крутить головою.

Дід заштупорує трохи заставки й знову йде до млина. Він сідає знову на порозі й дивиться на зорі, зідхаючи:—Трапляється оце Стукало... та неладні вони люди. Ой, неладні люди...

— Накинув на мою голову... а тепер суши мозки.

Дід позіхнув. Потім пішов до млина, висипав до коша дві мірки пашні й почав молитися богу. Заспівали перші півні.

А млин скрипить, як порвані груди сухотника.

II.

З-під моху пробиває собі дорогу до сонця зелена трава. Аби сонце! Аби тільки жагуче сонце світило та гріло ці вогкуваті, запліснявілі долини. Замість шпоришу та будяків, замість осоки й очерету тут можуть зацвісти червоні квіти. Замість вовкулакуватих верб і плаксивої лози тут можуть вирости пірамідальні тополі та розгонисто-крислаті сосни, що верхами своїми хлюпатимуться в хмарах, а вітами торкатимуться синьої блакити неба. Аби тільки сонце.

Стах пригорнув до себе Мариську й подумав:

— А чого ще крім сонця бракує?!

Верби з смутком зашелестіли. Шапка осокора жалібно загомоніла, а з очерету знову злякано дика качка. Живий вітер ударив ароматом травневої ночи в розпанахані груди молодому хлопцеві та завіхрився на його золотій голові.

Мариська щільніше притиснула себе до Стаха. А Стах відчув, що тіло його надто сильне, що міцні ноги не зігнуться, а руки хотять обняти всесвіт.

І він простягнув руки й міцно стиснув таке ж міцне, пружисте, наче з гіпсу, тіло Марисчине й не просто промовив, а крикнув:

— До сонця ще сили бракує! Ого!

Десь невиразно проказала його слова луна, і гомін, як тарахкотіння каміння, покотився по сивій затуманеній долині.

Мариська тихенько спитала:

— А хіба тобі сили бракує?!

Стаха захопив цей гуркіт луни, як крик лева в пустелі, і він, прислухаючись до останнього відгоміну, відповідаючи Марисці, знову загоготав:

— Ого-го! Ого-го! Сили вистачить! — і повернув плечима, що аж кістки затріскотіли, та сікнув руками повітря, наче довбнями, аж свиснуло...

Вийшов дід на греблю, як мрець із кладовища в білій намітці, подивився і знову незадоволено покрутив головою:

— Коли воно спить... Цілу ніч валандаються, бахурі...

Стах із Мариською шугнули в лопухи й лугом, обмиваючи в росі ноги, пішли до річки. Посідали на кладці й хлюпали ногами в м'якій воді, збиваючи шумовиння...

Наближався ранок, і оживала земля. Пурхнула птичка в кущах, а в селі загерготіли гуси. Багровіло небо на сході.

— Бачиш, яке погане... а сила є! Робота, праця дає силу й міць кісткам і м'язам. Попоробив я колись у того Стукала...

Стах дивився на Мариську, що мовчала, вгнувши голову до води. Він штовхнув її в спину:

— Га? чого мовчиш?! Як із Стукалом діло? Може наймит не до вподоби, іди за куркуля...

Мариська кліпнула віями й наче оксамитовою стрічкою прикрила ними очі.

— Що ти мені нагадуєш... Коли б... то не сиділа б отут із тобою.

— Але ж він до діда що-вечора довідується...

— А я то тут при чому...—Мариська засміялася, бризнула в очі Стахові жменею води й стала на кладці.

— Поганий... і ще не вірить! На що воно мені оте плюскле, що сидить та клянчить біля діда: „Дозвольте мені взяти Мариську"... наче б то торгує яку корову... Очі мої його не бачили... Пху!

Мариська задирчисто подивилася на Стаха:

— А ну, доганяй... догониш—твоя, не догониш—чиясь...

І плигнула з кладки на стежку, що біліла, до біленької дідової хати у вишникові на горбку.

Стах усміхнувся й собі, як ведмідь, плигнув за нею.

— Еге-ге... Це задача не важка!—держав уже Стах за плечі Мариську й вертів нею навкруги себе, підносячи на міцних руках, як цяцьку:—А з дідом ми ще повоюємо... Ой, пришпилимо діда...

А ти б до діда з ласкою... Треба лише лагідненько до нього підластитися...—захекана Мариська впала на призьбу.

— Як це?! Як цуцик? Ні, сестрице, я тобі не Стукалів Телемін. Мох, блекота, будяки—старий світ нищиться... Не ласкою його, а косою...

Мариська злякано дивилася на Стаха.

— Що це ти таке страшне наговорив...

Стах ходив біля призьби й лисніла його сатинова сорочка від жвавих рухів руками, крижами на сяйві місяця. Він клав ногу на землю, як сокиру в дерево, а рука сікла повітря, наче кремінь:

— Ти повинна знати... Ми будуватимемо млина на оцій саме греблі, тільки там, з того боку. Не дідового—сивого, мохнатого млина... А млина, де стукатимуть машини та свистітимуть свистки... Ми привеземо

динаму, що світитиме, як сонце найтемнішої ночі. Ми розвалимо греблю і збудуємо камінну. На млині впиратиметься в небо висока щогла й ми тут на березі чи призьбі матимемо змогу слухати те, про що говорять у Харкові. Дід уже, мабуть, знає про будівлю млина, а тому тут ніякий цуцик не поможе. Наш млин—могила дідовому. Дідів млин посунеться в урвисько, коли заздалегідь його відтіля не заберуть. Наш млин припре до стіни діда й Стукала—його пайсвника. Отож бачиш, Марисько, що цуцик не поможе.

— Шкода діда... промовила Мариська.

Стах наче зліз із високого неба на землю і присів на призьбі біля Мариськи:

— Дід скоро вмре... А ми ще маємо жити!..

III.

У неділю дідів млин тихо стоїть. І хлопчики тоді з греблі поціляють камінцями жаб, що безтурботно скачуть під самим мохнатим колесом. Відпочинок починається з суботи. Бамкає перший дзвін, дід виглядає на двір, дивиться на сонце, хреститься й поволеньки йде до містка й заштупорує заставки. Колесо повертається що-раз повільніше, млин не скрипить уже, а тільки ледве-ледве сопить, наче перед смертю, аж поки цілком не заспокоїться. Тоді колесо завмирає зовсім. Із млина знову висовується дід і довго клацає біля дверей великим заіржавілим замком, як десятипудовою гирею.

У неділю дід устає рано.

Сьогодні неділя і дід уже сидить на тапчані й заволікає очкура в широкі білі штани, що розтелилися на його колінах, наче добре рядно. На дворі лише сіріє, і молодиці, чути, гонять до пастуха овець. Дід сидить довго—може з годину, або й більше.

Потім іде до млина. Він заглядає в кожну дірочку, розгонить щурів, налякає горобців, що залітають до млина на поживу, поштурхає ціпком греблю і погомонить із пастухом.

— Нема вже сили! — скаржиться дід пастухові... —А замінити нема кому...

Дід білий, наче вимазаний в білу глину, але обличчя червоне, як у снігової баби, яку хлопчики розмалювали рожевим буряком. Це такий дід, про яких онуки тепер кажуть:

— Він переживе ще й нас!

А тому й сутулий пастух, із торбиною через плечі, всміхається.

— А я так думаю, що ви мене ще поклали б на лопатки...

Дід крутить головою, оглядає пастуха, наче перевіряє правдивість слів його, штурхає в задумі ціпком землю:

— Хе-хе... Минулося! Пройшло... Нема сили! - переконуючи заперечує дід і знову поволеньки дрібцює до своєї хати.

Дзвін гуде. Дід у постолах і свитці йде до церкви. Ще нема нікого. Дід перший завжди переступає церковного порога й у куточку бабника довго шепоче та б'є поклони. За ним приходить Стукало. Цей просто йде аж до вівтаря, світить свічки, подає попові кадило. Коли починають співати „херувими", то дід Єремія виходить із бабника під „боже тіло". Потім стає біля криласа й тут уже простоює всю „службу". Дід привик до напівпорожньої церкви й байдуже дивиться на попові замастяні в глину шкрябуни, що мигтять у ладановому димові по підлозі, на дяка—їхнього таки дядька, сліпого на одно око Корнія. Дід уже не молиться, а стоїть, зіпершись на ціпка, почуваючи величезну потребу сісти.

На церковних сходцях, коли виходили з церкви, Стукало торкнув діда Єремію за руку й вони додому пішли разом.

— Гарна погода... Пшениці, як Дунай... — почав Стукало — росте все, як із води. Та біда, що не було на чому сіяти. Доконають бісові комзлидні...

Дід Єремія закашлявся і взяв Стукала за рукава:

— А ти не робщи, чоловіче... дасть бог — будеш ситий з того, що маєш...

— Будеш... з чорта-два! Ось будете ситі, коли вашого млина знесуть, а комзлидні свого збудують. Будете тоді ситі...—сердиться Стукало, а вуса, як у кота, плигають.

Дід аж став.

— Що ти плещеш? Якого млина?!

Стукало посміхнувся:

— А хіба не знаєте?! Будувати ж мають млина парового! Вже постанова є. Отоді побачимо, що ви заспіваєте. Отоді чи скажете, що будете ситі...

Дідове обличчя почало розтягуватись, а очі сховалися в зморшках: —

— Еге-ге... Коли вони ще збудують! Може й смерть прийде! Парового, кажеш? Те-те-те... Пан он у Сокільцях не їх дурнів був та п'ять років колись будував... Те-те-те... Цього я боявся!..

Стукало опустив голову й вуса наїжилися. Він ступав широкими кроками й дід ледве встигав із ним зійти. Було враження, що дід біжить підтюпцем за Стукалом.

Стукало підійшов до своїх воріт і запросив діда присісти на колодці відпочити. Він усе думав, чим би це діда налякати. Млин дідів йому тепер був би як раз до речи, бо з землі мало пуття... Яка та земля—лишили щось із три десятинки. Він для цього й ставка в оренду взяв. Стукало погладив чорну борідку й почав:

— А що ви скажете, коли вас заставлять забрати млина, знести... мовляв, роби з ним діду, що хочеш... хоч спали. Земля громадська... Твій млин, діду, нам непотрібний, а земля ось зараз потрібна... що тоді скажете, діду?!—Стукало хитро дивився в дідові очі.

Це на діда вплинуло. Дід аж підскочив:

— Яке вони мають право?!

— А таке... В мене ж забрали землю. Дві садиби забрали. В церкви й будинки забрали, батюшку вигнали... Що ви, діду, тільки на світ народилися?

— Не посміють! Мій батько ще млина будував! Не посміють!

Дід аж тупцяв біля Стукала, а той терся на колодці задом, наче його щось пекло.

— Та ще й головний закопьорщик—отой камсомол до вашої Мариськи ходить...—продовжував Стукало.—Казав, віддайте онуку за мого Телемона! Підлатали б млина, може перенесли б в інше місце...

— Про якого камсомола ти кажеш?!

— І цього не знаєте... Ех, засидівся дід у млині... Куцюрубишин Стах—такий є. Колись за попихача в мене був, а тепер—сила на селі... Хвалиться—пришпилю діда Єремію з його млином, що аж репне...

Дід, звичайно, не знав цього. Він не знав ні про млина, ні про „камсомола", бо тільки дороги було що до церкви. Дід ішов од Стукала, як прибитий Дід починав розуміти, що Стукало правду каже, бо тепер „їхня" власть і можуть вони зробити, що захочуть.

Дома він не міг обідати, хоч і випив дві чарки самогону до борщу. На Мариську дивився сердито. Встаючи голодний з-за столу, гримнув:

— Ти суши голову, а воно тобі з камсомолом погибіль готує... Вмерти не дасте, іроди...

Дід пішов до клуні й довго стогнав на сіні.

IV.

Стара Куцюрубиха вже кільканадцять разів заходила з ковінькою до другої хати, де спав Стах, стукала біля тапчана й стягала нап'яте аж на голову Стахову рядно.

— Вставай, сякий-такий, сину! Обідати пора... Вже люди з церкви пішли. Корова аж мукає—попастися проситься.

Стах щось муркотів, натягав знову рядно на голову й починав хропти. Стара безпорадно стояла біля тапчана, постукуючи ковінькою, але це аж ні трішечки не впливало на Стахів сон. І стара виходила з хати. Та через хвилину-другу знову заходила будити сина. Раз навіть замість тапчана стукнула ковінькою по випнутих у рядні Стахових колінах. Стах схопився, протираючи очі:

— Мамо... Не бийтеся! Бо, слово чести, до газети напишу...—сказав Стах наче серйозно, наче з погрозою й опустив ноги на землю.

— А пху на тебе! Спить до полудня та ще й не зачіпай його. Людські діти десь іще до схід-сонця скотину попасають... А тут виродка маю.

— Мамо... коли ви на мене сьогодні покладаєте надію... то вашій корові доведеться здохнути з голоду... Сьогодні я аж ніяк пасти корови не можу!—знову сказав спокійно-серйозно Стах, замотуючи ногу в руду онучу та натягаючи на неї чобота.

Стара кліпала карсокими очима, оглядаючи сина й наче дивувалася, де він такий в неї взявся неслухняний. Попливло, здається, недавнє минуле, коли оцей самий Стах—замурзаний та обдертий—ганяв за шістьома коровами Стукаловими. Тепер же тапчан тріщав під сильним хлопцем із русявими кучерями на голові, що при кожному його рухові лізли аж в очі. Лице чисте—кров із молоком. Спина під точкою сорочкою аж трусилася.

— Невже ж це Стах?! Коли він виріс...

Стах лише недавно прийшов із Червоної армії і стара не могла надивитися на сина. Наче й будила вона його лише для того, щоб надивитися на свого коханого, єдиного... Бо коли ж ти на нього надивишся? Встав—пішов. Приходить уночі. Стара пригадала знову замурзане, обдерте дитинча в сльозах, що ганяло по стернях за чужими коровами. Старій стало шкода сина.

— Ну, ну... Іди обідати. А корову я вже сама десь попасу та нагодую,—лагідно говорила мати й не могла вийти з хати, любуючись своєю дитиною. Стара, нарешті, пішла забувши ковіньку, що лежала посеред хати, зробивши чорні від сажі плями на жовтій долівці.

По обіді Стах пішов на левади. Сонце. Зелено. Земля наче, прибралася до шлюбу. Пташки щебетали. І не було змоги розпізнати, про що саме кожна з них хотіла сказати сонцеві. Та було загальне почуття: жити хотілося! Хотілося жити й щось робити велике, красиве, чудесне, незрівняне навіть із цією розкішною природою травня.

Стах підпер своїм плечем осокора й замислився. На зборах кооперації вони постановили будувати млина—перший камінь класти на підмурок для індустріялізації села. Постановили... та постанова—це ж клаптик паперу, що нічого ще не дає й майже нікого ні до чого не зобов'язує.

Стах подивився на село, де хати з солом'яними стріхами виглядали з декоративних садків, наче копиці підмоченого сіна.

— Оту масу за собою потягти б... Це краще всякої постанови Та як його зробити?!

Перед ним наче стали Трохим, Іван, Юхим, Степан... Дядьки колупали пальцями в носі й посміхалися:

— Млина кажеш? А нащо він нам?! Хватить із нас діда Єремії...

Стах повів долонею по гарячому чолі, і дядьки з-перед очей зникли. Натомість стали його товариші – кооператори, стрункі молоді хлопці, та незаможник Тарас із чорною борідкою, що лисніла, як крило шпакове.

— Останню сорочку продамо, а млина збудуємо...

Стах усміхнувся:

— Коли б усі такі!

На носа впала краплина роси, що десь іще з ночи зберіглася між рясним листям осокора. Стах аж тріпнувся. І знову побачив гаряче сонце, зелену леваду. Берегом ішли дівчата й співали. Найголосніше виводила пісню Мариська. Але до них не тягнуло.

Стах насунув кашкета глибше на голову й поза кущі пішов до річки.

— Без загальних зборів сільських нічого не видумаєш. А з сорочки одного Тараса багато не попнеш...—думав Стах, ідучи греблею й повернув до будинку під зеленою бляхою, де колись жив піп, а тепер висіла вивіска: „Сільсько-Господарське Кредитове Товариство“.

З берега чути було дівочі співи. Найголосніше виводила пісню Мариська й голос її дзвенів закохано, як спів жайворонка в блакиті неба.

Стах думав про інше.

V.

Була друга неділя. Стах кінчав доповідь на зборах сільського активу, коли до залі всунувся Стукало. Він був, як і завжди, в солом'яному брилеві та в овечій гунці, застібнутій на невеличку руду пуговку, що вив'язана була з кожушаного шкурлата. Стукало присів на ослоні біля дверей, зіперши на кійок своє мохнате підборіддя й наче задримав, примруживши очі. Його постать тепер дуже нагадувала шімпанзе, що часом можна бачити на картинах у читанках для дітей шкільного віку. Треба було тільки скинути з Стукалової голови солом'яного бриля. Стукало ворушив товстими губами, наче смоктав у роті цукерку.

Стах говорив про дорогу для себе справу. Він розповідав, як колись там у місті, в Червоній армії служив та всього там надивився.

— Ідеш ніччю вулицею, а тобі видно наче вдень. Підведеш голову— по стовпах баньочки горять — наче золоті гудзики блищать. Навіть зір не видно. Та що там казати.... кожен майже з вас був—сам бачив. Саме ж головне, щоб і у нас тут на селі такі золоті гудзики засвітилися. До цього й мова моя мовилася, бо й Ленин сказав—„Радянська влада плюс електрифікація—шлях до соціялізму!“

Стах розімлілий сів на лаву й обтер хустинкою мокре обличчя. В голові ще туманилося, набігали нові думки, вимальовувалися ще нові образи. Згадав він, що ще нічого не розповів селянам про значіння електрифікації в іншому напрямку—кінофікації та радіофікації села. Він хотів іще підвестися, щоб докінчити промову. Але Стах не встав і промови не продовжував. Він до речи себе заспокоїв:

— Важко агітувати за те, чого не знають. чого не бачили... Буття визначає свідомість – правильно написав Бухарин!

Стах іще обтер хустиною обличчя й уголос промовив:

— Хто, товариші, хоче висловитись?!

На зборах загомоніли всі разом. Кожен розповідав своєму сусідові про те, що найбільше його цікавило з промови Стахової. Люди почали ворушитися, рухатися. Одні з кутків присувалися ближче до столу, інші, поблискуючи цигарками, сопалися назад, відкашлюючи прогірклу від тютюну слину. Стукало сидів, не рухався, ні з ким не говорив, а лише скалив око з свого кутка і йому здавалося, що це у великій ямі

сотаються сиві вужі... Що всі на нього дивляться срібними очима й сичать. Він посунувся в бік і заховав себе за широкою спиною сусіди.

Збори гомоніли.

Стах мовчав. Він не припиняв балачок, бо знав, що це є найголовніший й найвідповідальніший момент... Не дай людям наговоритися, порадитися одному з одним—нічого не взнаєш, нічого не вийде. Он дядько Спиридон щось гаряче доводить дядькові Антонові. Він себе одною рукою чухає за шию, хоч йому там і не свербить, а другою шкрябає сусідове коліно. Він говорить без перерви, говорить гарно, переконуюче. Це видно по його блискучих очах і по дядькові Антонові, що слухає аж рота роззявив. Але ж візьміть цього ж Спиридона, зупиніть і скажіть, щоб він вийшов до столу й усім розповів так, як це він робить дядькові Антонові—нічого не буде. Стах про це знав із досвіду. Треба дати людям наговоритися, бо селянський розум іще не звик до дисципліни, мова не піддається на легку логику, коли треба говорити для всіх.

Нарешті, Стах постукав олівцем по столу й крикнув:

— Ну, товариші... Наговорилися! Тепер до уваги. Хто хоче висловитися перед усіма?

Встав дядько Спиридон. Та на обличчі вже не було того гарячкового піднесення, що було тоді, коли він говорив із дядьком Антоном. Воно зробилося якесь камінне, наче вирізблене з сірого дерева. Очі холодні—блиск десь подівся, загас. Він тільки ще чухав себе за шию. Це свідчило, що нерви не втихомирилися. Він спокійно промовив:

— Та що ж говорити? (видно, що він усе сказав дядькові Антонові!)? Я так думаю, що всі згодні з Стахом...

Сказав і сів. І знову вчепився за Антона. Й на диво—очі йому знов заблищали.

Так кожен уставав, говорив кілька холодних слів і сідав. Нарешті встав і незаможник Тарас. Усі замовкли, бо любили слухати свого „оратора“. Так прозвали всі Тараса за те, що говорив він довго, соковито, з гумором. Це був незаможник—ентузіяст, який перший на Стахову пропозицію про млина й динаму відгукнувся:

— Останню сорочку на це продамо!

Тарас—черненький, сухенький чоловік. На голові волосся блищало синьою крицею, а сухому обличчю бритва не допомагала, бо чорна щетина так і перлася на щоки. Він кілька разів тріпнув плечима, наче роблячи гімнастику й почав:

— Товариші селяне! Тут Стах розповідав про всякі такі гудзики золоті... Я теж люблю гудзики... а ще краще люблю настояще палюче сонце, особливо в жнива на золотому снопові. Ех, шкварить тоді воно, а на полотняній сорочці сало сідає... Та річ не в тому. Золоті гудзики, золоте сонце, золоті снопи це ще речі абстрактні (він колись учився в двокласній і любив висловлюватися, як селяни казали, заковирчасто! Гудзики й інші тому подібні речі ще встигнемо пришити... В першу чергу нам треба пампушку їсти, білу пампушку... а то ми їмо рис, як, вибачте, свині...

Тарас говорив довго.

Блідий, зморений захриплим голосом Тарас в-останнє кинув:

— Ми зорі ловити встигнемо! Тепер нам не зір, а млина треба!

Стах бачив, що вже більше за Тараса ніхто нічого не скаже, що все ясно, а тому запропонував пропозицію. Та ледве він промовив кілька слів, як із кутка висунувся Стукало:

— Дозвольте слова!

Всі здивовано подивилися на Стукала, бо вже давно його бачили на будь-яких зборах. Стукало ж підніс руку, склавши пальці в пучку, наче хотів хреститися:

— Дозвольте, хазяї, слова! Тут гарно всі говорили, але ніхто не сказав — де ж грошей візьмете на млина?!

— Люди дадуть!—крикнули всі.

— Які там у людей гроші... Я так думаю, що треба від власти домагатися, щоб построїла нам млина, бо ж вона в нас усе забрала та й іще бере-дере...

— У вас, Стукалів, вона забрала, а нам вона ще дала!—крикнули збори.

— Я думаю, що не треба нам цього млина, бо люди бідні... Я беруся Єремійового справити й хватить із нас.

— Себе в ньому молотимеш!—крикнули знову збори.

Стали наче на поєдинок. Стукало вже затрясся, очі заблищали з-під кудлатих чорних брів, ноги затупцяли:

— А чорта лисого збудуєте! Ставок, гребля мої... Я забрав в оренду на п'ять років! Не дозволю...

— Геть куркуля!

Збори закричали, заколивалися і посунули до дверей, де біля ослона трясся Стукало. Він дивився, як вовк, і шукав слів, щоб іще чим ужалити збори. Та десь слова ті поділися—він тільки плямкав губами й бризкав слиною, як жаба...

Його штурхнули в плечі й він опинився за порогом.

Сонце виглядало з заіржавілої церковної бані, на якій цвіринькали горобці. По вулиці йшли парубки. Стукалів Телемін, проходячи біля кооперативу, голосно вигукував:

Мать моя родная, отец капітан,
Жена моя бариня, а я її пан!

Стукало гукнув сина. Він довго йому щось тлумачив, почухуючи спину, бо добре таки стукнувся нею об одвірок.

VI.

Цей тиждень для Мариськи став роком. Вона ще від тієї ночи з Стахом не сходилася. Виходила кожного дня в сині надвечір'я до осокору, сідала на кладці, каламутила білими ногами сиву воду в річці, лякаючи жаб. Манюсенький шелест примушував її напружувати очі й шукати когось у темряві ночи. Але так пройшов тиждень, а Стах не приходив. Тієї неділі вона бачила, як він через леваду пройшов до кооперативу. Вона тоді навмисне найголосніше співала... А він навіть не оглянувся. Вона знала, що сьогодні в сельбудинкові мають відбутися якісь збори й навмисне сиділа на призьбі, пильно вдивляючись у кожну людину, що ступала на сельбудівського порога. Та йшли всякі люди, а Стаха вона якось і не помітила.

— Невже ж він куди поїхав? Щось не видно..

Дівоче серце дригоніло, голова горіла, і ніздрі ворушилися, як у молодої лошиці. В розпуці вона ламала руки й відпихала з злістю цуценя, що лізло до неї лащитися.

Для неї було цікаво розповісти Стахові, як тієї неділі на неї розсердився дід, як якогось дня підстерігав її за хатнім вуглом Телемін.

Біля сельбудинку вже люди перестали вештатися: певне розпочалися збори. Вона бачила, як останнім поплив ногами до сельбудинку старий Стукало.

Стаха так і не бачила.

З пересердя Мариська якось незручно зачепила пальцем низку намиста. Шарпнула, і намистини посипалися на землю. Було боляче згинатися і визбирувати намистини, капали сльози, такі ж, як намистини, блискучі, лямчилося темне волосся, що вибилося з-під хустинки на лоба, пухнув од плачу ніс.

Було тоскно. Мариська пішла до хати. Було важко. Не знала, куди себе подіти. Впала на ліжко, бажаючи вмерти...

...Коли Мариська схопилася, вже вечоріло. Вона знову вибігла на двір. До хати підходив старий Стукало. Мариська хотіла повернутися і втекти знову до хати, але старий привітався:

— Здорова, дочко!.. Чого злякалася?.. Не лякайся — невісткою будеш...

Вони стояли й дивилися одне на одного. Мариська не знала, що відповідати й тільки м'яла в жмені хустинку.

— Ну, будеш невісткою?!—старий Стукало підійшов і взяв своєю миршавою рукою Мариську за підборіддя.

У Мариськи з'явилося бажання вхопити ту руку, скрутити, як сухий патик, зламати, вдарити в груди Стукала, плюнути в очі... Вона підвела свої очі й уп'яла в Стукалові. Та Стукало вже пустив її підборіддя, відхопивши руку, наче від жару.

— Ну, ну... не стидайся... Де дід Єремія?

Дід саме вийшов із клуні, і Стукало пішов до діда. А Мариська, плюнувши тричі йому в слід, пішла в садок, де вже починали гудіти хрущі. Мариська бачила з садка як дід із Стукалом про щось довго радилися, сидячи на призьбі. Потім вони пішли до млина.

Мариська дивилася на захід сонця і здавалося, що її щастя з сонцем ховається. Було передчуття чогось невідомого, жахливого. Не даремно ж Стукало прийшов, не даремно ж Телемін за нею слідкує.

— Стаху... Прийди...—ледве вдержалася, щоб не скрикнути.

Захід жеврів. Запарувала земля, наче димом повіяла. Верхи осокорів горіли зелено-золотим огнем, і тіні химерно лягали на землю. Було бажання мріяти й Мариська присіла на траву під вишнею. Вишні вже відцвіли й на пелену падали сухі жовті пелюстинки колись свіжого цвіту. Мариська припала головсю до колін і думала, думала...

— Ах...—закричала Мариська: за її плечі вхопили чиїсь холодні руки, як тіло жаби. Над головою повіяло гірким тютюном і горілкою. Хотіла вирватися, але не могла: руки цупко тримали, кудлата голова Телемона з розрепаною губою та зеленими очима нахилялася до неї:

— Марисько... Голубко... Чого ж бо ти... Все рівно ж моєю будеш!

Мариська заскрипіла зубами, напружила руки, зібрала всю силу й махнула Телемона на траву:

— Геть, паскудо!

Телемін підвівся, скочив знову до Мариськи й хотів облапати. Але Мариська розмахнулася і ляснула долонею по лишаюватому обличчю, що аж відляски пішли:

— Геть, паскудо!

Телемін держався за обличчя одною рукою, а другою хапався за пазуху:

— Та це що... битися... сволото! Моя ж будеш... Пам'янеш моє слово...

Мариська вирвалася з рук Телемонових і побігла на беріг, перескочила річку, сіла під осокором і заплакала:

— На що я така нещаслива родилася...

— Чого розпхинькалася?!

Підвела голову: перед нею стояв Стах. Скочила, як кізочка, і впала на груди. Хотіла кусати, рвати, щіпати.

— Клятий... Скільки муки я сьогодні прийняла. Чому не показувався?!

— Ніяк не міг... Цілий тиждень занятий. Сьогодні теж зараз піду: комсомольські збори.

— І я з тобою!

— А так, так... Давно вже пора не тільки про кохання думати, а й про щось інше. Комсомолкою давно пора бути.—Стах аж підскакував од радощів.

Вони пішли берегом. Через дорогу на горбку світилися вогні в сельбудинку. Мариська думала:

— Ото ж я дурна... Треба було раніш... Сьогодні цілий день мучилася. А так пішла була б до сельбудинку й там його побачила.

А другий голос відповів:

— А там же немає дівчат! Як ти туди підеш?... Сміятимуться!

Мариська стала й торкнула Стаха за руку:

— А не сміятимуться там із мене?

— О... Та в нашому осередкові вже аж п'ять дівчат. Ого-го! Ще раді будуть!

І знову пішли тихо. Мариська думала, чи розповідати Стахові про сьогоднішні пригоди з Телемоном і старим Стукалом, чи мовчати. Вирішила мовчати.

— Хай із дідом торгуються... Мені плювати!

Вони вийшли на дорогу. Перед ними поповз чорний віз, наче бики його везли. Кумедно скрипіла вісь.

VII.

Була ніч. І ніч мовчала. Зорі слухали мовчанку ночи й лагідно гладилися по них кудлаття хмар. Але наче то не зорі були, а тисячі роздратованих звірів, що світили очима з-за темних кущів захмареного неба та мацали щось на маленькій землі, щоб раптом скочити й ухватити свою здобич за горло. Дерева в долині вимальовувалися темними силуетами, неначе скелі. Гребля ледве-ледве сіріла, і став блищав, як кусень бронзи. На вербі дражнив листя хрущ.

Греблею ішов Стах і мацав сіру стежку очима. Настрій в нього був чудесний. Дивлячись на сердите блимання зір, він із хлоп'ячою зухвалістю показував небові язика й тихенько сміявся, як дитинча в колисці, добре нагодоване матір'ю. Він був у районі. Він оце йшов із району. Думку його там теж привітали й обіцяли допомогу. Лишилося ще поговорити з усією людністю села й братися за роботу. Комсомольці, комнезамці, сільський актив уже розпочав агітаційну роботу в найтемніших сільських кутках, де тільки телята та ягнята брикають, кури кудкудакають.

Він ішов і будував у голові схеми, плани масового підходу, щоб без особливої ваги повести все село за активом. Він шукав чогось такого великого, що змогло б захопити всіх селян цією малою, але разом із тим і великою роботою. Він сміявся з хрущів, що плуталися у вербах, наче сліпі:

— Почекайте... Як колись засвітимо тут, то тоді не плутатиметесь...

Слова ці Стах не подумав, а промовив у-голос до хрущів. А коли почув ці теплі слова вухами, то засміявся, як дурник і похлопав себе по лобі...

Стах поспішав до Мариськи, якій наказав виглядати його на березі під осокором. Давненько він уже з нею провів ніч. Сьогодні раненько тільки наче одним оком бачив і кинув їй тільки одне слово. Хотілося пригорнути пружисте тіло й уп'ястися своїми губами в її гарячі губи, поплюскатися в річці... І Стах плигав через грудки та рівчаки, як кінь.

Зорі надулися, наче на дощ і було так тихо, що чути було, як лізе по землі хрущ, як дихає десь на подвір'ї корова...

— Ґвалт! Ґвалт..

Щось кричало в долині й зашелестіло дерево й трава. Закричало й затихло. Це була одна мить. Наче хльоснуло батогом і враз змовкло.

Стах став і огледівся, чи не видно де пожежі. Це було так несподівано, що він не зміг, власне, розібрати, що саме кричали. Можливо, що хтось гукав когось. І він у напруженні стояв і чекав повторення крику.

— Ґ-ва... вирвалося знову хрипле, але досить ясне... Чути було якусь боротьбу там десь у темряві ночи. Голос показався Стахові надто знайомим, серце його застукало тривожно, і він, як вітер, майнув усім тілом у долину.

Через кілька хвилин Стах уже сидів верхи на комусь у траві під осокором. Він руками, як кліщами, ухопив людину за плечі й швирнув нею у кущі, наче дерев'яний обрубок—аж загуло...

На траві лежала Мариська: Стах почув це носом. Він припав, щоб підняти її та взяти на руки. Але вона сама скочила на ноги:

— Це ти, Стаху!

— Я...

Це він лише встиг сказати, бо блиснули сердито зірки в очах і покачалися по жовтому небосхилі... (В голові спливло запитання:—що це...) І Стах звалився з ніг, як підрізаний колос... У повітрі прохрипіло:

— Таку твою мать... Сволота...

І чиїсь ноги захлюпали в річці...

Ніч злякалася. Холодне листя на дереві почало шелестіти. На небі з'явилася червона діжка місяця і придуркувато дивилася на бліду землю. Божевільний голос тривожив ніч:

— Рятуйте... Рятуйте... Чоловіка вбито...

На всіх кутках загавкали собаки. Десь у тривозі мукнула корова. Заківікали свині, загерготіли гуси. Людей не чути було... Вулицею бігла одна Мариська й божевільно кричала:

— Рятуйте!

Дід Єремія вийшов із млина й з-під долоні, наче заслоняючи очі від сонця, подивився на місяця:

— Що воно за лихо трапилося?!

Старі кістки злякано затерпли, і старий швиденько повернув назад до млина. Стукнули двері й захрипів засув.

Ніч. Млин байдуже скрипить. Мохнате колесо поволі підставляє свої чорні шпиці та срібну піну води на місяць. Стара шапка на млині трясеться, як жива. Й, здається, що ось-ось розлізеться і перевертом покотиться за водою в прірву. Жаби закрякотіли, крикнула дика качка в очереті й замовкла. Десь вдарилася по хвилях риба. Млин скрипить, як порвані груди сухотника. Доки ж скрипітеме?!

Бігли люди... (Десь тупотіння чиїхось ніг чула Мариська, плачучи на грудях Стахових...).

Приклала вухо до грудей—слухала: серце Стахове тріпалося в грудях, як курча під решетом...

Бігли люди...

Л. Первомайський

ПЛЯМИ НА СОНЦІ *)

Розділи з повісти

IX.

На закритому засіданні бюра комсомольського осередку Нечипоренко каявся. Просив не ганьбити його перед робітниками, запевняв, що більше ніколи з ним не траплятиметься такого, виклав усі гріхи, знайшов причини, а про п'янку з Яшкою не сказав ні слова, змовчав. Знову просив, знову запевняв, і бюро погодилося ніяких постанов не фіксувати, але попередило. Зговорилися з „Останнім Відсотком". Той обіцяв ні кому не говорити про зустріч на річці. На нього можна було покладатись: слово—закон. Два дні в друкарні було тихо, про щось лише гомоніли пошепки товариш Бєлкин з Озерним та комсомольці шушукались, але на це Нечипоренко не звертав уваги, захопився роботою і працював швидко. З нього був непоганий робітник, але зараз він переганяв самого себе, і робітники дивувалися. Він навіть забував палити цигарки, що раніше було щопівгодинною потребою. Нечипоренко відчував, що відроджується. З Яшкою не зустрічався і радий був цьому. Інколи, правда, перед очима випливала біла сукня дівчини, що їздив із нею на човні, ввижалася її товста чорна коса і смагляве обличчя. Потім він знову швидко-швидко заповнював верстатку літерами. Наприкінці третього дня його покликали до кабінету завідателя.

В будинку друкарні було колись (яка давнина!) казначейство; кабінет містився саме в камері, де переховувалися гроші. Це була кімната з дугастою стелею, товстими стінами, з дверима, важкими, окутими в грубе листове залізо. Єдине вікно й те з роздвижними гратами, що на ніч замикалися двома великими замками. В кабінеті й удень горіла електрика, бо вікно виходило в темний закомарок двору. Коли Нечипоренко ввійшов, тут сидів завідатель—Генріх Назарович, партсекретар—Мозговий та за столиком біля дверей Сергій Сидорович Усик (у коректорській ремонтували кафляну піч і його тимчасово перевели до кабінету).

— Слухайте, Нечипоренку,—сказав Генріх Назарович,—от що... ви там якимись художествами занялись. Це не гаразд... що там у вас з Озерним трапилось?

Нечипоренко нахилився над столом і сказав завідателеві щось тихо...

— Можете говорити в-голос...

— В-голос, то й в-голос,—кивнув Нечипоренко (він відчував неминучу нахлобучку),—хай піде відціля громадянин Усик, я при ньому не можу говорити.

Мозговий—партсекретар—куснув вуса.

— Чудопалиш, Нечипоренку... Нічого ламатися, все'дно, ввечері доведеться...

— Що доведеться?—скрикнув Нечипоренко і стих.—Я не ламаюсь... Тільки хай вийде

— А ми кажемо, хай сидить...—глянув на Генріха Назаровича Мозговий.

*) Початок повісти дивись у № 5 „Молодняка".

— Ні, ні... Чого ж? Я піду, я не заважатиму...—знітився за столиком коректор Усик.—Раз товариш Нечипоренко вважає... Чого ж? Нічого не маю проти...

Генріх Назарович здвигнув плечима.

Сергій Сидорович вийшов.

— Тепер розказуйте...—сказав завідатель і завертів у пальцях олівця.

— Що ж там розказувати, вам мабуть уже все розказали... Ну? ну, винуватий я...

— Визнаєте?

— Визнаю.

— Прекрасно! Сьогодні в нас збори... На зборах вибачатиметесь перед Озерним і всіма робітниками...

— За що?—охнув Нечипоренко.

— За що?! - розвів руками Мозговий.—За порушення правил внутрішнього розпорядку... хіба ні за що?

— Але ж я комсомолець, а ви примушуєте перед позапартійним... А ячейка?

— А ти думав, що комсомолець, так це щось недоторкане? Самі комуністи, так що знаємо.

Нечипоренко стояв і дивився поверх голови завідателя.

Звичайно, він зробить. Йому немає іншого виходу.

— От і добре! Поладнали,—встав Мозговий.—Пішли працювати, Нечипоренку... Ти не ображайся, нам не для того, щоб тебе принизити—ти ж комсомолець, виходить свій. Нам треба, щоб пошана в робітника до роботи й до своїх товаришів була, а ти ж приклад... Будь передовиком, а схибив, визнай свою помилку... Як ти думаєш?

Нечипоренко не відповідав, він тільки хитав головою, і незрозуміло було, чи погоджується, чи ні.

По закінченні робіт він упіймав Бєлкина:

— Значить, так ви мене, хлопці?

— Як?

— А на збори, перед позапартійним...

— Он що! Це—пусте. Треба вибачитися. Ми свідомо пішли на це, й так нами незадоволені робітники, не можна губити авторитету комсомольського...

— А при чому ж тут я? Ви авторитету позбутись боїтеся, а мене закопуєте, ганьбите.

— Не ми!—пересмикнуло Бєлкина,—а професійна дисципліна! Ми в ячейці тебе не карали, а лише побалакали й попередили, це воля робітників...

— Не бреши—ваша ініціятива!

— Наша, не відмовляюсь, тільки ж ми знаємо, чого хочуть робітники. І взагалі, Нечипоренку, тобі треба бути трохи серйознішим, ти ж хлопець не з дурних... Чи довго так із комсомолу вилетіти? Ми панькатись будемо з тобою, попереджатимемо, а там окружком дізнається—нічого вже не поможе... давай сюди раба божого! Ти? Я! Був комсомолець... Раз-два:—немає комсомольця...

— Стій,—взяв його за руку Нечипоренко.—Ти мене не лякай, для чого про таке говорити, я про це й згадати боюсь! Хіба я що,—я вибачатимусь, тільки ж образа...

— Єрунда! Нічого, Нечипоренку, не образа. Немає ніякого сорому визнати свої помилки—навпаки більшовицька чесність...

Увечорі Нечипоренко вибачався, голос йому зривався, він червонів і намагався не дивитись нікому у вічі.

Після зборів до нього підійшов Озерний.

— Мир?—і простяг руку.

— Мабуть так,—відповів Нечипоренко.

— Значить могорич?—кивнув Озерний.

Нечипоренко глянув на Бєлкина—той усміхався. Разом пішли до пивної і випили по пляшці пива. Озерний розказував про закордон, про Берлін та Відень. Нечипоренко слухав, йому було цікаво, але неприємно й дивно, як це так встановилися знов взаємини, мов не було нічого. Як це так?

X.

Мати торкнулася Миронового плеча.

Мирон лежав, згорнувшись бубличком, на його напівдитячому обличчі блукала сонна усмішка. Мабуть щось снилося, і як снилося—усмішка, то розпливалася по всьому обличчю, то воно враз ставало уважне, губи змикалися й він рівніше дихав. Заплющені очі були ввесь час спокійні й лише, коли мати сказала:—Пора на роботу!—якось разом зажмурились, ніс зморщився, і Мирон із насолодою позіхнув.

— Вставай!

Мирон повернувся до стінки, перекрився через голову ковдрою і ще смачніше засопів.

— Мироне, без десяти сім...

— Сім?—разом скинув ноги з ліжка Мирон.—Не може бути? Чо ж ти мене раніш не збудила?

Він похапливо натягав сорочку. Стромляв руку не в рукав, а в комір.

— Та тебе й грім не розбудить,—незадоволено сказала мати й вийшла.

Мирон нашвидку одягся і пішов із хати.

— А вмиватись?—крикнула мати.

Він махнув рукою,—і так спізнився... Що за причина?—можна сказати вчора це гуляв, ліг учасно...

На диво на вулицях було мало людей, тротуари й дорога були ніби щойно підметені, і прохолода—наче тільки но спала роса... Біля друкарні не було нікого, тоді, як завжди перед початком роботи на ганку велися розмови. Не хотілося йти в свинцевий порох.

— Мабуть уже працюють,—подумав Мирон, але не чути було шуму з друкарського відділу.

— Еге-е!—гукнув він,—рано ще! Знов годинник підвів.

І дійсно було ще рано. Але двері до друкарні були вже одімкнуті.

Мирон зайшов до коридору.

Порожньо й тихо.

Двері до кабінету завідателя трішки відчинено, відтіля чути тихий голос Омельяна Митрофановича:

— Ти зрозумій,—хай вони собі говорять, що хотять, я не вірю. Потому, що говорити про що хоч можна. Давай я, приміром, говоритиму хоч би на товариша Бєлкина всякі капості... Повірять! На що добре не повірять, а на капості вони народ ласий... А ти ж жінка, про жінку можнаі будь-яку казку скласти, тому що до неї ти не підійдеш і не спитаєш: Правда, що так, мовляв, отак?

У відповідь придушений голос Насті, схвильований, з перервами після кожного слова.

— Я, що? живий товар, вони так думають... Усякий таке в голов держить... Нечипоренко так той...

— Нечипоренко?—швидко Омельян Митрофанович.

Мирон не бачив їх за дверима, але відчув, що в цей момент Омельян Митрофанович, мабуть, незвичайно різко підвів голову.

— Нечипоренко?—подумав і Мирон, і слухав далі.

— Не віриш ти мені... Я легко з тобою, подумаєш з усіма так...

Мирон тихо пройшов до друкарні. Біля вмивальника Озерний мив руки й посмоктував люльку. Він привітався з Мироном і весело крикнув:

— Рання птиця! Чи може й не лягав?

— Буває і таке. А сьогодні годинник підвів.

— Гм... то в тебе й годинник є?

— Та ні, в мене мамаша за годинник править: до церкви дзвонять—стільки, сусідка вікониці одхиляє—стільки. А це, мабуть, сусідка раніш прокинулася, значить мамашин годинник догори дрига поставлено. А ви ж це чого так рано?

Озерний повісив рушника й роздивлявся на свої нігті, ніби то вони його дуже цікавили. По всьому видно було, що він хоче уникнути відповіди на це запитання.

— Так собі, прокинувся рано, не хотів дома сидіти. Та воно вже скоро й роботу починати.

Справді, робітники сходилися. Окремо трималася частина молоди, в палітурні на столі сидів Дерев'янченко, а навколо нього групка коммольців. Дерев'янченко говорив щось тихо, озирався. Потім не стримався і голосно крикнув:

— Питаю, на що це схоже?

— Ти не кричи!—спинив його другий комсомолець, Чалий.—Толком говори, і нічого конспірацію ладнати, агітацією займатися...

— А побалакати хіба не можна? Я знаю, що завкомунгоспу золоті браслетки жінці купує... Хіба я не можу тобі цього сказати?

— Пльотки... Можеш сказати, а ти дай факт...

— Факти! Тобі факти?—крикнув Дерев'янченко.—Можна! Раз,—це...

На дверях з'явився „Останній Відсоток", Дерев'янченко опустив підняту руку й не закінчив фрази.

— Тайна вечеря!—крикнув із дверей „Останній Відсоток".—Нашому брату не можна... Зібралися апостоли!

— Ніяких апостолів!—крикнув Чалий.—Кинь ламатися сахарним бубликом—панькаємось ми з тобою дуже...

— А ти не панькайся,—зовнішньо спокійно відповів „Останній Відсоток",—думаєш мені треба?—І пішов.

У друкарському відділі товариш Бєлкин з Озерним стояли біля третьої машини. Озерний що-разу поглядав на годинника. Василь Хрущинський сидів на вікні й говорив Нечипоренку:

— М-да... Волосся в тебе, вірне слово, не волосся, а китайський шовк. За одне таке волосся дівчата любитимуть. Тільки ти на нього уваги не звертай,—однаково вилізе... Будеш ти, Нечипоренку, лисий, як Озерний, як я, як Покотиторба. У нас це перше діло, попрацюй років із десять і будеш лисий, як розпутний панок... Ну, та мабуть час і на роботу ставати.

Хрущинський пішов, глянув на годинника і знову вернувся:

— Ще п'ять хвилин... От ще про лисини.—Єсть анекдота така: жив собі один німець Франц на станції Орчик, а другий Фрідріх на станції Сахновщина.

Далі йшло оповідання, що його ніякий головліт не дозволить до друку.

В інших кутках друкарні розмови йшли про зарплатню, політику, про відсутність пилесосів, про жінок, про невтомність у коханні...

Бєлкин та Озерний мовчали біля третьої машини.

Хрущинський кінчив оповідати і взяв марзана, щоб гукати до роботи. Озерний глянув на годинника, підняв руку й раніш ніж Хрущинський встиг ударити по талеру, по друкарні розсипався блискучими кільцями дзвінок...

Рука Хрущинського опустилася і повисла в повітрі.

— Що за новина?

— Чого дзвонять?—збігалися робітники.

— Марзан і талер відмінено!—стрибнув на підніжку машини Бєлкин.— З сьогоднішнього дня ми дзвонимо!

— Хто відмінив?—крикнув Хрущинський і кинув марзан на підлогу.— Адміністрація?

— Ми з Озерним!—знову Альоша.—Ініціятива від робітників, а не лише від адміністрації!

Кругом зашуміло.

XI.

Вночі йшов дощ.

Коректор Усик прокинувся опівночи й більше вже не міг заснути. В кімнаті було душно, тхнуло людиною та старими книжками. Усик перевернувся кілька разів під простирадлом, впевнився, що не засне й сів. Притулився до стінки спиною, відчув приємний холод. Простяг ногу, хруснуло в колінах, і по ногах пройшовся сверделиком зуд. Ноги нили, ломило в суглобах, відчував, так ніби вийняв їх із холодної води і встромив у гарячу. Ломило спину, боліла голова, і не знати було, чи спить і мучать кошмари, чи дійсність. Така неймовірна повторність та заплутаність подій і випадків, коли не знаєш, чи це вже трапилось, чи ще трапиться; коли—ймовірне, як манна, а мариво, як дійсність. Обережно встав і хотів одчинити вікно. Випхнув прогонича, вікониці грюкнули, гупнули об стіну. В шибки вдарили потьоки води. Як сльози по застиглому в муці обличчі, безперервно котилися краплі, одна навздогін іншій, одна на загибель іншій, по застиглій рівності скла. На шибки лилася темінь, наче безкольоровість міжпланетних просторів. Штовхнув ряму на зустріч тьмі, скрипнула, розчинилася, вірвався в кімнату вихор озону, разом із жмутком дощової води, остудив, освіжив,—і знову хряпнуло вікно під напором вітрової сили. Сергій Сидорович знову штовхнув його,—знову бризки, і пекучий озон та блискавка промчали небесними просторами, розвітвленим деревом і вихопили з тьми краплі, струмені зливи. І тоді здавалося, що стало видно нервову систему небовиду, артерії, жили, маленькі канали, канальчики, що ними електрична кров, як кров істоти тілом. Грізно загуркотів розряд грому, вмер за горизонтом стриманим рокотанням, і знову вибухнув несподіваним, нестриманим ударом,—раз-за-разом, раз-за-разом! Наче вишикувалися броновані когорти, ковані в крицю, і крешуть іскри велетенські мечи, падають іскри вогнено в черево землі...

При світлові блискавки, видно було крізь зливу, як піднімається від землі тепла пахуча пара. Йшли крізь пару, крізь струмені зливи—роти, полки, дивізії сіро-шинельних патронтажних людей, притамовано блищали багнети, дзвеніли манерки, йшли сіро-шинельні на зустріч „жовтій смерті" розпливалися обриси колон у тумані, на зустріч випливали шереги низькорослих людей з плескуватими носами, з вузенькими щілочками очей на посинілих обличчях, у кругленьких кашкетах із невеликими крисами, наперед багнети, щити кулеметів за укриттям гаоляну, злилися сірі скатки з кругленькими кашкетами. Крешуть смерть кулемети, і вже від землі крізь зливу між стеблами гаоляну кривава пара з пурпуровими відтінками, солона на смак, і знову розпливаються обриси колон та шерег.

Кулемет виростає на пів небовиду й небовид—не небовид, а дзвіниця. й диякон Павсікакій безперестанно надавлює гашетку „Максима“, а внизу падають жінки й падають несподівано сіро-шинельні з червоними бантами, гімназистик розкинув руками, схопив повітря і впав,—кашкет його обручем покотився бруком, хтось уступив, замотався ногою, спіткнувся і упав... А дзвіниця росте. Виростає вгору, в піднебесся, в блакить—блакить ніжно накриває землю і тримтить. Дзвіниці немає, вже грандіозний шпіль радіо-станції—блакить дзвонить антеною і в етер слова:

— Повстаньте... повстаньте...

— І як один... як один...

І слова дзвенять, переливаються кольорами і здається ніби сотні, тисячі срібних і золотих дзвіночків розколюються, падають, дзвонять і дзвін той червоний в блакиті, в блакиті... червоний...

І нагло падає башта.

Стоїть студент на пероні вокзалу, махає пом'ятим картузом із блакитними кантами й викрикує:

— Партія соціялістів-революціонерів... Ми! Ви! Мо! Га! Є! Мо!

— Городовой! Прикажите єму молчать...

— Конституція!

— Землі й волі...

— Хлєба і зрєліщ! Ха-ха...

І сміх, як рокіт канонад на Манджурських сопках, як салюти затоплених крейсерів і ганьба Порт-Артура...

Порт-Артур...

Море...

Норвезькі фіорди, Тихоокеанські лагуни...

Хто зрівняє очі твої, Ніно, з суворою красою фіордів, із сонячним блиском лагун, де коралові рифи й буруни заплітаються і розплітаються блискучим мереживом... І невідомо, чи очі Ніни, як голубі лагуни, чи навпаки, бо то ж мила, що не знати, яким ім'ям її кликати, яким словом... Немає слова, бо піниться піною, мереживом море, мінливе, зрадливе, непевне, як життя,—немає Ніни, немає лагун та фіордів. Невже зотліли груди її, гарячі глетчери (Гренляндіє дика!) і дитя в череві...

Цього не було!

Цього не було!

А може?...

Білоголовий хлопчик на траві дерев'яним обручиком бавиться. Білоголовий хлопчик каже:—Тато...

— Не було, не було, не було...

... Горацій, Віргілій, Гомер... Греція, Рім!

„Гнів, о, богиня, воспой Ахілеса, Пелеєва сина!“

І от уже Діоген ходить із лихтарем... власне не Діоген, а Сергій Сидорович Усик—учитель приватної прогімназії...

... Гольбах, Гельвецій, Гегель...

Знову полки й танки, дредновти на рейді й димарі виписують візерунки на океанах.

Германія—Австрія, Унтерденлінден—Пратер... і матові шлеми співають:

Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren,
Öffnen die Mädchen die Fenster und die Türen.

Де ти, Росіє?

Через колючий дріт концтабору, через окопи, фронт, прогімназія...

День, два, три...

Тиждень, другий, третій. Місяці... місяці...

Ага!

Це тепер диякон Павсікакій стріляв із дзвіниці, а його учень впав, підстрелений кулею...

Свобода!

Свобода, чорт забери?!

Тоді вир—із виру з сідою головою на пайок, немає прогімназії—є коректор Сергій Сидорович Усик „Щур із затопленого пароплаву", ревматик, напівмертвий ідеаліст.

...Іван Митрофанович грає в преферанс з Йоганом Оскаровичем, а Федір Гнатович фліртує з Євгенією Васильовною... Прогімназія! Йоган Оскарович—німець—вислужується, Йоган Оскарович на Усика: соціяліст, а Нечипоренко каже: іхтіозавр.

...Гарячі глетчери...

...Сині лагуни...

...Ніна...

...Було... Не було... Буде... Не буде...

Вщухала злива.

Сергій Сидорович тримтів на ліжкові, намагався заснути.

Кошмари, довгими холодними пальцями піднімали вії і примушували спостерігати найнеможливішу мішанину фактів свого, чужого, невідомого життя...

Заснув на півгодини, коли останні краплі повзли по шибках і сірів небовид...

Вдень почував себе кепсько. Боліла голова й так само, як уночі, нили ноги.

Схилявся над гранками, сотні цифр статистичного бюлетеня плуталися і виростали в химерні графичні комбінації.

Саме в цей час до коректорської зайшов Нечипоренко. З-за його спини виглядав Яшка. Яшкові очі блищали таємниче.

— Ну, кажи коротко, мені працювати треба,—сказав йому Нечипоренко.

Яшка підморгнув і потягнув Нечипоренка в куток.

— Ти чого ж це до нас не приходиш?—сказав він і допитливо подивився Нечипоренкові в очі.

— То вже моя справа...

— Справді? Цікаво... А дехто без тебе засумував...

— А мені начхати!

— На здоров'ячко... В нас оце збіговисько буде... Прийдеш?

— Якого чорта? Сказав не прийду.

— А жаль... Ліза буде... моргнув знову Яшка.

— Плював я на Лізу! Міщанка твоя Ліза й ти йолоп! От що я тобі скажу!—підняв голос Нечипоренко.

Усикові стало ще важче працювати. Робота вимагала найбільшої уваги, а розмова в кутку порушувала тишу. Усик сидів, дивився у вікно на паркан, обклеєний афішами кінематографу. Піваршинні літери „Мері Пікфорд" та „Дуглас Фербенкс" нагадували анекдоту, в якій давався переклад імен на українську мову. Вимовлялися приблизно так: „Маруся Пікфорденко та Денис Фербиченко".

Яшка говорив:

— Уже й плював! Це хто, Бєлкин тобі сказав, щоб плювати? Твій Бєлкин сам міщанин вищої марки. А ти,—Яшка шукав підходящого слова,—ти молокосос, коли не маєш своєї думки.

— Молокосос?!—гаркнув Нечипоренко й схопив Яшку за груди.— Повтори, що ти сказав?.

Усик нервово підвівся, обіперся руками на спинку стільця і, стримуючись, сказав тихо:

— Слухайте, Нечипоренку, в мене робота...

Нечипоренко круто повернувся (кинув Яшку), голова вибігла наперед тулубу, волосся збилося і звисало на очі.

— Робота?

— Ну да, Нечипоренку, статистичний бюлетень, а ви заважаєте...

— Ну, й ладно!—махнув рукою Нечипоренко,—шкрябайте собі.

Усика прорвало:

— Не „ладно“, а йдіть зразу ж із кімнати й розбирайте ваші хуліганські справи де хочете!

За спиною в Нечипоренка засміявся Яшка і, грюкнувши дверима, вийшов. Нечипоренко постояв хвилинку, зле подивився на Усика й побіг слідом за ним. Усик безсило сів. Хотів узятися за коректу, цифри розбігалися аркушем, боліли очі й хотілося спочити.

Усик пішов до дверей з наміром просити відпустку, але вернувся і знову сів до столу.

Дуже вже він ідеалізує цю молодь, щоб з-за якогось п'янички нервуватися, вкорочувати собі віку. Треба було розказати про Нечипоренка товаришу Бєлкину, а не панькатися з ним—так він і на голову сяде... Дивно, людина не має ніякого почуття вдячности...

XII.

Усик ішов на сто кроків спереду, дивився під ноги й сутулився. Маленькою, майже дитячою худорлявою постаттю в сірому піджаку, в протертих на колінах штанях справляв він враження загнаного в куток неуразливого звірка—його ображають, а він боїться когось іншого образити Йшов, а за ним Нечипоренко. Нечипоренко відчував, що зараз має щось трапитись, що він одкриє якусь таємницю .. Дивився в слід Усикові. Коли Усик звертав за ріг,—звертав і він, Усик збавляв ходи— і він ішов повільніш.

Думав він про Усика й уявляв собі його роздягненим. Мабуть у нього неживе, біле, в зморшках тіло і волохатий живіт. Потім думка перебігала на Яшку, що вчора приходив і нагадував про Лізу, й знову поверталась до Усика, до вчорашньої образи. Добу Усикові слова не виходили з пам'яти.

Що то за Усик? Скільки вже працює людина в друкарні, й ніхто нічого за неї не знає. Ввічливий, завжди мовчазний, приходить ранком на роботу й іде пізніше всіх. На зборах ніколи ні слова не говорить, завжди з усіма погоджується, дослухається до всяких розмов...

Вже далеко позаду лишилися бруковані вулиці, і Нечипоренко йшов глинястою дорогою передмістя, вниз, із гори. Під підошвами щиблетів із тихим хрустом розсипалися грудочки засохлого грунту. Позавчора був дощ, уже висохло як слід, і грудки потроху ставали жовто-сірим порохом.

Недалеко кінець міста.

Подумав: Куди це йде загадковий коректор?

Дорога круто звернула, обходячи гору. Усика не стало видно за зворотом. Нечипоренко поспішив за ним і побачив, як навпроти каплички біля мосту він зник у деревах, що обросли гору. Здивовано поспішив туди. Ніщо тут не вказувало на якесь житло,—гора, як гора, чимало таких гір буває? Але ось Нечипоренко забачив сходи — між шпарками в дошках пробивалися парості агрусу та малини, дерева били в обличчя галузками... Нарахувавши з півсотні сходів—Нечипоренко став здивований і збентежений: так ось куди ходить цей коректор! Ось де...—і в його мозкові миттю промайнули сотні здогадок, уявлень, підозрінь.

Можливо Усик не просто ходить молитися сюди до церкви! Хіба мало церков є у місті, щоб тягатися в таку даль? Контр-революція, змова, шпигунство—усі злодіяння, які лише могли бути проти радянської влади, одразу перебрав Нечипоренко. Постояв хвилину й, щось вирішивши, заклав руки в кишені, склав губи, наче для посвисту, але одразу ж схопився і тихо спустився сходами з гори.

Від каплички швидко пішов до міста.

Від швидкої ходи в гору зразу ж стомився і сів спочити на ослоні біля чийогось будинку. З подвір'я вибіг собака, став насупроти й почав брехати. Брехав довго, хрипко й нудно, потім, видно, стомився, сів і дивився Нечипоренкові прямо в очі. Далі ще витяг і передні лапи, поклав на них голову і задрімав.

Нечипоренко спостерігав із цікавістю.

Вулиця тиха й нахиляла до роздумів. Спадали вечірні сутінки, а в сутінках подумати, помарити про себе, про кохання, про будучину... Сутінки—міжчасів'є дня і ночи, коли не спиш і не працюєш...

Думав Нечипоренко.

Ліза. Чужа й неприступна дівчина в білій сукні, і чорна на сукні коса. Чужа й багато в неї приятелів, а чому вона з ним кокетувала, кидала начеб-то безневинні погляди в його бік? Хіба можна так, з нечів'я...

Відчував, що не просто думає про неї, як про знайому, згадує і не як про дівчину... І в уяві встав Яшка: „Приходь, Ліза буде!" Наплювати на Лізу... Але—ні, не наплюєш, голубе мій, не наплюєш... Міщанка? Нічого, Нечипоренку, не міщанка! І яке тобі діло до того? Я—комсомолець... Дійсно, комсомолець? Дивно—комсомольці щось трохи не такі, якісь пристойніші, витриманіші... я був таким, я хочу бути такий! А-а-а... Хіба що був, хіба що хочеш... Але ти її любиш? Ну, ну, Нечипоренку, відповідай по совісті.

І він мусив відповісти собі, що так.

Уже зовсім не бузково, а темнолиствяно вечір... І несподівано, рожевий край неба і зразу ж тривожно:

...Ан-н... ан-н-н-н!...

Мимоволі Нечипоренко скочив і побіг у напрямку пожежі. Тривожна, мідна сила дзвону тягла вперед і вперед. Пожежа була недалеко, за квартал до неї його перегнала пожежна команда. Мчала попереду легка помпа з двома пожежними в блискучих шоломах. (Смолоскипи в повітрі і тхне нафтою. Смолоскипів світ—у червоній міді шоломів) Слідом—довгий, торохкучий віз із драбинами, баграми, запасними рукавами помп, далі ще велика помпа, й під кінець зелені бочки на двох колесах стрибають дорогою, розхлюпують воду...

Горів одноповерховий дерев'яний будинок і якийсь чоловік із розтріпаним волоссям, без кашкета, стояв і дивився незрозуміло на вогонь. Будинка не можна було врятувати, з усіх боків охопило його полум'я—вибивалося з вікон (лопались од жару шибки), крізь двері разом із клубками їдкого диму, з припахом горілого пір'я чи овечої вовни... На дахові коробилися червоні листи заліза, наче аркушики тонкого паперу над свічкою. Бігали навкруги якісь жінки, кричали й плакали, а чоловік із розпатланим волоссям незрозуміло дивився на вогонь. Іноді він закривав обличчя руками й йому здрігалися плечі. Плакав.

Пожежники баграми розтягали будинок, виривали балки, бантини, а з рукавів обох помп шпаркі струмені води, скеровані на вогняне пекло. Вода випарювалася, пара разом із димом підіймалася догори, рожевіла. Що-хвилини під'їжджали бочки з водою, хтось тягав воду відрами, мочив рядна і вкривав ними солом'яний дах сусідньої хати. Кричали жінки й діти, а чоловіки зосереджено й мовчки боролися з вогнем, хто як міг

Нечипоренко качав воду, вхопившись за руків'я помпи разом із трійкою незнайомих чоловіків. На іншому боці, було також четверо. Дивився вниз і відчував лише, як то вгору, то вниз підлітають його руки. Вгору—найменший опір, униз—що-сили. Стомлювався вже. Від диму й пари набрякло обличчя, сльозилися очі, а вогонь не зменшувався.

Під баграми падали сволоки й бантини, скочувалися до самих ніг пожежників, спокійних, як монументи з чорного каменю. (На вогняному фоні силует із брандсбойтом у руці—шпаркий струмень у вогонь!). Метушилися міліціонери, стримуючи натовп, що лише заважав. Нечипоренко стомився, підвів голову й побачив Яшку. Він також працював на помпі насупроти нього. Наче змовившись, кинули руків'я та одійшли на бік.

— Ну?—наче продовжуючи щойно перервану розмову сказав Яшка.

— Що?

— Нічого...

Нечипоренко витер рукавом піт із чола й мовчав.

— Ти ще не передумав?—знову запитав Яшко.

— А-а-а! Ти про те... Не знаю.

— Скоріше взнавай, - насмішкувато Яшко.—Ти в кого взнаватимеш: у Бєлкина, чи може у Вержболовського? Втряєш Лізу, вона...

— Що вона?!—крикнув Нечипоренко.

— А хіба я що сказав?

— Ти хотів щось сказати!

— То було б не перебивати.

— Скажи... Скажеш?

— В мене пам'ять погана—забув, що й казати...

— Яшко, ти сволоч!

— Помиляєшся, я просто люблю поморочити голову... прийдеш? В середу, в мене в техникумі...

— Не знаю.

— Як хоч!—і Яшка пішов.

Догорала пожежа... Зменшувався вогонь, тліли кучугури зруйнованих стін, а брандсбойти виливали ще нові потоки води. Тепер чоловік із розкуйовдженим волоссям зрозумів, що будинок дійсно згорів і йому вже сьогоднішної ночи ніде подітися, так само завтра, й післязавтра, й через тиждень також... Він підбігав до кожного, хто ще залишився біля пожежі й питав:

— Господі, що ж це таке? А? Господі!

Звисали хмари... Нечипоренко згадав, що ще не обідав і поволі пішов додому... Впала крапля за комір, одна і друга, потім одразу сипнув дощ.

— Що таке? - подумав Нечипоренко,—позавчора дощ. Не встигло висохнути як слід, знову дощ... —і наддав кроку.

XIII.

Покотиторба стиснув Озерному руку і сказав на прощання:

— А якось та буде... Завтра о шостій годині...

Пішов Покотиторба—метранпаж газети „Робітничо-Селянська Правда", комуніст, голова виробничої комісії.

Сиділи в пивній. Озерний мав звичку що-дня заходити до неї і випивати одну пляшку пива.

— В нас не можуть пити,—казав він,—у нас, як п'ють, так упиваються, і стають не людьми, а свинями... В Австрії не так! Я знав людей, що сиділи в „біргалці" по кілька годин і випивали два-три кухлі. Це не шкодить кишені й не шкодить здоров'ю, а навіть навпаки. Німці їдять ліверну ковбасу, в обмеженій кількості п'ють пиво й вони здоровіші від нашого брата.

— Ти ідеалізуєш Австрію,--відповідав на це Бєлкин,—там п'ють не гірше, як у нас, хто пити охочий та кого лихо призведе, але я кажу, ми не вміємо встановлювати норм. Коли перед нами поставлять пляшку, ми її вип'ємо всю. Нам треба бути сильними людьми й випити спочатку чарку, а потім зовсім не пити.

Згадуючи цю розмову, Озерний допив пиво, розплатився і пішов додому.

Його зустріла дружина, така ж, як і він, повновида жінка. Вона була напівнімкеня, напівчешка, і звали її Берта Богоміловна.

— Чом так довго забарилось твоє сьогоднішнє пиво?—запитала вона німецькою і так само Озерний відповів, що сидів із Покотиторбою.

— Ха...—засміялася Берта...—Які на твоїй Україні чудні прізвища, в нас би сміялися з людини, що має таке...

— Справа не в прізвищі, Берто...

— Так, — відповіла вона, ламаючи українські слова, — Покаторбу дюжи не плохий чоловієк, але такі прозвіщ... Ха-ха!

Озерний махнув рукою. Він уже зовсім втратив надію навчити Берту як слід говорити українською мовою, і в розмовах із нею вживав німецької.

Зустрілися вони у Відні, на Пратері, біля каруселів. Ходили разом слухати обох Адлерів і Троцького, разом із ним, що, як російський підданець, терпів знущання і переслідування підчас війни,—терпіла й вона, а як скоро стала революція—поїхала вона на невідому Україну, усякими правдами й неправдами перейшовши з ним кордон. На Україні Озерного й Берту чекало розчарування. Революція була немітингова (Фрідріх Адлер та інші), а торохкуча, зла, дика й нерозговорлива... Прийшла й робить таке, що не до вподоби Озерному, Берті—головне! Не запитує. Потім схлинуло. Революція гарматної стрілянини стала революцією будівництва. Озерний знову ходив пити свою пляшку пива, як у Відні, як у Берліні на Унтерденлінден та Тіргартені, але відношення до „них", тоб-то до більшовиків, у нього залишилось таке саме скептичне й недовірливе. І от сьогодні Озерний сказав своїй дружині:

— Берто, я допізна працюватиму, розбудиш мене вчасно...

Це був незвичайний випадок.

Життя протікало нормалізовано й регламентовано: о десятій спати, коли до театру—о дванадцятій, не пізніше, а вставав Озерний сам.

Берта Богоміловна здивувалася. Озерний відповів їй, підходячи з далека:

— Революція, Берто, це — невідома річ. Іноді ти її і розумієш, а іншим разом—ні.

— Ми її завжди розуміли...

— Не так, Берто! Ми її завжди не розуміли, як не розуміли її наші віденські оратори. В 1918 вона запорошила мені очі порохом од будинку, що розвалювався, а тепер порох розвіявся і я бачу, що будується будинок новий...

Берта слухала:

— Будується новий,—продовжував Озерний,—і я не можу стояти заклавши руки в кишені. І знаєш, хто це такий, що довів мені? Це той сухорукий комсомолець... Бєлкин! Він - справжній революціонер, а проте не відкидає пива...

— Ти завжди про пиво!—Берта Богоміловна встала.—Більшовицький Ленин на це сказав би: „Озерний з першої радянської це людина, яка не може погодити протиріччя між революцією і пивом. Коли можна буде пити пиво що-дня нормалізовану кількість, він за революцію, в противному разі—він не контр-революціонер, а обиватель".

— Можливо, що так сказав би Ленин, але це сказала ти, і я відчуваю. що більшовики на тебе впливають. І це не погано... Тільки це не так, Я зумію відмовитися і від пива, коли треба буде, але зараз ні... Пиво це не просто пиво... Ну та я сідаю за працю.

— А що?

— Проєкт і кошторис на установку пилесосів у друкарні...

XIV.

З БЛОКНОТУ ЯНЕКА ВЕРЖБОЛОВСЬКОГО

Мушу записати, що Бєлкин робить скажені успіхи. Якщо не прохолоне запал, за півроку він знатиме стільки, як я, й тоді йому треба буде міняти „вчителя". „Апетит приходить підчас їжі". Він уже не задовольняється тим, що за моєю допомогою „самоосвітлюється"—хоче їхати вчитись...

* * *

До редакції селькори надсилають прислів'я, приказки. Серед них така трапилася:

— Раз, два, три, чотири!
Чорти пана розточили,
тільки пуп та язик
на дорозі лежить...

Це—вірно. Труп старого суспільства лежить на нашому шляху, бактеріями розкладу заражує інколи й наших товаришів: у залізничному клубі позавчора відбулася масова п'янка разом із правлінням... Дійсно тухлий язик розточеного пана!

* * *

В мене проблема: Чи можна жебраку дати гривеника? Бєлкин каже, що це рештки „християнської добродєтели"... Але коли людина хоче їсти? Ми ж ще не зліквідували жебрацтва. Хоч і справді, чи допоможе жебракові гривеник?

* * *

Бєлкин мислить конкретно й тому не розуміє альгебри з її умозорлими величинами, а аритметика—йому дається легко, бо в ній мова йде про конкретну дію, з конкретними числами... ще він не визнає граматики...

XV.

Були в осередку збори й вирішили, що треба готуватися до юнацького дня. Як можна готуватися? І так кожен готовий і жде з нетерплячкою, щоб відсвяткувати й знову до другого року чекати. Традиція—міжнародній юндень у комсомольця—свято над усі факельцуги, демонстрації, карнавали, вистави й пісні...

Про пісню.

Завжди комсомол плюс пісня. Може тому, що „мол" і напевне, але невід'ємним елементом пісня. Це романтика, закладена в сотні творів, але в містові. Як і в сотні інших міст—сад імени товариша Троцького (Ленина, Маркса, Енгельса)—літо й ніч... Місяць кружалами блакитними

падає на доріжки саду, крізь листя дерев, а сад над кручею, і з кручі видно ріку. Вона, як смуга живого срібла. Тиша дзвенить медовими поцілунками вітру й жагучим шепотінням трав, що розцвітають, як „мол", коли „мол" цвіте повним серцем і щирим серцем... Д'ех!—І пісня над садом—жагучий, незрівняний дикунський крик. Так, мабуть, співали наші прадіди на півпустельній планеті, дикуни, закохані в життя. До ранку не змовкають голоси. Коли ж роса, холодними прозорими кришталями на листя, на трави, коли під свіжим вітром осокорі надхненно рвуться злетіти з круч (як перемогти природу, що корінням прикріпила до грунту навіки, назавжди!?),—тоді йдуть бадьорі, вогневі, і їхнє життя—піснею.

Пам'ятаю:

Ішов наш загін—60 юнаків—висушеним сонцем шляхом і ноги було важко ставити, порепані, у пухирях, болячках... І сум опанував. Непомітно підкрався, отруйним гадом уповз у серця і почав висисати живу силу. Тоді один юнак, із гордим обличчям—він не хотів скоритися сумові, завів бойової... Звуки котилися, піднімалися, підштовхували один одного вгору, все вище й вище й з рештою ми—всі шістдесят—з'єднали наші голоси в єдину могутню мелодію—порив... Сум упав нам під ноги, ми розтоптали його, зостався він лежати десь у степу на бездоріжжі, а ми прийшли до міста стомлені, але бадьорі.

Пісня—комсомол—юндень.

Вирішили видати одноденну газету, присвячену Мюдові. Ціна—п'ятак на інтернаціональний фонд. Редактором призначили Янека Вержболовського, а він із Бєлкиним та „Останнім Відсотком" склали „калькуляцію". Виходило, що коли не платити за складання та друк, а лише за папір і фарбу, деякий десяток карбованців до фонду припадає. На тому й порішили. Зговорилися з адміністрацією друкарні, взяли дозвіл в окружкомі й ще де слід, взялися до роботи. Янек після робіт у редакції йшов до Бєлкина, сидів із ним, радився, розмічав матеріяли, умовлявся Верстку вирішили вони доручити „Останньому Відсотку".

Новоявлений метранпаж був дуже задоволений з цього й саме це очевидно сприяло тому, що вирішив він подати заяву до осередку. Міркував він так: досить мені користуватися з свого становища, бо роблю я, мабуть із боку видніше, по-свинському—комсомолу співчуваю, роботу мені доручають, але ж і некомсомолець, і вередую, і взагалі Чалий правий, коли каже, що демагогію розводжу.

Складали газету Чалий, Дерев'янченко, Нечипоренко, Федюшка, Мирон і ще кілька комсомольців, залишаючись після роботи на годину. Виникло запитання: єдиний, хто знав коректу, це Янек, але не мав він часу... Хто?—і спинилися на Усикові.

— Було б тобі вивчати граматику,—шуткував Янек до Бєлкина. Не довелося б вклонятися спецу...

Звичайно „спец" погодився з усігдашньою своєю ніяковістю і ввічливістю.

Бєлкин бігав до Озерного, до Мозгового, засів із Покотиторбою: все мудрували над пилесосами, але не вистачало грошей, Генріх Назарович сказав, що треба зачекати, бо друкарня ледве вилізла з дефіциту й це значить знову піти на поклон до окрвиконкому просити дотації... А хто її дасть серед року?

Янек упрівав, випускав „Робітничо-Селянську Правду", керував гуртками робкорів, а в перервах вони збігалися, і Бєлкин гриз молодими зубами...

На другий день колективної праці над газетою Нечипоренко не залишився складати. Зник невідомо коли й як, і по цьому вийшла балачка на тему:

— Я думаю,—сказав Чалий,—що теперішній комсомолець не почуває на собі жадної відповідальности. Ми робимо колективну справу, а Нечипоренко не прийшов.

Дерев'янченко підхопив:

— Вірно! Я теж думаю, що раз виносимо постанову: треба виконувати.

Чалий продовжував.

— Припустімо, це він не з'явився, коли ми газету робимо, ну, гаразд, часу у нас досить, справимось і без нього, а коли б це на фронт?

— Іменно!—захоплено крикнув Мирон.—А коли б на фронт?!

— Кша, теж „на фронт"! А ти його нюхав, що кричиш?

Мирон підняв із підлоги шило й ображено замовк.

— Комсомолу потрібна перевірка, скажемо, той же фронт... Де тоді опиняться, скажемо, той же Нечипоренко та й наші „діти"—Мирон. Федюшка.

— Вірно, Чалий! Ти як Бухарин, або Чарлі Чаплин!

Усі здивовано подивились на нього.

— Хто?

— Чарлі Чаплин... — здвигнув плечима Дерев'янченко. — Чого дивитесь?

— Чарлі Чаплин—це артист, при чому тут він?

— Який артист?—під загальний регіт сердився Дерев'янченко,—чого б тоді його портрети в центральній газеті містили? Він—секретар ЦК!

Тут усі почали сміятися і коли нарешті пояснили, що Чаплин—це не Чарлі Чаплин і що він уже не секретар ЦК, Дерев'янченко сказав:

— Чорт їх розбере... Я ніколи не знав, хто в нас генеральним. Та це й не важно, ввесь секрет у постановці роботи...

Чалий продовжував думати в-голос:

— Комсомольці, що не нюхали пороху,—ненадійний елемент...

Дійшла черга до Федюшки й Мирона знов. Ці два підлітки комсомол ідеалізували (й себе в тому числі уявляли героями, борцями за пролетаріят). Вони й завели сварку з Чалим, яка закінчилась тим, що Федюшка з очима, повними сліз, крикнув:

— То ще побачимо! Хто де опиниться, тоб-то... Ти дурень, Чалий, і сволоч і я з тобою не хочу балакати...

В цей час Нечипоренко тоскував.

XVI.

У суботу Бєлкин після чотирьох годин докінчував друкувати газету, що їй дали ім'я „Молодий День", а Федюшка з Мироном фальцували її та розраховували на сотні. До сьомої години вечора роботу закінчили й розбіглися по домівках переодягтися, вмитися, бо в садку імени Троцького вже грала музика—незабаром мусив відбутися факельцуг.

Нечипоренко блукав алеями саду, зупинявся подовгу на кручі, знову ходив, заклавши руки в кишені і скрививши усмішкою рота. Музика на відчиненій естраді без перестанку гриміла марші та попурі, лементували дівчата, хлопці гордо носили підстрижені чуби, старанно вив'язані кравати, традиційні червоні хусточки дражнили око, з'являючись між зелень дерев, кущів. У кутку саду хлопці готували смолоскипи, наливали нафту, заправляли ґноти... Поволі спадала денна жара й оповивала прохолода й небесна синь.

Затихла оркестра. Осередкові організатори збирали своїх членів, з рештою вишикувались колони, оркестра стала попереду, запалали смолоскипи, зарожевіло листя дерев і глибоко в завулки саду захова-

лися велетенські тіні... Зазвучав сміх, дзвінкий, у відповідь із другого кінця колони хтось басом... разом притихли. Народилася пісня.

Один голос... другий, третій... Вся колона співала вже, і оркестра також виправляла влюблені пісні.

Факельцуг—це коли нестримна лава молоди, побравшись за руки, з сміхом, із піснею іде вулицями, заповнює брук, пішоходи, примушує всіх, хто назустріч, повертати та йти разом уперед .. Смолоскипи... Гірлянди вогнів... Сміх, вогні — й вікна будинків зацікавлено розчинені, перехиляються через підвіконня люди, іхтіозаври і взагалі...

Нечипоренко загубився в натовпі. Якась дівчнна держала його за руку, а з другого боку надмірно розкриваючи рота безвусий „дитина" майже в сажень зростом кричав щось незрозуміле. Здавалося все знайомим і не цікавим—так було торік і позаторік, так буде й через рік... Раз обличчя з обличчям зіткнувся з Бєлкиним. Бєлкин тримав у руці смолоскипа, обличчя йому сяло, як і смолоскип, навіть вічна зморшка з носу до губів розплилася.

— З святом, Нечипоренку!—крикнув він.—Живемо, Нечипоренку?

Нечипоренко щось буркнув у відповідь на цю лірику й поспішив зникнути. Бєлкин продирався далі, шукав Янека й нарешті побачив його. Янек ішов у гурті дівчат і щось голосно говорив... Іноді його слова переривали оплески. Бєлкин підійшов ближче й почув:

Немає радості мені,
Яка то радість є—не знаю,
Була, щоб більша свята маю,
Чи дня юнацького вогнів?

— Вірші читає... усміхнувся Бєлкин і слухав далі:

Вогнів! Вогнів! нехай повік горять
Палають смолоскипи Мюду!
Здолаєм темряву... Ми вірим, вірим чуду,
Що створено під дзвенькіт Октября!

Зупинилися біля окрвиконкому.

Стояв будинок темний і мовчазний і раптом на другому поверсі засвітилося вікно і в жовтому прорізі стала надхненна постать... Полилися слова (хто не вірить у їхню силу? Вони Нечипоренка навіть примусили здригнутися, затримтіти всім тілом).

Промовець закінчив під нескінчений рев і крики натовпу, хтось кинувся в будинок, ловили промовця по коридорах, винесли на вулицю і „качали". Він смішно вгинався, піднімав праву руку вище голови, мов клявся.

Потім на майдані зробили коло, обступили з смолоскипами, оркестра заграла танок і пішли виробляти веселі ноги, розвеселі руки.

Як у нашого Сазона
Обновилася ікона...
Богородиця,
Богородиця!

Це на мотив „барині", а п'ятиголова озія—церква—холодно дивилася, вікна неначе щулилися од яскравого світла смолоскипів.

Нечипоренко проштовхався крізь натовп і шугнув у найближчий провулок. На розі стояв коректор Усик і всміхався. Нечипоренка він, здається, не помітив.

Довго стояв Сергій Сидорович, блаженно всміхаючись, потім обличчя йому затьмарилося...

Було...
Не було...
Буде...
Не буде...
Невже не було тебе, Ніно?!.
А може...
Білоголовий хлопчик на траві дерев'яним обручком бавиться... Білоголовий хлопчик каже: Тато...
Не було!
Не було!
Не було...

З натовпу в небесну синь під крики й сміх піднялася червона куля, світилася, неслася за вітром і зникала... Потім друга, стрибками швидко-швидко—й зайнялася: за вітром летів жмуток полум'я і також швидко згас.

Гриміли на майдані оркестри...

Другого дня через ярмаркову толоку, а потім Народньою (бувша Дворянська) вулицею їхав до центру майдану паротяг—без рейок, бруком. З коміна валував дим, на зворотах розносився свист, машиніст виглядав...

З усіх будинків вибігали мешканці дивитися на невидану річ і вже не могли одірватися від видовиська—йшли слідом. Лише під'їхав паротяг до першої радянської—розчинилися ворота друкарні, виїхав із них автомобіль, а на ньому „бостонка" —Чалий за нею. Друкує листівки й одна за одною викидає в натовп... До процесії приєднався і осередок друкарні, а коли під'їжджали до окрвиконкому, з провулку виїхав млин, справжній млин сунеться провулком, перерізує майдан і зупиняється біля паротягу... Млин у мініятюрі з дикту—тоді тільки зрозуміли, що й паротяг імпровізація з фарбованої фанери та грузовика. Збиралися осередки, збиралася молодь, піонери, дорослі. По чверть години чекання, коли вже розійшлися по руках листівки, відозви, друковані Чалим—з'явилася в якогось демонстранта газета „Молодий День".

Почали рвати з рук.

Тоді продавці, виділені осередком, витягли з автомобіля пачки, і полетіли п'ятаки до „інтернаціональної кишені", як після того висловлювався активний продавець „Молодого Дня", бронований підліток „Федюшка.

Бєлкин та Янек також захопилися торговлею. Янек, коли йому давано гривеника, п'ятака не повертав (зайва копійка не завадить інтернаціональному фондові), а в Бєлкина вже кишені не вміщали мідяків і він витрусив їх у кашкета. Але за півгодини і його не вистачило. Довелося Янекові скидати свого й саме в той момент, коли „Останній Відсоток" відраховував уторговані п'ятаки до Янекового кашкета, до них підлетіла Овдієва, стрельнула очима Янекові в обличчя і зацокотіла:

— Ще що ж? Це що ж? Ай-я-я! Письменником став, а нам і не кажеш...

Янек одмахнувся од неї.

— Та ти не махай... А кому ти присвячуєш! Скажи, кому ти присвячуєш? І ткнула пальцем у газету. Там двадцять восьмим кам'яним відбито було: „Завтра Мюд", а знизу маленьким курсивом у розрядку—„товаришці Новій".

— Що це ще за „Нова", Янеку?

— Та стара, стара...—сміявся Янек, а „Останній Відсоток" розсердився:

— Йди к чорту, Надьо, перебила, я сплутав рахунок.

Надія одійшла в бік, зіперлася на короба авта й читала газету. Власне—Янеків твір.

ЗАВТРА МЮД

Товаришці Новій

Завтра Мюд...

Вийдемо на площі з прапорами, юні й веселі, і співатимемо наших пісень комсомольських, а ввечері смолоскипами розкраємо темряву, засміховіємо тишу й розбіжаться осторонь тіні й тиша сховається за річкою...

Прийшов із клуба й сиджу в кімнаті біля розчиненого вікна...

Бачу ніч, чорнооку красуню, в оксамитовому вбранні, розшитому зірками... (це поезія).

На думку сходять Енгель, Димарець, Ботвин...

І дивно, я ніколи не бачив їх—а ось бачу обличчя налляті ентузіязмом і очі—повні вогню, що кличуть до боротьби, до загибели одного з ворожих таборів.

Який табор переможе?

І я певний, що переможемо ми.

Хочеться, коли підемо штурмувати цитаделі капіталізму, бути в перших шерегах революційних батальйонів, першому пустити кулю в лоб кривавому професору...

Завтра Мюд.

Вийдемо на майдани, підрахуємо загони, переповнимося революційним ентузіязмом, а післязавтра...

Післязавтра може підемо пруткими шерегами на останній штурм...

На останній штурм!

Хтось стукає в двері.

Йду відчиняти.

Увіходить Люція.

Вона в червоній косоворотці, у великій клітчастій кепці, і волосся пасмою вибилося на скроню.

— Здоров, Янеку!

Я радію.

Не знаю чому.

Може тому, що вечір довгий і самітній (братва, стомившися, спить) і ні до кого слова мовити, а може тому, що це зайшла Люція.

— Здрастуй!—кажу я і дивлюсь їй у вічі.

Вона мені здається втіленням революційного запалу, а іноді я відчуваю її дівчиною Парізької комуни.

— Чого це ти такий замріяний, „поете без п'яти хвилин"?—питає Люція.

Що ж я їй скажу?..

Кажу, що не знаю і це правда, бо я й сам не знаю, чого це такий сьогодні.

— А знаєш, Янеку?—дивиться Люція на кінчики своїх ботинок,—ти мені нагадуєш одного хлопця...

Я насторожуюсь.

Коли одна людина нагадує про другу третій і коли при цьому третя дивиться на кінчики ботинок, то справа—„не чиста".

Справді?.

— А то ж... Хоч розкажу?

Мені все одно.

Ні.

Мені не все одно.
— Кажи...
Люція дивиться кудись мимо мого обличчя у вікно і в її очах я бачу замордованого Ботвина.
— Так от...

* * *

Від села до села шість верстов.
На другій версті розграбований покинутий хутір.
Коли сутініє, якоюсь марою стоїть він повз шляху, між стрункими тополями.
Ми йшли з села в село.
Треба було їхати до міста й у ньому (в іншому селі) чекали коні.
Йшли я, і він...
— Той самий?
— Той самий...
В нього важкенна „японка", а в мене бравнінг.
Йшли і шлях був темний під ногами, пилявий.
А небо, замріяне, наче тужило синявою.
Знаєш, інколи дивишся на шлях і питаєш—куди він прослався? Хто пройшов ним?..
Тоді стає незміряно радісно, тому що ти йдеш шляхом, яким пройшла безмежна кількість інших...
Коли їхні сліди прохололи, так твій ще теплий...
Власне, шлях—то є втілення моїх думок про життя.
Життя—шлях, яким уже пройша сила-силенна людей, а ти лише йдеш.
І чи не тому радісно, що лише йдеш?
Але до всього я знаю, куди прослався мій шлях, моє життя.
Це—„філософія".
Він, мій товариш, якого ти мені нагадав своїм замріяним видом, ішов поруч зі мною й за плечима в нього незграбна „японка".
Він сказав мені:
— Люціє, мені здається, що я тебе люблю.
— Дурнику,—була моя відповідь,—що мені до любови, коли час вимагає зосередити максимум енергії й уваги?
Неправда.
Тепер мені здається, що любов у вирі революції може бути наймішніша, навіть може бути революціонізуючим чинником.
Так.
І я сказала:
— Я тебе—ні... І не тому, що не можу, а тому, що не хочу.
Тоді очі його стали сумні й замріяні.
Я пожаліла його й, наблизившись, обняла.

* * *

— Тю, розобнімалися!.. А ну, Гнате, займи їх із того боку!—почувся голос.
Люція і він здригнули.
Зразу ж думка: Бандити!—бравнінг цупко в руці. Кашлянула „японка".
— Ах, стерви... Відстрелюватися?
Двоє комунарів у бандитському колі.
Бандити напирали й відігонили до хутору.

— Люціє!—крикнув комунар.—У мене лише п'ять набоїв.

Смерть заглядала у вічі.

Стояли, притулившись до стінки, і відстрелювались.

— Єсть один!—крикнула Люція, підстреливши бандита з бравнінга.

Бандити звіріли. Коло вужчало. Забившись у куток, відстрелювались.

Здавалось: ніч чорним крилом майнула, завіяла й повисла на вітах тополь.

— У мене немає набоїв,—сказав комунар...

* * *

Нас узяли...

І коли бандюга з прогнившим носом увів мене у розвалену халупу, крикнув комунар:

— Ей, ви, гади, пустіть!..

Його держали міцно. Один підносив лихтар до обличчя і роздивлявся. Він раптом нахилився і головою в живіт ударив бандита з лихтарем.

Лихтар упав на купу торішнього сіна.

Пихнуло сухе й полум'я лизнуло стріху.

Загорілася хата й бандит од несподіванки пустив мене...

Момент—і я була за тополями. Кулі навздогін. Ах, кулі!

Вітер—кулі—і я...—втекла...

* * *

Здалека вогнище. Горів хутір. Я бігла й відчувала, як корчився у вогні комунар. І тоді я взнала—любов у революцію може стати чинником офіри.

Чулися постріли. А палаючий хутір—вогненним знаком серед ночи.

* * *

Люція скінчила.

— Все?—питаю я.

— Так... Майже,—відповідає вона, і в її очах я знову бачу замордованого Ботвина.

— Це було в шостий Мюд, Яне. Цьому вже п'ять років...

— А бандит із прогнилим носом?—запитую я.

— Ні, Яне, він не встиг... Комунар був офірою за мене.

І сьогодні, коли я подивилась на тебе...

Чого ж це ти знов сумуєш?

... Коли я подивилась на тебе—я згадала його.

П'ять років... Десь у минулому він... Мені хочеться піти у безмежні простори, щоб були бої, щоб мій маленький бравнінг нагрівся від стрілянини.

Вона говорила й дивилася кудись поверх моєї голови.

Я бачив її втіленням революційного запалу, і іноді вона мені здається дівчиною Парізької комуни...

* * *

Як прийшла, так і пішла. Я сиджу біля вікна сам. Завтра Мюд. Вийдемо на майдани, переповнимо юнацькою повінню площі й заспіваємо наших юнацьких пісень... А з-за минулих років—устануть тіні замордованих комсомольців і покличуть:

— Вперед

—Вперед

Я піду... Я буду в перших шерегах революційних батальйонів, коли впаде останній мур капіталізму, я власними зубами відгризу голову кривавому професору, підніму її високо над собою й плюну на неї з сміхом.

Овдієва знову пробігла по творові очима з кінця до початку і знов зупинилася на присвяті.

— Товаришці Новій... Хто вона?

XVII.

Нечипоренка розбудили пісні під вікнами. Він скочив із ліжка, вилаявся сердито, що спізнився, і став швидко одягатися.

Повз вікон проходили поплутані шереги. Довженко з ячейки кооператорів ішов обличчям до шереги й розмахував руками, комично імітував дирігента. Нечипоренкові захотілося бути з ними.

— Чого ти не розбудила?—сердито кинув він до матери.

— Не маленький вже, щоб будити—відповіла вона,—треба самому знати... вилежуєшся, як панич.

— Ну там могла чи не могла, одягайся —не ходи в самих кальсонах по хаті, кавалер...

— Мамо!—крикнув Нечипоренко.—Мамо, не сердіть мене...—і промовив далі вже тихішим голосом.—Тоска в мене, а ви теж як і всі... Від кого ж тоді й добра чекати?

— Що ти?—здивувалася мати: надто вже плаксивий був Нечипоренків тон.—Переспав, чи не доспав, що верзеш нісенітницю?

Нечипоренко мовчав.

Він одягся і довго старанно вмивався. Йти на демонстрацію вже не було ніякої охоти. Опанувала байдужість і лінь, знову хотілося лягти у ліжко й довго лежати, дивитися в стелю. Коли так лежиш, стеля робиться ніби екран кінематографу, а на ньому картинами проходять твої думки.

Ці дні Нечипоренко забув уже думати про Сергія Сидоровича. Таємнича церква, уявлена змова—вилетіли з пам'яти, бо думав він увесь час про одне: Ліза. І вже не відганяв од себе думки, що любить її, бо здавалося це простим і звичайним.

Прокидався ранком—перша думка була про неї, ввечері так само, а вночі снив солодкими снами. Вдень боліла голова й не раз ловив себе на тому, що складав у верстатку літери її імени.

Нестерпимо довго тяглися години чекання. Нечипоренко вирішив чекати вечора та йти до Яшки, а завтра подавати заяву до осередку про хворобу. Цю брехню вигадав цілком спокійно, але почуваючи якусь огиду не то до себе, не то... проте, хто й зна, чи це було огидою. Було просто погано в роті від довгого сну й не було чого робити. Нечипоренко перегорнув листки першої книжки, що зустріло її око, зразу ж вигляд друкованих сторінок нагадав йому друкарню—і книжка полетіла в куток. Нечипоренко простежив за нею очима й наче вперше звернув увагу на кімнату.

Була вона з низькою стелею і одним вікном на вулицю, з божницею в кутку,—і здалася Нечипоренкові непривітною і дикою... Як він жив у ній і не помітив її непривітности, ні ікон у кутку.

— Мамо,—позвав він,—треба було б ікони винести...

— О, господи!—зідхнула мати.—Що це на тебе сьогодні напало? Що вони тобі? Висять, хай би й висіли...

У відповідь на це, як потім скаржилась матір сусідкам, Нечипоренко грюкнув дверима й вийшов у двір. Там він сів біля льоху на перевернутій цеберці й сидів до пізнього вечора. А коли стемніло, Нечипоренко зайшов у хату, чистив щиблети, прасував штани і старанно голив бороду.

На губі він залишив невеличкі англійські вусики, від цього обличчя зразу змінилося, прибрало вигляд наївної поважности. Він довго дивився в люстро на синяки та опухи під очима й нарешті вийшов із двору зовсім...

Через кілька днів, уже після божевільної ночи, що про неї ми далі говоритимемо, мати його розказувала сусідкам, що місяць цілий, як не пізнавала сина... був хлопець, як хлопець, а то раптом замислюватись став і хто й зна, що з ним таке трапилося. Вона вже думала чи не захворів він на якусь стидну хворобу, стежила за ним і не знайшла нічого підозрілого. Ну просто, як підмінили хлопця. Він приходив додому, сідав у кімнаті біля столу чи лягав на ліжко й не засипав довго. Прокидався рано й одразу ж ішов знову до вечора...

— Хто б міг таке подумати?—Боюся, щоб знов він... Ох, боже мій, боже мій...

Нечипоренко йшов провулками до профшколи. Думок у нього ніяких не було, і голова важчала від того. Внутрішня порожнеча вимагала змісту, він не приходив, а беззмістовна голова, що кавун на в'язах.

Біля собору простягненою рукою зустрів Нечипоренка жебрак.

— Дайте...—глухо промовив він,—дайте...

Чулося в глухому голосі, що людині треба перейти лише невеличку грань від прохання до вимоги. Обличчя жебрака здалося Нечипоренкові знайомим.

Жебрак був одягнений в довгий ваник, підперезаний мотузком, волохаті груди були неприкриті, а маленьку голову вкривало зваляне невідомого кольору волосся, що спадало пасмами на лоб.

— Дайте...—ішов жебрак услід за Нечипоренком і його важкі шкрабуни (колись чоботи, тепер без халяв) гупали по каменюках.

Нечипоренко зупинився, круто повернувся і зустрівся погляд із поглядом.

— За що?

Жебрак збентежився і рухом, що виказував не аби-яке його походження, відкинув волосся з чола—чоло в нього було високе, як є такі в кам'яних філософів із музеїв.

Таке питання йому ставили вперше.

— Я хочу їсти...

— Більш нічого?—всміхнувся Нечипоренко.—Я думав більше...— і, дзвякнувши мідяками в кишені, він попростував далі...

Жебрак стиснув кулаки, заскреготів зубами від образи, його довге тіло рванулося вперед, але Нечипоренко вчасно обернувся, крикнув:

— Ну, ти! Легче...—і пішов швидко, не дивлячись назад.

Він пригадував. Революційного свята якось зимою на майдані—мітинг, а він стояв на розі в цьому ж ванику й шкрабунах, лише тоді на ньому була смушкова шапка... Дивно! Нова смушкова шапка... Де він міг її взяти? (напевне вкрав,—думав тепер Нечипоренко). Жебрак уважно слухав промовців, а коли музика починала грати інтернаціонал, скидав шапку і стояв, суворо стуливши губи. За третім разом, коли музика знов грала, він не стримався—кам'яна машкара спокою спала з обличчя, він затулив очі шапкою і зaридав... Спочатку тихо, майже беззвучно, лише здригалася голова, а потім притулився до стіни будинку й голосно почав хлипати...

На трибуні промовець говорив про еміграцію, про панське сміття то-що.

— Де вони тепер?—запитував він і зразу ж відповідав.—На европейському смітнику в почекальнях міністрів, по кав'ярнях кельнерами, чистильниками чобіт на вулицях Костянтинополю та Парижу.

— Не там!—крикнув жебрак і захлинувся риданням, не там! Ось... Ось.... Тут, із голоду... Він упав на тротуар і забився в припадку. Його крик притягнув натовп, його обступили, підвели з землі, посадили в санки й одвезли кудись... Цей момент використав оратор у кінці несподівано перерваної промови, як зайвий доказ нікчемности ворогів республики.

— Знаєте хто це?—кинув запитання він і також швидко, як і вперше, відповів,—це князь...

— Так-то, князю...—думав Нечипоренко, переступаючи поріг профшколи.

XVIII.

Після того містом ходили чутки, ніби в підвалі профшколи відбулася оргія, трохи не „афінська ніч“—із роздяганням. Говорили, що Ліза Лазаренкова роздягнена танцювала танго з Нечипоренком на столі між пляшками з горілкою (Нечипоренко зовсім не вмів танцювати), а також говорили про те, що гульбище влаштував комсомольський осередок. У цьому є частина правди. Яшка в незапам'ятні часи, як сам він казав, в доісторичні часи комсомолу та й взагалі радвлади, був ніби секретарем невідомо якого комітету... Проте можна вірити й не вірити—він ще дуже молодий, і може в запалі наговорив чогось зайвого... Хіба не буває такого? Але напевне відомо, що торік Яшку виключено з комсомолу за недисциплінованість, чи з якихось інших причин.

Отже вірити чуткам, що розносилися містом не доводиться. На справді все вийшло не так, як це змальовували „червоні крамарі“ на порогах своїх крамничок та цікаві кумасі з вуличок передмістя.

Коли Нечипоренко увійшов у кімнату до Яшки, в ній сиділо чотири чоловіка: Яшка, Ліза Лазаренкова, довгоногий і блідий Рябокінь та незнайомий Нечипоренкові студент у великих окулярах, що за ними ховалися в'їдливі очі, сам низенький на зріст і кругленький.

— Не місцевий,—казав він знайомлючись із Нечипоренком,—випадково тут, на канікулах... Звуть як Ленина—Володимир Ілліч.

Рябокінь спочатку грав на гітарі, Ліза сиділа—руки поклала, а на них голову—слухала:

Ти ж, моя русалко,
З срібною косою,
Чом ти не говориш
Солодко зі мною.

— А у вас, Лізо, не срібна коса, а кольору вороненої криці...

Ліза спалахнула й перекинула коси на ліве плече...

— Чого ви горите?.. Це ж він про вас співає, а я констатую неточність...—морщився приїжджий студент.

— Ні, не про мене,—вже байдуже розтягувала слова Ліза,—в нього напевно в Захлюпанці чи Нечипайлівці є „предмет“...

— З червоною пикою...—вставив Яшка.

— З довгим носом і пітними ногами!—підхопив сам Рябокінь і зводив неприємні йому натяки на жарт,—носить по десятипудовому лантуху не згинаючись, а коли вже почне родити дітей, так родитиме не по двоє, а по шестеро, як кішка...

— Фу-у... ви збиваєтеся на вульгарний тон!—підвелася Ліза й підійшла до Нечипоренка.

Рябокінь почервонів і знову взявся за гітару. Він грав якусь тиху мелодію і декламував красиві російські вірші. В них Нечипоренка здивувала фраза, що говорила ніби клен стоїть на одній нозі... Нечипоренко подумав, чи ж може клен стояти на одній нозі й чи взагалі бувають у

кленів ноги? Потім Нечипоренко не повірив сам собі: може він не знає, що таке клен?—і запитав у Лізи:

— Що таке клен?

Ліза здивовано підняла брови й перекинула косу на праве плече.

— Клен? Невже ви не знаєте, що таке клен? Дерево...

Дерево? І на одній нозі стоїть?..

— Ви мені подобаєтесь,—сказала Ліза й поклала руку Нечипоренкові на плече. Від цього йому зробилося ніяково.

Ліза сказала, що Нечипоренко їй подобається і вона не збрехала. Він дійсно справляв враження, зацікавлював поруч із прилизаною головою та довгими ногами Рябоконя.

Рябокінь знов грав на гітарі й тихо декламував щось приїжджому студентові. Яшка десь зник. За розмовою з Лізою (говорила більше Ліза, ніж він) Нечипоренко й не помітив, як на столі з'явилися пляшки й закуски. Яшка заметушився, запрошував до столу.

Після першої шклянки Нечипоренко відчув себе вільніше і вже сам починав розмову.

— Мені зараз буде весело,—сказав він до Лізи,—це дуже добре.

— А хіба вам буває сумно?—запитала вона.—Буває вам сумно, Нечипоренку? До речи я не знаю вашого імени...

— Ксенофонт... почервонів Нечипоренко,—мене звуть Ксенофонтом...

— Це—неукраїнське ім'я—Ксенофонт,—зауважив Рябокінь.

— Дурощі, що ти носишся з своєю Україною?—крикнув Володимир.

— Україна—це...—патетично почав Рябокінь, але Ліза перебила:

— Слухайте сюди! Ксенофонту теж буває сумно, значить не лише нам...

— Загальна хвороба,—промимрив Володимир.—Наша епоха це загальний сон і сонне позіхання, наче одна колективна голова позіхає...

Яшка наливав чарки й казав:

— Інтелігентщина... Хто вміє, тому не сумно.

— А тобі?—це Нечипоренко.

— Мені—ні, я не інтелігент...

— Ти більше того, ти ідіот!—крикнув Рябокінь.

Ніби що починалася сварка, але обійшлося.

— Ти несвідомий тип...—доводив Рябокінь і тягнувся чаркою до Яшки.

— Ви от про інтелігенцію,—підійшов до стіни й зняв із гачка гітару Володимир.—Ви розумієте, що таке інтелігенція?.. Ви розумієте?—і він торкнув струни, ніби збирався собі акомпанувати.

— Інтелігенція це—великий холуй і підлиза... Уявіть собі людину, яка нічим крім мозку не володіє і примушена продавати свій мізок усім? Уявили? Прекрасно!

Нечипоренко мало зрозумів, але слухав як і останні. До того ж дві шклянки вплинули на нього.

— Він служив царю, інтелігент, потім служив тимчасовому уряду, Денікину, твоєму Петлюрі, Рябокінь, більшовикам... Робітники страйкували, брали владу, а він навіть застрайкувати не міг, бо до чого це привело б? Окрім мозку—рахітичні руки! Вони ж переламляться від першого лантуха в Одеському порту... Але я не хочу бути холуєм, ні малим, ні великим—я страйкую! Я не визнаю ні капіталістичної, ні пролетарської диктатури. Ці обидві класи однаково визискують мене й кидають об'їдки з свого столу... Я страйкую!

— Це анархізм?—запитала Ліза й наступила на ногу Нечипоренкові.— Йдемте звідси, вони довго сперчатимуться... Це не цікаво вони лише говорять...

Виходили й чули Яшків голос:

— Це прекрасна програма... Це чудесно!

Щось іще казав Рябокінь, але вони вже не чули.

В фарбованому в зелений колір коридорі й трапилося те, чого Нечипоренко не міг забути ціле своє життя.

Ліза сиділа на підвіконні й барабанила пальцями по радіятору парового опалу. Нечипоренко стояв поруч і мовчав. У вікно билася прохолода, припадала до зелених стін. Коридор був повний вогкістю пустельного льоху. Під стелею, не блимаючи, світила електрика. Засиджена мухами лямпочка посилала жовте невиразне світло, що губилося в далені коридору. Обидва краї його були в напівтемряві, а кожний звук чи шелест, чи пошепки сказане слово одбивалися луною і звучали довго та глухо.

— Яке неприємне світло—сказала Ліза.

Нечипоренко очима шукав виключателя.

— Он там на стіні—промовила Ліза.

Виключателя не було. По стіні спускався скручений електричний провід—два кінці його були з'єднані. Нечипоренко підійшов і взяв проводи в руку. Його сіпнуло, електрична дріжь пробігла тілом од плечей до п'ят і пішла в землю.

— Що ви робите?—скрикнула Ліза.

Нечипоренко всміхнувся і роз'єднав проводи. На підлогу впали місячні квадрати вікон із тонкими переметами тіней і сторожко принишкли.

Вони пішли вздовж коридору і сіли на крайньому вікні.

— А ви сильний,—сказала Ліза й узяла його руку.—Рябокінь цього не зробив би—він боїться смерти... А електрикою може вбити?!. Скажіть, Нечипоренку. ви боїтеся вмерти?

— Ні,—відповів Нечипоренко,—я ніколи не думав.

— А Володимир завжди говорить зі мною про смерть. Ще ж може обриднути, а я смерти боюсь. Я не хочу думати про неї, хочу прожити і вмерти несподівано. Слухайте, Ксенофонте, яка прекрасна річ життя! Ні Яків, ні Рябокінь, ні Володимир цього не розуміють. Вони бунтують. Правда, це пасивний бунт, але здається хтось із ваших вождів сказав: хто пасивно ставиться до революції, той уже активний ворог її... Ви на мене не донесете в ГПУ? Я не революціонерка, більш того—мій батько буржуй, це ви знаєте. Лазоренківські крамниці не лише в нашому місті відомі. Але я й не за буржуазію. Розумієте мене? Я хочу лише щастя, спокою і трішечки смутку.

Потім, пригадуючи події цієї ночи, Нечипоренко думав, що він ніколи не чув таких слів і що ніколи більш мабуть не почує. Здавалися вони йому тоді й після того якимсь відкриттям. Правда, потім він збагнув їхній зміст, але це прийшло запізно.

Ліза продовжувала:

— Ви хотіли коли-небудь бути щасливим?

Нечипоренко щиро відповів.

— Так, хотів... Ми за це й боремось, щоб усім щасливо жилося.

— Це абстракція! — перервала Ліза. — Не може бути загального щастя. Може були лише щастя окремої людини або групи людей. Маркс це називає класою. Хіба не так? До революції був щасливий мій батько, а його робітники бідували, тепер навпаки, мій батько нещасніша в світі людина. Хіба ж може бути загальне щастя? Якийса філософ сказав, що щастя будується на поневоленні... Це—правда.

— Ми йдемо до того, що поневолення не буде — зауважив Нечипоренко.

— Я не вірю.

Саме після цих слів прибіг Яшка й сміючись крикнув.

— На тьомную? Що за індивідуалізм... Ходімте в кімнату, за вами скучають!

Біля дверей він пропустив Лізу вперед, а Нечипоренка затримав.

— Ти вже цілував її?

— Ні, відповів Нечипоренко й відчинив двері.

В кімнаті Рябокінь знов грав на гітару, а Володимирові очі повні таємничого змісту виблискували за опуклим склом великих окулярів. Володимир розвивав далі свою теорію страйку інтелігенції.

— Зрозумійте,—казав він,—що застрайкувавши робітники інтелектуальної праці тим самим піднімаються на неосяжний рівень, скидають із себе вічну пляму холуйства та підлого труслива лизання панської руки Вся професура, інженери, лікарі, письменники, журналісти та інші кваліфіковані загони людської думки, в одну, годину, хвилину й момент, в усіх країнах світу разом закладають руки в кишені й, посвистуючи, виходять із своїх кабінетів... Ви уявляєте, як затрусяться безмозглі грошові лантухи Америки, Англії, Франції, як напружаться м'язи „робітничої диктатури"?.. І ті й інші без нас не можуть обійтися. Ми двигуни прогресу! А коли двигун зупиниться, рушійне колесо історії крутнеться раз, другий і стане. Це буде найбільша й найчудесніша революція в світі.

Володимирові щось відповідав Рябокінь про Україну й про те, що цього робити на Україні немає рації. Україні досить зараз позбутися єврейського засилля, а з більшовиками якось можна зжитися.

— Не люблю клопів та євреїв, — сказав Рябокінь. — Однаково шкідливі нації...

Яшка в суперечці участи не брав і поїв Лізу та Нечипоренка теплим, солодким вином. Нечипоренко не пам'ятав як вони з Лізою опинилися вдруге в коридорі. Сиділи вони тамо ж.

Вже місячні плями на цементованій підлозі перекосилися і зменшились. Стояла насторожена тиша, здавалось блакитна, як і місячне проміння. Яскраво підкреслюючи тишу скучав голос Лізи. Вона кинула обидві коси вперед на груди, дивилася в бік повз Нечипоренкове обличчя

— Смутно,—сказала вона,—а мені хочеться щастя...

Нечипоренкові стало жалко її. Повірте—Нечипоренко ніколи ні до того, ні після того не говорив так. Це було красномовство людини, п'яної від переповнености почуттям фізичної близости коханої дівчини.

Лиза задумалась.

— Лізо!—тихо сказав Нечипоренко. Мені жалко вас... Мені жалко вас, Лізо!

Ліза подумала: ось воно щастя, Нечипоренко жаліє її... І ще подумала, що Нечипоренко нікчемна, слабосила людина, не гідна своєї залізної класи свою класу зміняла на товариство слабосилих інтелегентиків... І тому мабуть, що вона розуміла—це ж заради неї (тому що Нечипоренко не Рябокінь і не пустоголовий Яшка), тому, що Нечипоренко, схиливши голову, стоїть біля неї,—вже Ліза пожаліла його. Пожаліла й руку таку прозору, що пальці, ніби місячне проміння, поклала йому на плече й сказала:

— Ксеньо...

Нечипоренко нечувано відчув її голос, ще нижче схилив голову, наче з її рукою велика вага лягла йому на плече, але разом із цим він відчував як піднесено б'є серце в грудях, як до скронь приливають струмені вогненої крови, як починають у нього тримтіти губи й сходитись на переніссі брови.

Вгорі на першому поверсі хтось протупав важкими чобітьми коридором. Лунко віддалася хода й притамовано стихла в закутках порожнього будинку. З Яшкової кімнати долітали тихі звуки гітари...

— Тірі-тірі-тарі-тіра... Ой, да! тірі-ті...

Десь далеко за вікнами сторожко брехав собака з інтервалами подвічі: гав-гав... гав-гав...

Нечипоренко всотував у себе звуки й тишу.

Ліза мовчала й була як німа мармурова камея, а він не міг ні з чим порівняти її, здавалася краса її неэрівняна, що ніде її не зустріти (як і завжди, коли тиша й кров у скроні б'є так, що здається чути далеко-далеко й від того соромно)...

— Я люблю вас, Лізо...

Нечипоренко не зміг розглядіти Лізиного обличчя—донісся Яшків голос під гітару:

У студентки під подушкою.
Найшли пудрі фунт з осьмушкою

Ліза рвучко повернула голову й незадоволено повела плечима. Нечипоренко не знав, до кого стосувався цей рух: чи до його слів, чи до пісні, і схопив її руку... Потім... він не чекав цього—чи в якійсь книзі читав, чи так пригадалося (чув)—Нечипоренко поцілував її прозору й холодну руку... Відчув напругу, солодку шкіру губами й ще відчував як Лізина рука теплішає й як несподіваним перебоєм починає їй стукати пульс—невидима артерія під вказувальним пальцем його руки... Нечипоренко не чекав відповіди, затих. Хотів би так стояти до віку у дужій покорі, схиливши голову перед цією дівчиною.

Ліза щось промовила.

— Що? що?—підняв голову Нечипоренко.

Пустила руку йому в золоте волосся і думала про те, що всі хлопці за два дні говорять їй так, і так само покірно схиляють голову перед нею... Думала: прийде сильний і не спитає, не скаже й слова, візьме як дикун у лісі...

Прийшло „трішечки смутку".

— Не вірю я в це,—сказала Ліза,—в любов не вірю („любов" вимовила з натиском, іронично).

А Нечипоренко знов говорив чужі слова про два серця, що тяжать одне до одного.

— Пусте!—провела по його обличчії,—ви вчили фізику? В фізиці сказано, два тіла, що тяжать одне до одного, мусять неодмінно відштовхнутися, лише стукнуться... і зробила рух: наблизила кулачки кісточками—ребро до ребра—стукнула й розняла швидко...

— Через це й не вірю, Ксеньо, що і в житті так само, як у фізиці... а я хочу щастя...—і знову як сестра пестила йому волосся, брала в пригоршть русе, шовкове, і думала: невже це щастя? Заплющила очі, бачила невмілого зчервонілого Ксенофонта на човні, хотів врятувати її і боявся доторкнутися, трохи не перевернув човна... Сором'язний як десятилітній хлопчик... А кажуть, що з дівчатами... як насіння... Стоїть перед нею в покорі, а відчуваєш, що в покорі цій спить скажена сила.

Лізу сповнювало почуття гордости, бо це ж вона приборкала Ксенофонта Нечипоренка... Вже це почуття загрожувало перерости в ніжність, уже схилялася голова її до нього, ще хвилина й Нечипоренко оволодів би омріяним скарбом,—коли розчинилися двері й з кімнати вибіг п'яний Рябокінь із гітарою в руках.

Він кричав, не в лад акомпануючи:

В профтехшкольськім інтернаті
З Ксенофонтом без кровати...
Ліза-Ліза-Ліза-за,
Роз-про-тричі за-ра-за!

Це було так несподівано й здалося Лізі нарочито інсценізованим брутальним жартом і ввесь гнів та образа її вилились на Нечипоренка. Вона відштовхнула його, вскочила з підвіконня на підлогу, подивилася в очі й сказала:

— Дурень.

Нечипоренко нічого не розумів. Він подивився в п'яне обличчя Рябоконя, рванувся навздогін за Лізою, але його зупинив п'яний регіт. Рябокінь сміявся, балансуючи гітарою, бо ледве стояв на ногах. Ксенофонт кинувся на нього, залізною хваткою обхопив, гітара брязнула об цемент підлоги, задрібоніли, затримтіли струни звиваючись... У міцних руках Нечипоренкових з'явилася особлива сила. Вже Рябокінь безсило пустив голову й судорожно чіплявся за Нечипоренка... Яшка насилу відтяг його, а Володимир відвів у кімнату. Нечипоренко зостався в коридорі затулив обличчя руками й шепотів: Сволоч.. сволоч.

— Ну гаразд, гаразд, побільше спокою,—наставляв Яшка,—ідем відціль,—і одягав Нечипоренкові кашкета.

Вони вийшли з підвалу й Яшка потяг його в центр міста. Нечипоренко машинально йшов за ним, аж поки в темному провулку, одному з тих, що довкола базару, не загорілася різнокольоровою вивіскою „Нова Баварія“.

Вже ніч, а ще як стемніє в провулках загораються вивіски „клуб-лото“, „біліярдна“, виблискують різнобарвними вогнями. Зходяться до них непевні типи: й непманські синки, і касири радянських установ, і профробітники, що „на роду їм написано“ бути розтратниками. Їх об'єднує вага грошей та ще пристрасті, що розгараються за зеленим полем, коли тріщить, крутиться колесо механичної рулетки, і круп'є викрикує однотонно: „Гру зроблено! ставок... більше... не-е-ма-є!“ І ще в темних вулицях до ранку гармонять „баварії нові“, що є достеменні копії старих аж до моченого гороху та солоних бубличків включно. І до ранку плаче з дверей гармонія, розливає тоску, п'яно ухає гармоніст Мишка в традиційній жилетці поверх червоної сорочки з тугим, наче дерев'яним коміром, і пріє йому чорний чуб, і хитаються п'яно гості, перекидаючи в безодню катаральних шлунків шклянку за шклянкою, кричать:

— Стерво, Мишко... Дуй—лопни!

Вискакує на середину улюблений танцюрист Ларька з мертвими очима й живими ногами, виробляє божевільні коліна з одним—вічно!—застиглим виразом обличчя зацькованого, засудженого на вічну муку звіря. І цілу ніч рипають двері, а гармонія то плаче, нидить, то гаряче дрібно розсипається: „З перебором, ночувала під забором... Ха-ха! ех... да-а“...

Євген Фомин

МІЩАНСЬКІЙ ДІВЧИНІ

Сімнадцять у безвість скотилося літ,
І серце вже встигла любов запалить.

І чуб кучерявий, і ніжне лице
(Та вперше ніхто не погляне на це).

Кругом хлопчаки в гарнім вбранні снують,
Ти дивишся косо на одіж мою.

Електрики світло цілує браслет,
Їй мало, що я—комсомольський поет.

Стою серед парку в вечірній пітьмі
І сорому в серце пустив хтось струмінь.

В уяві несуться Шекспір і Байрон,
Що стали над світом, як казка, як сон.

Шукаю я втіхи у віршах своїх,
І гірко мені, що я нижчий за всіх,

Що маєш ти вбрання і срібний браслет,
А я лиш простий комсомольський поет.

Та юну, як ранок, любов затаю
І гляну з призирством на душу твою.

І. Бойко

МОТИВИ ДНІВ

(Уривок)

Ів. Баклану

Куди не кинь,
Куди не глянь—
Біжить рука
До верстака,
Біжить до плуга,
Жене до трактора.
Рука—подруго!
— І стане раптом.
Рука—подруго
— Кохана люба!
М'язиста чорна,
— Важка, моторна,
Моя ти люба,
— Тебе голубим.
Мотивом праці,
Машин і поля,
Мотивом гаму
Об крицю-камінь,
Привіт на волі!

Марко Дієв

МАЛЕНЬКИЙ РУХ

Оповідання

Сіра сутінь важко розташувалась по хатинці, нахилила стелю, чотири кутки насторожено дивилися підозрілою чорнявиною ночи. В заялозені шибочки віконець нахрапно кидався пронизлий шум води, під його ударами вряди-годи тривожно здригалися стіни, і жовта пляма від лямпи димно витягувалась і хилитала в склі, ганяючи лапасті химери по стінах.

Линька, не роздягаючи ватянки, сиділа, одкинувшись до стіни, з-під низько опущеної хустки на полик дивились її нервові, зеленуваті очі. Вона досадливо підбирала кров'яні смуги губів, неспокійно переминаючи щелепами, тоді, враз зметнувши головою, пильно позирала на піч. Там серед брудного манаття ряден та подушок виднілось тінуючись од лямпи жовто-блискуче лице жінки, виснажене, кістляве. Скляні, голі очі дивилися на Линьку то з острахом, то з якоюсь виразною недовірливістю, тоді вона зморщувалась у старечі, скорботні борозни, йорзалась і хотіла, здавалось, потонути скоріше в смердючій купі хабоття. Та Линька дивилась на неї прямо й щиро.

— Ти, Манько, той... не дивись у зуби...,—заговорила вона чуло протяжно, ніби зважуючи слова,—вичуняй—і в суд. Це ж не шутка—кочергою по тім'ї... Як по-твойому?

— Нуда... Нуда...—немічно протягло на печі.—Нуда не шутка... два рази...

Линька захитала головою, потім застигла в безпомічній позі.

— Нуда-а-а... придушено скиглила жінка,—ти, каже—чиряк мій... шибениця моя.. ні пуття з тебе, ні плоду... а я ж, Линько, вона здрігаючи піднялась на лікteві,—подумай дітей... дітки, сестро, хіба ж можна тоді, як б'є... б'є страшно, як худобину... день-у-день,—жінка ткнулась лицем у подушку й затряслась. Линька торопом протягла пальцем попід очима.

— Ну, що ж, твоя воля,—заговорила вона тихо, ніби про себе,—казала: підеш—пропадеш... бо то звір, хіба це чоловік? А тепер он тобі що.. кочерга та ломака—та й любов уся.. Підчиняєшся, як доброму, як під защиту йдеш до нього, а воно виходить як до гадюки... Тільки й добра, що під його стелею...

Манька вся блистіла від сліз і схлипувала відсякуючись. Линька, не відіймаючи сумного погляду від полика, вразливо, протяжно продовжувала.

— А тепер, я б сказала, що й до смерти отак проскиглиш... як би ж мати, як би ж батько... он той Кущ... теж куйовджив-куйовджив свою, поки не натрапив тесть та взяв голову між ноги, зубком із борони як хрьопнув разів чотири по ребрах, о, тепер і жінка в його мила та люба стала. Глянь живуть як. Чи зачепив він її хоч коли? І пальцем ні. А ти сирота, гола як бубна, він ще може й за злидні твої чортів дає...

Хвора мовчала, кліпаючи попаленими віями.

— Ну, а то ж думаєш не б'є за злидні?—суворо продовжувала Линька,— що мов сам, як липа, і взяв таку. Де лайка? Де бійка? Де стіни голі, де покритись нічим і житній хліб на столі, аж цурупалля з нього повипірало—отам пекло, отам життя задрипане по шию! А ти мирности хочеш, кажу ж, аби батько, чи хоч брат. Нема. Викинув хазяїн як рибину—плавай і давись у болоті... і вонюче й не плодюче, та й

з тебе людина—ні крикнути, ні рогачем потаскати... все „хай собі“, вирачкувалась на шпиль, а там згори мовляв, що бог дасть. А бог чортів тобі дасть, як сама кигтів не протягнеш...

— А що ж, ну, а що ж треба було робити, га?—і в каламутних очах Маньки блиснули тіні безкрайно-гнітючих надій.

Линька підвела брови, міркуючи, примруживши зеленуваті блиски очиць.

— Та що... Ясно, що не йти...

— Служить? Та по місяцю в одній спідничці швендяти?—докірливо зауважила Манька.

— Найшовся б кращий... скажеш за цим розспідничилась?

— Той би сокирою почав?

— Та, чудачка, „сокирою“. Іменно ти всіх за Демидом міряєш...

— Нуда, нуда—гнівно захистилась Манька й очі в безсилій суворості зробились страшні в неї,—всі такі, ой всі вони тепер такі. Ми в одставку, ми погані, від нас воняє гноєм, га? Кращих треба, кращих подавай на стіл, я знаю, знаю я,—і гостро окинувши напружене, м'яке обличчя Линьки, вона безсило, ніби глибше, пирнула в манаття.

— А з ким же він?—цікаво позирнула на піч гостя.

— Наше діло з ким,—прохрипіло звідти,—з пахучою...

Линька мрійно посміхнулася в долівку.

— І таки хвормено крутять?

— Спитай піди...

Знову Линька просторніше посміхнулася.

— А їй же хіба не гидко, що він теж вонючий?

— Ого... вона ж пудрить його! Раз прийшов, думала хто харьою у висівках товк...

Гістя зареготала, аж пригнулась до колін собі..

— І їй не стидно?—викрикнула вона крізь сміх.

— Чого ж стидно? Між людьми в такій кохті ходить, що обидві цицьки видно, а то колярному очі засипати, гм...

— Та то так, а тільки ти, Манько, їй же богу придуркувата, що в суд не той, не подаєш... ось подай—грішна буду—законопатять його.

Віконце струснулось і задзеленчало тужно від удару крапель, на стінах заплигали, заколивались химерні велетні.

— А до роботи ж хто, як законопатять?

— А коли так—він тобі не дає жити?

— Так б'є, а тоді може й зовсім придавить, як курицю... тільки цвіркну...

Линька замовкла, перебираючи пальцями. Бо це була істина, і дальніші мислення про суд були б неприпустимі й зайві. Це вона ясно зрозуміла й замовкла тому, що не знаходила просто чим би втішити хвору. На печі не ворушилось, тільки разом із Маньчиним диханням чувся придавлений, пискливий свист. Він то затихав на деякий час, то з хрипом виривався знову, переходячи в слабе клекотіння, наче в грудях хворої були не легені, а шматки тряпчасто-гнилого м'яса. І все нутро хатини, вбоге, порожнє, здавалось теж клекотіло брудом, дихало спертим, цибулиним повітрям. Важчали стіни, винувато сміялись із себе речі: скошений мисник та обчухраний стіл.

Серед хворої тиші брязнули зненацька сінечні двері. Линька напружено підвела голову, на печі слабо зайорзалось. Обоє не промовили ні слова, здавалось ще більше поглибилася тиша й з хворої стала тривожно-насторожена.

Свіжим клубом у хату пахнуло повітря і вмить перетворилось у важкий бруд дихання, жовта пляма витяглась, потемніла й ледве не потухла. Дві мужицькі постаті, одна в сіряці, підперезана канатом, друга

в шинелі, підійшли до столу й зупинились над Линькою, гостро придивляючись у закутане лице жінки. Вона спершу нахилила голову, тоді сміливо зирнула їм у вічі, досадливо зморщивши чоло.

— Ну, кої, ви скраклі повилупляли?

Свита відкинулась назад, розвівши руками:

— Дивись, Линюшо. Яким родом сюди?

— Ногами...

— А хіба ти й ще чимсь ходити вмієш?

— Як схочу, то й головою..

— Ти диви яка...

Мужик ляснув у долоні, заклопотано повернувшись до гостя.

— Сідай, Ванюхо, де поопрятніше... В мене тут, звиняй, брате, як у сажу: кожна свиня по охоті нащот місця...

Ванюха, з симпатичним, білявим лицем, усміхнувся прозорими очицями і, пригладивши відкидну кучму, всівся закинувши ногу на ногу біля Линьки на стовпці.

У свиті був Демид. Підстаркуватий, кривотілий з запливлими синеватими очицями й рудими відспирченими вусами, трошки мямликуватий у рухах, один із тих, що ногою заганяє в землю лемеша, а наровистого коня за хряпи садовить на хвіст. Руки в нього, як і лице—великі червоні, здавалось, припухлі, тому густо покрились ранами, ніби шкіра ця від опуху репалась і залишались опісля брудні виразки, що потім непомітно засихали, роблячи покопиршеним усе тіло.

Несло від нього степом. Суворим осіннім степом, духом зораної ниви, холодом бурі й дощу. І на всьому покарюченому лиці його, у кожній глибокій рисочці відбився скажений дух степу, а дужий профіль його мав право дивитись іще кудись глибше й далі за бурю і дощ.

Розперезавши каната, він разом із свитою шпурнув його на полика, у довгій рудій сорочці одійшов трохи, став проти печи, хвилину пильно вдивляючись у рямтя.

— Ей, ти, гроб.

Линька несміливо заклiпала до нього:

— Ну й навіщо? Хай лежить жінка.

— Що значить „лежить“? Кусати треба...

Ванюха посміхнувся скромно. Линька трохи насторожилась.

— А де вечеря?

— Гроб! Де вечеря?

Рядно заворушилось тривожно.

— В печі .. ох... в печі.. куліш там, - заскiглило з-під нього.

Демид сплюнув на долівку, пробурмотівши тихо:

— Пощезла б ти була з ним разом,—й насмішкувато звернувся до гостя, —хіба можна всю жисть отак над кулішем довбатись? У миску як глянеш—усю рожу видно... як ти нащот цього компитуєш, Ванюхо?

— Погано,—обережно зауважив гість і закурив.

Демид підсунув табуретку, сівши проти нього.

— От бачиш... а ти говорив мені, що так і так, мовляв, якого ще тобі чорта клопотатись: „хата є, жінка є, землю пошкрябав, вродило на нові підбори, і чого тобі від господа бога?“. Ну тепер же дивись,— він огидливо розвів руками по вуглах,—хіба це хата? Хіба так живе всякий порядний чоловік, скажи?

— Плохо,—знову скромно помітив гість.

— Плохо? Я й сам знаю, що плохо... а як же так, як кажуть люди, щоб той, щоб трохи краще обставити діло?

— Треба старатись, брате... хай жінка видужує...

— Ота каліч?—Демид нудно скривився.

Ванюха посміхнувся ніяково.

— Та чого там каліч... що образ у неї, значить, ну, такий... ну, можна сказати, не компетельний, так це—чепуха... хвормальна чепуха, брате...

— Чудак,—гостро відрізав Демид,—тоді ти мене просто не розумієш... хай колись скажу..

Линька, спустивши хустку на шию, вовтузилась біля печи, соваючи заслонкою. Демид вертів цигарку й балакав замислено.

— От скажу—тоді поміркуєш сам... Ну й підбив же кілочки під життя... от підбив, так підбив. Нічого сказати—втрамбувався на хазяйстві...—і, струснувши головою, вдарив себе по коліні.

Линька випросталась дебелою постаттю над мисником.

— А хто ж, скажеш, винуватий цьому?

— А я може?

— А хто?

— Хтокало... сидить у чоловіка, як племінна... здухвини ростуть то-що... а ще й музикає, прости господи...

— А в твоєї й не виростуть—ядовито захистилась Линька,—ще раз хильни по голові й—вільний чоловік. Жінка, хоч може й по-скотинячому, а розуміє добро... жаль чує до себе... кохав би ти Маньку—отаку б мав би хату?

Вона зневажливо ткнула пальцем у долівку.

— А то тепер із печи не злазить... огрів кочергою по тім'ї, де ж із неї, яка ж тоді вона в чорта робітниця буде, а ну, скажи?

Демид із посмішкою до Ванюхи махнув рукою.

— Брось ти... баб'ячий адвокат... язиком гойдаєш, як до комаря жаба, тут твоє діло, аж пищить, таке нужне.

Линька замовкла, насипаючи в миску. Демид, мрійно затягаючись цигаркою, дивився нерухомо в чорне заялозене скло віконця, що безперестанно соплилось новими лапастими потьоками дощу:

— Ех, Демиде...—несподівано журливо обізвалась Линька, несучи миску до столу,—створив бог та ще й кинув такого чоловіка... Вірно, Ваню?

Ваня задьористо відкинув кучму, промовивши двотонно і з дражливим сміхом:

— Совершенно як єсть... головне—кинув...

— Да,—аж скрикнула впевнена Линька,—як би так за ним, як я за своїм, або твоя за тобою—мав би він тоді куточки?—вона стримано, гостро сміялась, закачуючи полотняну скатерть,—було б де й за жінку як слід узятись, а то тепер хватай пареньок дохлу за кості... ні вдовольствія, значить, тобі, ні користи..

Вона аж хиталась із сміху й у кожному її м'якому русі чулись і зло й колюча роздратованість. Демид жадібно впився в її пухкі, наче вилощені щоки.

— А ти б, сусідко, не той... не погнушалась би якимсь разом... в чім загвоздка? Правда, Ваню?

У Линьки дражливо підскочили темні рисочки брів.

— Ні, милий, за це звиняй... у мене, слава богу, є кому балуватись...

— Горда...

— Та й то так. Обнови свою, не палка—розбубнявіє...

— Хіба, як зуби зціпить, тоді? В землі все пухне, а під землею тільки баби та Ваня?

Гість зворушливо провів пальцем по намічених контурах вусиків.

— Чого ти так думаєш? І голодну людину, як баржу розпирає...

— Ну, голод... голод, що ж? Голод—насильство, біда... Тут говориться зовсім про природне, що, значить, таке, як воно все збудовано од роду, он як. А голод тут не при чому, брате...

Голос йому був твердий, балакав він сухо й кінчав так, ніби десь там у широкому просторі грудей його ще залишились збентежені хвилі слів, що потечуть зараз черствою вібрацією, обривні, почасти недотепні й злі.

Після вечері Линька, прибравши з столу, пішла. Ванюха, апетитно засмигаючись бичком, міряв самовдоволено плечасту, хазяйнову постать.

— Ну так що? На вороного може подивимось?

Демид спішно випроставсь.

— Ні, ти скажи, скільки даєш?

— Та що тобі з того? Я прошу—покаж коня і все.

— Ти його з роду не бачив?

— Ну от... ходім.

Ваня вимагав спокійно, але вперто.

Демид одягся, обоє вийшли на двір. Чорний бруд ночи стогнав і скиглив, дико придушений вагою холодних крапель і заялозених хмар. Ноги ковзались по грязі, вітер шматував подолами одягу, переминав ними, намагаючись розірвати їх на шмаття.

На коров'ячих штекелах поставили каганця, обоє підійшли до корита. Воронько, невисокий, з цупкими кудластими ногами, підняв насторожено вуха, синюватими очима поглянувши збентежено на людей. Лице Демидове ожвавилось, із розпливлого стало заклопотано-пружне.

— Що, не стоє, скажеш?

— Подивимось,—і зайшовши в риштак, вдарив коня по видутій лящці долонею. „Рисак" заколивався, тривожно завертівши головою.

— Ти з ним, той... обережніш...

— Єрунда. Він слабий на ноги...

— А за колінця візьмеш?

— Ну і що?

— Брось!

Ванюха вже схилився під стіною, здавалось хтось чорним брудом залляв йому обличчя, він падав, шматками стікав по грудях і на руки йому. Але, як тільки Демид підскочив до нього з відром води покалічений схопився мов ошпарений кимсь вдруге ще болючіш і біля себе вхопив товсту, опецкувату мішалку. Тоді, спотикаючись, підбіг до коня і з розгону вдарив його по насторожених вухах. Вороний пригнувся, замотав головою і дико захріп. Демид ухопив за рукав осатанілого парубійка.

— Слиш .. дурню! При чому ж тут кінь? Говорив—не лізь...

Ванюха кинув мішалку, повернувся і затуливши лице долонями вийшов із дверей, низько схиливши голову Демид розгублено подався за ним, очима шукаючи пригнутої фігури покупця.

— Іван. От чудило... Йди сюди.

Десь на вулиці затупало грязюкою.

Замкнувши конюшню, Демид увійшов до хати. Справа з продажем ясно що просвистіла, та тому що Ванюха й раніш здавався йому покупцем до деякої міри несолідним, він облишив думати про неприємний випадок на огляді.

У хаті його ще більш обхопила нудьга і злість до всього. До чорних, занехаяних стін, до важкого цибульного повітря, до самого себе, так грязько й безцеремонно осміяного життям. Десь у глибінь виснажених думок ховалась традиційна призвичаєність до свого постійного існування, а натомість виразно проштовхувалась гостра думка самоцінности. Самоцінність ця ніби ставила другого Демида віч-на-віч перед

сучасним, і той, другий, ніби змальований веселими фарбами, Демид був живий, радісний, заспокоєний серед гущі хворих кольорів смутку. Звечора він дивився в цвітуще лице Линьки, і в грудях його турботно коливалося чуття радости, радости обопільної, тягучої і буйної. З таким чуттям радости можна сміливо йти назустріч брудові й горю, розметати їхні хитродумні мислення, нищити задиркуваті повзні обставини. І коли не буде біля нього подібної Линьки—він не витримає сірих кутків хатини, вони задавлять його колись, вперто і свідомо, серед гнилого рямтя і гною при цілковитій порожності в грудях і мозку.

Він, як тоді, зневажливо став перед піччю, придивляючись у клоччя ряден.

Всередині їх чулось тривожно-сонне дихання хворої.

— Манько!

Тихо.

— Чуєш, ти?

Клоччя заворушилось, наче повзали під ним якісь гидотні, великі черви, страшна висохла голова підвелась.

— Га...

Демид почув, як огидою здавило йому під горлянкою.

— Кинь подушку... дохла.

І враз, не дочекавшись поки горшкоподібна голова підіймалась усе вище й вище до стелі, він ухопив за гузир руде напхане полотнище, рванувши до себе. Руки хворої вперлись були в нього й коли висковзнули з-під їх кінці—вони безсило посунулись черінню, а голова з розгону вдарилась об припічок. Якийсь час лежала недвижно серед немічної тиші, потім пискнула тонко, ледве чутно. Так пищить істота в момент крайніх страждань, але в Демида виросло й потім важко розповзлось у грудях люте, гнітюче зло. Байдужість до вчиненого болю, до деякої міри образи з його боку викликали й посилили це зло. Він тільки розумів образу від життя на себе, образу важку, свідому, без міри гнітючу й міцну. Він почував біль на власних своїх переживаннях і в безнадійно розковиряних думках. І наче під муками цього болю він нервово кинувся до столу, роздратовано дмухнув на жовту підсліпувату пляму в лямпі.

Чорний бруд обійняв вузьку конуру, застигши напруженим, злорадним мовчанням. Не роздягаючись він упав на живіт і, вп'явшись запотілим лицем в подушку, затулив долонями міцно сплющені очі, ніби темінь була ще не досить густа і крізь неї видно було смердючий бруд оточення. Думки плутались, повзли, незрозуміле щось тлумачили йому й тільки ще одне гостро й яскраво відчував він—це гидоту, лютість до страшного, щелепастого лиця, що пахло гноєм ран, що ось виразно зараз стояло перед ним, кривлячись у холодні гримаси смерти й в довгій, невимовно довгій агонії все ж лукаво й нестерпуче жахливо проказувало йому:

— Не вмру... бо я твоя жінка... а що?

Пробіг Воронько... Ванюха з розчавленим видом... Линька заметушилась, заколивалась пишними грудьми, привітно комусь посміхаючись... Кому? Звичайно чоловікові. А він самотній, закам'янілий від дихання напівживого тіла дивиться на них і розворушує гнів, що його гнітить і веде до безпорадности. І покірний його волі він повзає серед бруду власного життя, осатанілий хапається за щось тверде, холодне і швидко повзе від нього, бо то тіло, напівживе тіло, що перед смертю крає його порожнім зором німої скорботи.

А за вікном шипить голодне дихання осени...

І на печі безчутно-гидко ворушиться рямтя, бо там під ним гидотні, великі черви... слизькими тільцями повзуть із-під рядна, падають, торка-

ються його грудей, лізуть глибше чуття, спиняють думки, тиснуть, сміються особливим сміхом якоїсь безумної жадоби.

* * *

Через тиждень одному ранкові не захотілось бачити наступного дня. Розбуркався він каламутний, холодний, заплаканий. Крізь мокре полотнище туману ледве майорили одинокі контури верб на леваді, озеро застигло, мов заплісняviле місиво, між стінами шпичастого очерету.

Над сірою плямою села де-не-де звивались кучеряві стрічки диму, пливли розірвані шматки вщерть налитих хмар.

Демид прокинувся і сів, спустивши ноги з полика. Лицо його здерев'яніло й витяглось, напухлі очі взялись червоними обідками, в голові нудно тискало від гнилого повітря хатини. І знову попередня огида до сірих кутків і стін, що від стелі текли по них зеленуваті потьоки від учорашнього дощу. В печі блукав і сонно потріскував огонь, зализуючи мокру солому, часом потрапивши сухий пучок, він брався жвавим полум'ям, кидаючи рожеві блиски на Маньчине лице. Висохла, скривлена вся, ніби покалічена параличем, сиділа вона біля печі, облуплюючи картоплю. Голі, порожні очі то мляво підіймались на вогонь і робились жовті, безвиразні, то сплющувались, і велика голова її з розкуйовдженою купою рідкого волосся низько звисала, і здавалось тоді, що жінка ця починала дримати від якоїсь знеможности. Ще холодніше й непривітніше було в хаті. Непривітливість зв'язана з нуждою, брудом і гнилим ранком. Демид, вигинаючись, підійшов до печи, став і, забачивши низько опущену голову жінки, вхопив її за розтріпані коси, потягши різко до себе. Голова її задерлась угору, одсахнувшись, стекла очей глянули на нього розгублено й тупо.

— Ти якого чорта спати сіла?

— А хіба я сплю?

Голос затримтів, скотився до німого, звичайного ляку. Він прийняв руку і другою кулаком ударив її в потилицю. Голова її, як штучна, знов упала до грудей, ніж випав із рук. На дверях він гостро повернувся в її бік.

— Можеш не безпокоїться... чорт із тобою твоїм сніданням

Коли брязнули двері за Демидом—Манька враз випросталась, руками судорожно вп'явшись у коліна. Очі її ще більш округлились, здригнули оголені вії, все кістляве, тверде лице застигло в болючому виразі тяжко й підло ображеної. Тоді здригнула велика голова, впавши до колін. Довгі плечі то підіймались, то опускались.

На конюшні з-за драбин на Демида приязно кліпнули сині очі Воронька. Він став біля корита, лице його враз пом'якшало, розпливлось у самовдоволену ласкаву посмішку, тепле, щире чуття до тварини заспокоїло, звільнило його від напливу сірої нудьги. Взявши коня за вухо, він смикнув його кілька разів роздратовано, і, задерши йому голову, проговорив до нього, як до людини, що оповита несподіваним смутком:

— Що брате? Нагилив Ванюші ціну... молодець... ну да чорт із ним, ми ще з тобою похазяйнуємо.

І, розшукавши лантуха, вийшов із ним до полови.

Увечері млосним клоччям розплився туман, заволікаючи приплюснуті хатини в сірий пронизливий пар. Стіни темнішали, насторожувались. Демид, поставивши ногу на лаві, ваксив чобіт. Манька біля печи проціджувала молоко. Раптом вона вигнулась заморено, скинувши на нього тривожним, але сміливим впертим поглядом.

— Ти до кого?

— До чорта...

— Та якби бог дав, а то...
— А то що?
— До чорта та до другого...
— Один він сидить на шиї....
— Другий на спині сяде.
— Ну й не гарикай.

Та Манька збентежено впилась у нього й не хотіла мовчати. Голос її пищав хрипло, чулась у ньому образа й ядовита злість.

— Ти чого туди лазиш?

Демид поволі опустив руку, почувши як нудний клубок знову котиться йому до горла.

— Тобі що?

— Не ходи. Дурак. У-у-у.. Ти-и-и...—очі їй дико вивалились з орбіт, уся вона тряслась драбинчастим, скарюженим тілом і ледве з придушеним, сухим хрипом вимовляла слова. Демид поставив ногу на долівку й потім хутко підійшов до осатанілої постати жінки. Очі йому блиснули, замигали нервово, розмахнувшись він кінцем щітки вдарив її в ухо. Постать, метельнувши руками, важко опустилася на коліна, тоді боком злягла на долівку. І враз німе безрозсудне чуття злости, зневаги до цього тіла охопило Демида. Зігнувшись, він коліном уперся в її бік і став бити щіткою в кістяне лице. Воно посиніло, дико скривилось од болю, тоді з-під волосся побігли червоненькі, липкі стрічки. Спершу заялозили щоку, поплазували шиєю, тоді кров чорними потьоками приснула з ніздрів.

— Гнида.. здихай, скоріше,—харчав і тиснув її пальцями в очі, так що вони вивертались і червоніли, налиті слізьми, нерухомо й божевільно дивились на нього. Тоді, кинувши щітку, він уп'явся пальцями в її шию і став тиснути її в залізних жменях. Лице жінки зчорніло, очі затекли муттю, ще більше вип'ялись наперед німими стеклами. Дихання її сперло, важко підіймались груди, конвульсивно підіймалась рука. Та, очевидно, свідомість вчинку зупинила його раптом. Рознявши пальці, він схвильовано підвівся на ноги, одбіг і з розгону вдарив чоботом нерухоме тіло. Воно мляво покотилось долівкою, потім удруге він попав їй у спину й тіло, перевернувшись двічі, опинилось під полом недвижне, запилене й гидко окривавлене. Сам Демид збілів, щелепи йому підкидались ніби в лихоманці, ще з останками звірячої крови, з чуттям п'яної полегкости в нервах він, ухопивши картуза,—вийшов, щосили грюкнувши дверима.

Манька лежала довго. Тоді виповзла з-під полу, підвелась, хапаючись за скриню. Дійшла до відра. Там, набираючи воду в рот, стала мити лице. Крізь пальці тік густий, червоний бруд, коли витерлась, обличчя було синє, потовчене. Але спокійно, ледве змучено дивились великі очі, тільки по п'яній ході помітно було страшні, болючі поразки.

Увійшла Линька. Збентежено впилась у плями на долівці.

— Кірчив?

Манька стогнучи сідала, пальцем проводячи під набухлими очима.

— Було... таке хоч...—і, не договоривши, скрикнула хрипло, затуливши руками лице, вся безпомічно здригуючись. Тоді впала боком на ковдру. Линька напружено спокійно підійшла до неї, обережно взявши за голову:

— Стривожив?
— Не... зна....ю, наче...
— Може той, може гукнути кого?

Манька підвелась, взявшись за живіт, очі їй турботно забігали хатиною. Вона ніби згадала про щось необхідне, важливе, тінь якоїсь захованої радости майнула в блискові сірих, уже добродушних очей.

— Тоді піди... а-а-а й закололо як,—Манька зігнулась, скривившись болісно.

Линька торопом підсунула їй Демидову подушку, що лежала на поликові ще з ранку.

— Ти ляж, я зараз.

Хвора важко опустилась на неї, жінка сунула якусь лахматину вище під голову й бурмотіла зажурено:

— Горе, їй богу... вже як пускати на світ... у таку хату... не підводься хоч—я скоренько...

І, безшумно сплигнувши з полика, вона грюкнула дверима десь у сінях. А важкий морок ялозив холодні кутки, грабастав у брудну пелену сині дірочки віконець, і вони густішали, зменшувались, приймаючи до себе чорну млу осінньої ночи.

Вітер розметав останнє клоччя хмар, і небо, високе, чисте, закліпало скромними вогниками зірок, над шпилем піднявся висушений ріжок місяця: крізь напільне вікно притулив біля темного контура ікони жовту пляму. Та це була не пляма. Це було те, що враз перетворило брудну комору в щось тепле, затишне, радісне, крізь пелену важкого повітря штовхнуло фантастичну лінію блакитного світла, зробило хвору тишу мелодійно-чутливою і прозорою. Єсть місячні погляди, що зворушують і дивно фарбують подібні нори, і коли придивишся та прослідкуєш за блакитними снопами—здається, що простяглася чиясь фантастична рука й охороняючи задумливу тишу, робить її глибокою і красивою.

Навіть дихання хворої тут здавалось тільки замореним і випадковим. Ніжно, скорботно чула вона інше дихання, що зараз почує волю даровитої, може невдячної і невідомої долі, нове життя, що може припинитися в такім бруднім оточенні і злі...

А фантастична рука все вище й вище підіймала жовту пляму.

І мла густішала, насторожено чекала чогось...

Демид розумів ніч. Хитро, вільно миготіли йому зірки, на щось підштовхували, кивали. І він слухався їх, як і всього сильного блакитного простору, що звав, силоміць тяг його з нори. Вертатись, чи ні до неї, до тої нори? Де сум, забута радість і зло. Де дні, як і ночі, темні й одноманітні в занімілості виснажених думок і бажань. Хотілось розпанахати сорочку на грудях, вийти за кряж і дихати довго, тягуче, дихати здоровим повітрям степу. Степу, що викохав його, дав йому силу й відняв радість. А хіба степ відняв радість? Безмірно щедрий простір, що має він спільного з його життям, із життям, що він сам його перековеркав і спаскудив. Манька. Невже так гостро тоді зупинились були на йому ті сірі задиркуваті очі, милі і приязні в перший раз, і він ухопився за них, як за якийсь коштовний подарунок, як за щось негадане і сліпо ваблюче? Виходить так. Але ж привабліcть ця потроху щезла за роботою, зійшло потом і нуждою миле, радісне лице дружини, і тепер що-дня на нього хитро і зло-докірливо позирає знайоме, кістяне обличчя мерця. Мрець цей гидко відштовхує, часом лякає, а більш того безумно злить його. Чи винна вона? А винний він, що злість, дужча за його свідомість навіть давить, нівечить його самого безпорадністю, шуканням кращого, світлішого чогось?

В хаті проти телефонного стовпа миготіло понуре світло лямпи, чулись окремі вигуки пісні з музикою. Демид, злісно хапнувшись за двері, опинився у невеличкій, душній кімнаті. Пахло потом і водкою. Знайомі розплилі лиця земляків повернулись до нього, дехто підвівся, і знову безсило попадали на стільці. Краснощокий дядько за прилавком пильно поглянув на гостя і одійшов у власних міркуваннях, певно якихось

суто комерційних, до низки пляшок на жертках. Один тільки чоловічок, низенький, з їжастим чубом, розкинувши руки, підкотився до Демида, очевидно приємно здивований зустріччю.

— Дьома... брат,—хрипів він зворушливо,—моє почтеніє, дружище... помниш, як ми боролись—та я тебе на кізяк посадив? Помниш, га?

— Го-го-го—тарахнув краснощокий, залишивши комерційні мислення,—ето дєло. Ето как є воно, значить,—у самий диск метнув!

А їжастий приятель, не дивлячись на трошки розгублене лице Демидове, підмигував, приціляючись обняти йому шию.

— Ти, той не сердься, Дьома,—я дурак. Вообче всім ізвєсно, що я дурак,—тут приятель гордо підняв палець,—но не совсьом. Так, немного значить, може на півхунта... а співаю я замічатєльно... ти чув, Дьома, як я співаю? Чув, га? Так слухай...

І дядько, розчаряпивши ноги в халявах, що зверху формою нагадували грамофонні труби, обидві руки з погордою підняв над головою, затягши порожнім тенором:

Вєлі, па-а-апенька, не бить.
Вєлі, па, вєлі, па-а-апенька, женить!..

Компанія заслухалась і змовкла, деякі потирали щелепи, м'яко посміхаючись. Демид, обминувши талановитого приятеля, сів на ослоні біля гармоніста. А той, з пластичними, чисто актерськими жестами, чутливо докінчував бравурний мотив. Тоді поважно обвів усіх сльозливими очицями.

— Форменно?

Краснощокий дивовижно високо зметнув пучками брів.

— Шаляпин... Шаляпин, ти, Митя, настоящий!

Співець безпорадно махнув рукою.

— Дураки... я йому як чоловіку, значить... що знаю те й показую, а він думає, як образований, так мужика можна й до шляпи рівняти... довольно іздєватись. Подай чявку!

Миті поставили півкварти, він, придавивши її за шийку, ловко висадив пробчину в стелю. Тоді, якось не розуміючи, поглянув на всіх і, знайшовши посупле лице Демидове, зупинився на йому радісним зором.

— Ого... Дьома... пливи сюда.

Гармонія заскавчала „оттаманську". Демид, жадібно позираючи на блакитнувату водичку крізь пляшане скло, якось насторожено перейшов до Миті. Їм поставили ще одну шклянку, Митя налив і приятелеві, проговоривши звичайну моралю патентованого п'яниці.

— Ти, брат, не той, значить, не плошай: хили до кінця і задержувай дух... особливо якщо мало доводилось пити. Ну, разом!

Всередині Демида опекло, наче хто дряпнув його кигтями по всіх кишках. Він нудно скривився. Митя, облизавши губи, підозріло зміряв його й тикнув.

— Пішла? Ну й пойдьот, значить... Як діла, Дьома?

— Погано.

— З якої, іменно, причини?

— Скрізь погано.

Митя невдоволено відкинувся, гикнувши так, ніби з горла йому вилетів кілок.

— Я то понімаю... ну іменно... Тут позволь уже фахт... ізложи, значить, суть фахта... Я понімаю... погано іногда й мені, як, например, заболить там, де ще ні разу не боліло... а фахт,—додав він із заклопотаним міркуванням.

Демид почув, як потягло його несподівано й тепло до цієї людини в салдацькому френчі, з п'яними добродушними очицями. Він ближче підсунув свого стільця до нього, наливши обом по півшклянки.

— Жисть давить, Митрофане Савичу...

— А за що іменно, за який значить пункт давить?

— За горлянку?..

— Ого-о-о...—Митя ще більш наїжачився, схвильовано затрясши мичками брів.

— А єслі б того... єслі б жисть за горлянку... га, Дьома?

— Високо...

У кутку жалібно завів хтось „Маргариту" на пошарпаний мотив „Сільви", чорт зна коли й ким занесений у цю трущобу. Демид із задьористими хвильками в голові нижче схилився до розпорошеного приятеля.

— Вам, Митрофане Савичу, правду сказати?

Митя авторитетно вдарив себе по коліні.

— Як є всьо... І даже більш чим всьо,—розгублено пробуркотів він, очевидно сам зрозумівши всю недотепність добавки.

— Жінка. Жена давить мене, Митрофане Савичу. Жена.

— Те-е-ек... а ти жену, конечно?

— А я жену... правильно.

— Ну й хто, значить, звини за вираженіє, верхнє положеніє у вас займа?

— Нужда.

Митя заколивався дрібним сміхом.

— Чудак ти, їй богу, Дьома... разі мішалка без роботи в тебе?

— Пробував.

— Ну і як результатність?

— Давить, Митрофане Савичу.

— Живуща стерва,—процідив Митя задумливо, тоді наче пригадавши щось, хутко підняв до нього спотілу голову,—а ти так, Дьома, а ти ось як... ти її бий, і бий, і бий... значить, як скота. Вона втече.. Щоб я сказився—втече. Тільки по голові не трож. По голові якщо мішалкою хватаньош,—значить, тут діло, Дьома, то й той... і решоточкою пахне... мав стичку сьогодні?

— Було...

— Чим? Позволь, значить, фахт...

— Щіткою... чобітом...

Митя роззявив рота з обуренням.

— Щіткою.. нуда, а чобітом ні... чобітом не слід... ти ним у кожну дрянь вступаєш, а тіло—святе. Щітка, ну щітка і для чоловіка вещь пользітельная, єслі, скажем, напрімер, у бані. Там значить труться об неї і всьо такоє... А ти так,—спішно доказував Митя, неспокійно позираючи на шклянки,—а ти ось як, ти, значить, її кірч що-дня... що-дня, понімаєш? Вот. Ну вона й збіжить, а ти тоді прочую, та яка вже покрупнєй...—і мички брів його хитро затряслись,—ну, а втече небезпримінно...

— Тяпай,--рявкнув хтось музикантові спереду.

Гармошка дзвенькнула, заревла розпачливим акордом, залилась цвьохкими переборами „гопака". Миті наче хто всадив голку в зад, уся кульоподібна фігурка його заплигала, запорсалась у всі боки, далі, не витримавши гострих бажань переповненої емоції, він викотився насеред кімнати і, взявшись рукою в бік, а другу з картузом піднявши над головою, засовався, задріботів химерно важкими чобітьми під громоподібний регіт краснощокого дядька.

Демид підвівся і, бачучи, як усі жагуче впились у наелектризовані рухи танцюриста, поволі одійшов до дверей, потім тихо відчинив їх, непомітно вилизнувши на двір. Тут холодне повітря гостро защипало йому лице, розвіявши млосний піт у мізках. Він, злегка похитуючись, пішов вздовж вулиці. І тепер, ніби крізь сон, йому вчувались упевнені слова Миті: „бий... бий, як скотину.. втече“ Хіба так зробити? Їй же остогидне і втече. Тоді йому стане легко, легко, як нікому й радісно до безпам'яти. Бруд щезне, натомість з'являться щасливі буйні шукання життя.

Двоє людей стояло на вулиці, один у кожусі махав руками, прохаючи жалісно:

— Ваня... постой... минуту... я поригаю немножко, і ми пойдьом далі, обожди...

— Ну ладно, валяй...—строго погоджувалась шинеля.

Демид минув їх і пішов попід лісами. І з кожним кроком усе глибшими й правдивішими здавались йому слова Миті, сколихували підбурюючи отруєну свідомість: „кожного дня, хіба залізний витримає, а живий ні. Живий чує біль і зневагу, тому криється від них. І вона скриється. Бо вона теж жива й чує біль. Прийти і зараз: так і так мов.. га? Тоді, що під рукою... а так не можна. Митя прав... бий каже, тільки не по голові... по грудях можна... по животі... як раз по печінці... от де болітиме. Ясно...

Позаду голосно заблював кожух.

„Ввалитись у хату і зараз—на тобі. Тоді рилом у подушку... а завтра прокинешся, — її нема. Форменно. Хорошо. Якого ще чорта Линці треба? Пом'яшкурити? Можна. Беручка тьотя... а чоловік? Єрунда... а не то—пощупати зуби один одному... Хіба дорого... Бий... бий значить... тільки не по голові... нижче... можна й понижче... під серце... о, де місто. Під серцем... Клип—і вивернулась... і нема... замічательно!..

А дивно-прозора ніч сміялась мелодійними вогниками зірок, розбуркувала затманілий розум. Сивим полотнищем степу послався м'який серпанок туману, ніби вкриває його розпанахані груди, співаючи тиху зажурену пісню осени. Хатки повипинались на місяці жовтуватими стінами, купа дерев схилилась, задумливо слухала ніч.

Демид побачив, що з вікон його хати визирають жовті скибочки вогню і зупинився. Хтось є. Все рівно. Пішов далі від слизоти, хапаючись за кілька тинів. Двором пройшовся хмуро, з наготовленою лайкою і прийомами бійки. Біля дверей ще сильніше здавила його лють, проповз у душу бруд. Бруд усього теперішнього, що нівечить і сміється з нього, безпорадного, дурного.

Ледве взяв клямку дверей, як вони самі відчинились із середини, і жіноча постать, зупинившись, потім пригнувшись, торопко пройшла повз нього. Думаючи, що то Линька, він задиркувато підняв руку, щоб ухопити її, та постать зненацька повернулась йому в лице й місяць яскраво освітив незнайоме, старече обличчя. Він аж затримтів увесь од дурної несподіванки і, пригнувшись, увійшов до сіней. Звідти ще раз озирнувся на зморщену гостю, тоді, нервово стиснувши губи, вийшов назад у дворище. Старої не було видно. Як живуча тінь, виплив він насеред городу й почав ходити, часто пригинаючись, ніби шукаючи чогось. Потім низько схилився біля ожереду просяної соломи, піднявши догори пальчастий, змокрілий дрючок. Волочучи його за собою по грязькому току, холодний, бездумливий увійшов до хати.

Сіро, нудно, тяжко.

Зверху навис мозок, лямпа горіла чомусь на печі й по долівці котились її слабі подоли світла. Важко провів очима до полу. Руда ковдра.

щільно і невковирно обліпила довге тіло, вподовж його, тут же за горбом різного лахміття стояли невідомо для кого, вагани. Манька лежала горилиць, слабо, ледве помітно підіймались її впалі груди.

Щось ніби тихо ворушилось під її боком, виправляючи склади.

Мовчання, що раптом викликало в йому звіря, п'яного, нерозумного звіря з диким голодом до помсти. Не відриваючи осатанілого зору від горба ковдри, він ступивши крок назад поволі підняв дрючок, зупинивши його над собою суворим і незграбним. У скронях йому било, плуталось щось важке і примушувало, реало до раптового страшного.

Знов заворушилось під боком. Слабо, тихенько заворушилося. Здрігнули інстинктивно лікті. Перегнувся непомітно для себе над зім'ятим краєм ковдри. Уп'явся і тупо завмер поглядом.

Гостро, якось болюче й незрозуміло спало йому на очі малесеньке, поморщене лице з заплющеними очицями. Ось гнівно закліпали його рясні вії, тоді очиці ті, як дві дрібних тернини, каламутні й невдоволені, розплющились до нього, зупинившись якимсь чудним поглядом. І погляд цей несподівано зробився живим, піднявся теплим, гострим чуттям до очей Демидових. Там зупинились чимсь дивовижним і крізь них пішли далі в розбуркано гарячий мозок, розтіклось грудьми, хвильками тривоги. І раптом пішли ще нові й сильніші чуття за ними, чуття давні, гарячі, що сховали були десь у глибині нерозуміння і зло до життя. І ось уже сильні, непереможні потоки погляду опанували ним, потоки міцні, буйні й властивіші за зло, сильніші за ржаву міць бруду. Потоки воскреслої нечуваної радости здрігнулись і рушили своєю силою його закам'янілу постать.

Глухо бевкнув дрючок об долівку, розпластавшись гнилими суччями.

Хвилину стояв нерухомо Демид, тоді руки його якось химерно захитались, затряслись над рядном.

— Малий...—якось чудно, тепло, тихо проговорив він незвичайним тоном м'ягкости і скільки було сили, любови, безмежної ласки в цьому єдиному, ніби чужому тут, слові, як приязно обгорнуло воно сіру муть хатини, привернувши все до маленького, поморщеного лиця, що дихало не брудом, а тільки чуттям, жагучим чуттям радости.

І було кумедно дивитись, як велетень-мужик із розкуйовдженою головою, став на коліна й чорними руками обережно торкався щік немовляти.

— Любий мій...—проказав він удруге і тримтячими пальцями ніжно гладив по червоних зморшках, що пахло від них кров'ю, і знов чаруюча сила любови була в його глибокім, ледве хрипкім голосі.

— Дивись.. ти...ич.. малий,—бурмотів він, захлипуючись, підшукуючи слова, ніжні, милі слова й ніби щось пізнавав цими словами нечуване й дивне.

Він вище підняв напружене, вже заклопотане лице, намірюючись відхилити подол ковдри, що заступав йому довго й глибоко дивитись—як тернинки скривились, закліпали обурено; одчайдушний крик на мить моторошно прикував його додолу. І в одну мить зрозумів він, що його німим криком привітала радість, сам він жалісно, винувато поморщився, в очах застигла тінь покірности й безсилля.

Раптом збентежено піднялась кістяна голова, закліпала змученим блиском стекол очей. Погляди їхні тривожно забігавши, зустрілись, стали німі.

Руки Демидові склались на дошках, на них упала розкуйовджена голова, широкі плечі затряслись незграбно й безсило.

Увійшла Линька.

с. Мар'ївка.

Михайло Рудерман

ПОЕТИ РУСЬКОЇ МОЛОДИ

(Про руський літературний молодняк)

Ще три роки тому можна було почути від критиків такі, не позбавлені дотепности нарікання: „Не я подвожу литературные итоги, а итоги подводят меня“. Ці нарікання особливо до речи стосувалися молодняцької руської літератури, що давала читачеві, за деякими винятками, хаотичний і вбогий матеріял. „Комсомолия“ Безименського та окремі вірші Жарова, Голодного й Свєтлова — були тільки ділянками літературного фронту, самотніми й рідкими ділянками, сфера впливу яких на читацьку та на ту, що пише, молодь була, треба визнати, дуже й дуже невелика. В той час, як В. Маяковський, С. Єсенин, письменники з групи „Серапионовы братья“ (Б. Пільняк, Н. Нікітин, М. Тихонов) та інші давали зразки справжньої художньої творчости, завойовуючи цим читача, літературний молодняк ледве починав осягати своє творче світовідчування, своє письменницьке „я“, починав знайомитися з техникою літературної майстерности, з окремими видами прозаїчної й поетичної мови.

Гаряча, іноді навіть „гарячкова“ полемика не перешкоджала впертій та невпинній роботі над словом, та навпаки — в горні цієї полемики виковувалися перші принципи й гасла, набувалося необхідне вміння та звичка. Пам'ятний всім нам вихід М. Голодного, М. Свєтлова та А. Ясного з групи „Молодая Гвардия“ був викликаний прагненням молодих письменників до більшої техничної культури вірша, до більшого кругозору, до більшої свободи у виборі тем — і в цьому історичне виправдання їхнього виходу. В боротьбі за читача письменникам не вистачало тієї зброї, що давав у їхнє розпорядження арсенал гасел у дусі фронтових агіток і космичні гімни Герасимова та Кирилова з групи „Кузница“. Тут потрібно було й тонкого леза лірики, і блискучого меча революційної романтики. Головне ж — художня виразність. Вона була необхідна, як повітря, бо без неї читач лишався і сліпий, і глухий, і німий.

Очевидне те, що поділові письменників на групи сприяли не лише причини чисто ідеологичного порядку, але й різне розуміння творчих метод, різне уявлення про задачі літературної майстерности. Шаблонові й примітиву протиставились несподівані епітети й метафори, оригінальна композиція твору, читка, звукова інструментовка, але ця перебудова творчих метод, це новаторство післяреволюційного періоду йшло не так по лінії навмисне-складних форм сучасного футуризму (В. Маяковський Б. Пастернак, І. Асеєв та інш.), як по лінії використання класичних форм вірша з певними поправками. Од футуризма взяли його динамику, його часом цікаві ритмичні ходи й римування, від класиків — викінченість композиції, простоту й ясність образности.

Під такого роду подвійним впливом виростав О. Безименський, якого помилково вважають просто за спадкоємця В. Маяковського. Під таким же впливом оформляється на наших очах і творчість Йосипа Уткина.

О. БЕЗИМЕНСЬКИЙ

Ім'я О. Безименського — одно з перших імен поетів молоди, поетів нової молоди. Якщо користатися трохи застарілим, що згубив точність терміном: „комсомольська“ поезія, „комсомольський“ поет, то можна без ризикування помилитися назвати Безименського основоположником „комсомольської“ поезії, першим „комсомольським“ поетом.

О. Безименський кілька літ тому, ще не виходячи за межу школярського подолання труднощів форми,—зумів ввести цілу низку цілком нових тем та настроїв, зумів в основі поновити зміст своїх нових віршів.

Не з чужого голосу, не настроями по чутках, а чуттям самого сотрудовника великої будівлі, голосом самої маси Безименський зумів передати всі радощі, всі скорботи історичних днів.

Захопившись на початку своєї творчости побічними космичними настроями, що полонили в перші роки революції майже всіх пролетарських поетів, О. Безименський в своїх перших творах теж не міг обминути деякої розбіжности, деякого смакування прозорих і димових символів. Перші вірші свої він писав часто в занадто „всесвітньому маштабі“— для того, щоб бути діючим і художньо сприйматися масами. Досить згадати рядки з одного раннього поетового вірша:

Из солнцебетона и стали скован я,
Отсек я Былое, схватив его космы.
Во чреве заводов, под сердцем станковым
Я богат и выношен. Вырос же в Космос.

І зрозуміло, що поета, який живе одними думками з своїм читацьким середовищем, поета, що мислить одними думками з усією своєю класою, не могло задоволити таке ставлення до речей та подій з вишини „птичьего полета“. Тому бо дуже рано в творчості поета стався гострий злом у бік найближчого підходу до теми, в бік заглиблення в побут. Роблячи підсумок цілому циклові своїх поновлених творів, серед яких особливо визначається славетна поема „Комсомолия“ (про неї говоритимемо нижче), Безименський, звертаючись до поетів групи „Кузница“, закликає їх одійти від „мудрости речей“, він кличе їх до „простих цвяхів“, він стверджує, що „надо суметь в районе милиции революцию мировую найти“.

Це, згадуємо, стало не декларативним вигуком, не власним напутнім побажанням, а рисою підсумку під значним відрубком творчого шляху. В своїй поемі „Комсомолия“, що стосувалася саме цього періоду, Безименський з дивовижним чуттям, із дивовижною простотою та художньою ясністю зумів доконати поставлені самим перед собою задачі: показати лице робочого підлітка. Без трафарета й штампу, без зайвої поетизації, але й без принижування стилю — Безименський дав робочого підлітка, з лицем і веселим, і задуманим, із губами, коли вони широко розтягнуті „шамовкою“, і губами, коли стиснуті від злости. Живі люди, жива молодь, неповоротна, як можуть бути неповоротні ті буйні роки— введена пером Безименського в пролетарську художню літературу. „Комсомолия“— це прекрасний пам'ятник молоді перших років революції.

Знайшовши в побуті й людях самого себе, Безименський вже з більшою певністю скерував свою творчість цим руслом. Ввесь дальший його шлях визначається поемами „Городок“, „Война этажей“, „Банкет пяти“, „Владимир Ильич Ленин“, „Груз“, „Феликс“ і нарешті мініятюрами про людей, що поміж ними дрібні вірші у великій більшості йдуть як дроти між стовпами, цеб-то в тому ж напрямкові, на тій же вишині.

І якщо тепер інколи деякі вірші випадають із цього загального стверджуючого плану за його межі, то поет, озброєний значно зрослим майстерством, з успіхом викінчує і їх. У віршах, абстрактних із творчого задуму, вже немає розпливчатости. Її змінила глибока, вразлива чіткість та точність. Там, де поет орудує неживою людиною, він діє живими людськими настроями, які передано вірно, живо й переконуюче. Хто не пам'ятає короткого, але дужого, як стиснута коротка пружина, вірша на смерть Ленина:

Весь мир грабастают рабочие ручища,
Всю землю щупают: в руках чего-то нет.
Скажи мне, партия, чего ты ищешь?
І голос скорбный мне ответил: „Партбилет“.

Один лишь маленький, и сердце задрожало,
И в сердце дрогнула последняя тропа.
Вчера лишь только я в руках его держала,
Но смерть ударила, и партбилет упал.

Не зважаючи на обсяг розмаху творчого завдання, поет уміє тут передати й надзвичайну ніжність і найглибший смуток. Треба відзначити, що за великого потягу до холодного епосу, до описового й оповідального тону, Безименський завжди зберігає в своїх віршах велике тепло й ніжність та дуже вміло користає з цього емоціонального запасу. До того ж і тепло, і ніжність Безименський не викидає у вірші, як щось абстраговане, а завжди дбайливо вклинює в щось матеріяльне, одухотворює речі й робить їх переконуючими та ніжними. Так от великий патос і велика любов виявлені через просту шапку, „котиковую мою“. Так цілих два світи показано в двох портфелях. Так і цілий шмат часу виявлено звичайними валянками. І врешті все світорозуміння самого поета показали оці прості рядки про звичайний партбілет:

Разве понять бедной маме,
Пятнышку в нашей борьбе,
Что партбилет ношу не в кармане,—
В себе.

Але повернімось до розгляду основної цільової злагоди поетової: до людини, до побуту. Перелічені раніш поеми, що є, як ми казали, творчі віхи, свідчать, що особливо в останніх своїх творах поет часто замість заглиблюватись у побут, робить наголос на дрібниці. В наслідок багато творів гублять своє художнє обличчя, гублять навіть побутово-літературну вартість та стають мало цікавим прейскурантом звичайних людських типів і звичок.

На жаль, у даний момент ми застаємо поета на одній з найневдаліших ділянок творчого шляху. Якщо після „Комсомолии“ і навіть „Городка“ було певне пониження творчої і художньої вартости на „Войне этажей“, то нове підняття дало сильний твір „Владимир Ильич Ленин“. Якщо трохи розріджені були творчі дані в поемі —„Груз“, то вони знову згустилися в прекрасній пісні про людину й борця „Феликс“, де в допомогу найбільшому переконуванню і виразності поет забрав зовсім нові собі відточені формально прийоми.

Та після цього ввесь останній рік роботи Безименського пішов на мініятюри про людей, в яких крім відсутности яскравости й художности становищ, поет часто-густо губить примітивний творчий смак, сходить до простих газетно-фейлетонних дотепів. Найболячіше, що іноді на таких дотепах і будується цілий твір. Приклад:

Сыпной тиф плох,
Брюшной тиф плох,
Но коопера - тиф
Гораздо хуже.

Або, копирсаючись у галереї поганих типів, Безименський виводить чоловіка, що лише розпрощався з „сьомою“, „шикарною“ жінкою, але ладного „ущипнуть от злости“ власну жінку, яка повернулася надто пізно додому. Тут навіть немає побутової типовости. Нарешті навіть у виконанні цих віршів немає нічого цікавого: звичайна анекдота. Трішки

пікантний, трішки курйозний. Та й усе. Такі анекдотичні, почасти гротескові становища взагалі дуже захоплюють останній час увагу Безименського. Тяжко втриматися, щоб не зацитувати всю таку мініятюру:

Зовя, дразня и завлекая,
Упорствуя и уступая,
Оскаля зубы, как шакал,
Бокалом тонного токая
Она стучала о бокал.
Он думал: — Бабе, чорт паршивый,
Ты продал совесть без монет!
Зачем берешь ты это диво?
Противно, мерзко, некрасиво...
А, впрочем,
почему бы нет?

Та все таки маючи в минулому неодноразові випадки хитання творчого рівня поета, навіть тепер, за моментів найбільшого творчого виснаження Безименського, є підстави гадати, що це явище тимчасове. Були і в Пушкина, і в Блока та й у багатьох інших великих поетів довгі періоди мовчанки. Очевидно в такому саме періоді мовчання перебуває зараз і Безименський. В нього зараз немає голосу. Але йому хочеться співати. І він співає часто беззвучно, часто хрипко, але співа. Та хочеться вірити, що ця глухість та хрипкість мине. Можливо, що тепер у поета ще раз ламається голос. І кому відомо, чи не злом це перед новими дужими піснями?

В усякому разі від Безименського, більше ніж од багатьох інших поетів, можна чекати дзвінких і переконливих пісень.

Ми свідомо не забираємо тут місця для спеціяльного розгляду форми Безименського. Пояснюємо це тим, що форма його творчости сама собою не являє величини, що надто випирає. Зміняючись разом із внутрішніми змінами змісту, вона по більшості залишається на рівні допоміжного матеріялу.

МИХ. СВЄТЛОВ

В Генріха Гайне в його „Признаннях“ — є такі рядки: „Я не втримуюся перед всім, що розумне. Не зважаючи на мої спустошливі походи проти романтики, сам я все таки завжди залишався романтиком і був ним навіть у більшій мірі, ніж сам підозрівав“. Ці слова складають шану мужності великого поета. Вимовити їх тоді, коли тільки-но вгамувалася жорстока боротьба поміж старою ліричною школою німців і новою німецькою лірикою, — була справжня задьорість. Бажалося б, щоби таким задьористим став талановитий учень Гайне М. Свєтлов у відповідь на закиди про надто романтичне висвітлювання громадянської війни.

Ці закиди, як звичайно, складається в убійчо-шаблоновім порядкові, що його схема приблизно така. Якщо романтик, значить, є мотиви смутку, а коли мотиви смутку, значить занепадництво, а коли занепадництво — то... цеб-то, іншою мовою, не їж, не пий, не плач, пролетарський поете, якщо не хочеш бути зарахований до занепадників. Цей ультиматум поставили Свєтлову після виходу в світ його поеми „Ночные встречи“ („Перевал“, збірник 3-й, 1925 рік). Не сперечатимемось із цим ультиматумом, а звернемося безпосередньо до творчости Свєтлова. Вона найдоказовіша відповідь на ультиматум.

Нову книжку Свєтлова „Ночные встречи“ (Видавництво „Молодая Гвардия“ 1927 р.), що зібрала кращі поезії поета 1923—26 р. одкриває вірш „Гренада“. В житніх просторах, на українських степах летів еска-

дрон, тримаючи в зубах яблучко-пісню „восход поднимался и падал опять“. Але один із кіннотчиків виспівував іншу пісню:

Гренада, Гренада,
Гренада моя.

Ескадрон здивований—„Откуда у парня испанская грусть?“. І мрійник-боєць пояснює:

Братишка, Гренаду
Я в книге нашел...
Я хату покинул,
Пошел воевать,
Чтоб землю в Гренаде
Крестьянам отдать.
Прощайте родные,
Прощайте семья.
Гренада, Гренада,
Гренада моя!

Бойця, що виспівує еспанську пісню, було забито. Ескадрон не помітив його смерти й „яблочко-песню допел до конца“.

Новые песни
Придумала жизнь...
Не надо, ребята,
О песнях тужить!..

Герой цього кращого в книжці вірша характерний для самого автора. Образ співця еспанських пісень, який під Олександрівськом та Харковом мріє про визволення „Гренадської волости“, надзвичайно близький Свєтлову — справжньому романтикові громадянської війни. Поет цілком під владою героїки минулих літ, зруйнованої й приголомшеної переходом до буднів, до непи, до мирного будівництва. Особливо яскраво виявлено цю героїку в поемі „Ночные встречи“. Підчас нічної гулянки по Москві поет зустрічає тінь забитого командира Червоної армії...

Она мне ответила — эта тень,
Под ровный башенный бой:
— Время — не то, и люди — не те,
Но ты остался собой.

Тут бренять жалібні нотки, але це не занепадництво на єсенинський кшталт. Хитання і сумніви революціонера — не нудьга без просвітку чужої революції людини.

Подвоєність настроїв Свєтлова постійно підкреслюється протиставленням лірики й буденщини, розумної іронії і якогось споглядання самого себе з боку. І, звичайно, Свєтлов зрісся з нашим часом, органічно напоєний залізними роками революції, він чудово розуміє всі труднощі переходової доби. всі манівці та вибої шляху до соціялізму.

Пролегло мое длинное тело
Перешейком меж внуком и дедом

(Теплушка)

Куди веде цей шлях?

Провожаю ее
        И не вижу ее,
Ни глаз ее,
        Ни кудрей,
Белая ли она,
        Смуглая ли,
Или рыжая,
            Или только череп у ней.

В останніх віршах Светлова переважають радісні мотиви будівництва й життя, що закипає на неосяжних полях Союзу:

Надо мною слова плывут,
Скоро песня в полях родится,
Это дети мои поют,
Это слушает их пшеница.

Такі рядки свідчать про те, що поет не цурається лірики, але його лірику зафарблено тонким гумором людини, що вміє відшукувати в найзвичайніших речах одночасно і смішне, і трагичне.

Одному з піонерів пролетарської поезії—Светлову—довелося багато потягатися з вульгаризаторами, що вимагали від кожного вірша максимуму дешевої злободневности й плакатности. Відображенням цієї боротьби є вірш „На море". Човен пливе по схвильованому морю, на пристані— „молодой марксист", якого заливає „несознательная волна", кричить і пророкує загибель поетові, що сидить у човні:

И кричит, кричит мне вслед:
— Ты погиб, молодой поэт!
Дескать, пробил последний час
Оторвавшемуся от масс!

Літературний віршований памфлет — укохана форма поета. Друга частина поеми „Ночные встречи" вся присвячена літературній дискусії поміж Родовим та Воронським, підневольним учасником якої стає Генріх Гайне.

Отже ідейно Светлов чужий занепадництву. Для тематики його віршів показове розладдя поміж романтикою і буднями, розладдя, що висловом, подужанням його є остання і найкраща книжка Светлова „Ночные встречи".

З майстерности вірша Светлов один із кращих руських поетів. Укоханий композиційний прийом його є паралелізм. До прикладу, у віршові „Рабфаковка" в паралелізм зведені Жанна Д'Арк та наша робфаківка, в „Гренаде"—Гренада й Олександрівське, в „Ночных встречах" Пфіцер—Родов, Швабська школа — МАПП то-що. Паралелізми ці розгортає автор надзвичайно вміло, закінчуючи гострою та змістовною віршовою кінцівкою. Також дуже цікаві епітети Светлова. Його останній вірш „В разведке" побудований на грі епітетів головним чином.

Он сурово ждал ответа,
И ушла за облака
Иностранная планета,
Испугавшись мужика.
Ночь звенела стременами,
Волочились повода.
И Меркурий плыл над нами—
Иностранная звезда.

Переноси поета завжди виправдані всім логичним розвитком теми вірша й тому образи Светлова не надумані й не шикові. Простота й гострі звороти, що поріднюють його з Гайне, навмисне „принижування стиля", що теж походить од Гайне, і поруч із цим—ліричний патос—ось поетика Светлова.

ЙОСИП УТКИН

Хто не знає „Повести о рыжем Мотеле, инспекторе Блохе и раввине Исае"? На долю цього твору припав нечуваний успіх як серед

широкого читача, так і серед літературних спеців. Та й дійсно—це цілком вдала річ. Не кажучи вже про тему—побут єврейського містечка в революцію—саме виконання повісти вражає новістю інтонацій, характерним жаргоном, що введений у вірш і використаний з великою майстерністю.

Эй, куда они торопятся,
Эти странные часы!
Ой, как сердце в них колотится,
Ой, как косы их усы!
Ша!
За вами ведь не гонятся?
Так немножечко назад.
А часы вперед, как конница,
Все летят, летят, летят...

Это просто наказанье—
Вы слыхали, Хаим Бес
Делать сыну обрезанье
Отказался
Наотрез?
Первый случай в Кишеневе,
Что придумал, сукин сын?
Говорит: довольно крови,
Уважаемый раввин!

Ведь это ж очень и очень,
Боже ты мой,
Но почему не хочет,
Господин городовой?

Ну, что же? Прикажете плакать?
Нет, так нет.
И он ставил заплаты
И на брюки, и на жилет.

Оці інтонаційні зрушення й слівця, забрані з містечкового жаргону, в поемі Уткина держать його вірш на великій виразності думки й вишині. Героя поеми Мотеле—змальовано трохи анекдотично, але це не перешкоджає йому залишатися переконливою, типично-побутовою особою.

Поема, що висунула Уткина, показала, що в поета є свіже відчування мовного прийому, є почуття гумору й гнучке техничне озброєння. Але Уткин не лише майстер епично-побутового жанру. Його лірика, зібрана в двох книжках („Первая книга“ Гиз, „Лирика“) визначається особливою ліричною емоціональністю, осібними поетичними мотивами. Що спадає на очі в Уткина — це те, що його вірші зовсім не „зроблені“ як ми звикли розуміти цей термін. Поет виспівує свої вірші, як виспівували їх трубадури в Італії й мінезингери в Німеччині, так ніби й не турбується чіткістю строф та рим. Але це лише ніби-то так. Так само, як добрий вершник сидить байдуже в сідлі, так і складність художнього твору в його простоті й ясності. Пишання складними конструкціями, що його ми бачимо в Маяковського й Сельвінського—це лише чепуріння та й усе. Скоріше це—процес письменницької роботи, а не її продукт, не її завершення. Уткин у своїй ліриці що до прозорости образа й легкости ритмичного малюнка йде шляхом Пушкина, Веневітінова, Олексія Толстого (до речи мовити, його улюблених поетів).

Співучість уткинської лірики наближає її до романсу. Але цей романс не твориться тими засобами, якими творили звичайно романс Блок та Єсенин, заводячи безконечні гітари та циганок. Наближати вірші Уткина до романсу можна насамперед за композиційною ознакою. Перш за все—часто зустрічається повторення рядків та цілих строф. До прикладу у вірші „Сунгарийский друг“ повторяються дві строфи поруч із невеликою зміною деяких рядків (звичайною для романсу):

Года летят,
Как зябкие синицы,
Как снег,
Как дымное кольцо,
И мне теперь почти-что снится
Его раскосое лицо.
Года летят,
Как зябкие синицы,
Как конь летит из-под плетей!
И мне теперь,
Пожалуй, только снится
Восторг аттак на родине моей.

Або у вірші „Закат“ повторяються строфи „сонце—ниже, небо—ниже, розовеет дальний край“... на початку й на кінці вірша творячи рямці. То ж саме можна помітити у віршах „Углекоп“, „Партизан“ та інш. Друге, вказують на споріднення з елегією і романсом словесні теми й епітети Уткина: „Она сидит печальным отраженьем своих высокопарных дум“ (Канцеляристка), „когда бросают женщин лукавых, но родных (Слово Есенину), „В ней наивной и напевной много доброго тепла, чтобы более душевной ты минутница была“ (Песня девушки), „Братья нежности и пищи... нежность счастья и воды“ (Барабанщик), „Не придет к тебе он больше, нежной молодостью пьян“ (Курган) і т. інш.

Уткину дорікали зловживання словом „нежность“, але кожний письменник має своє „слово“ й не має ваги те, чи часто він ним користається, а важливо, як він його використовує. В контексті ж абстрактні й емоційні епітети Уткина бренять у достатній мірі переконуюче. Єдине, од чого треба застерегти поета—це вживання таких слів, як „минутница“. Ці солоденькі, нікому непотрібні неологізми в стилі Северянина—не до лиця пролетарському ліrикові.

Цікаве питання—чи застосовуються в наш побут такі поетичні форми, як елегія та романс. Помилка думати, що вони належать буржуазії. Пролетарська молодь має свої жалі й смуток і природне її прагнення виливати цей смуток у мелодіях. Уткину—що має величезне музичне чуття—припало розвивати ці мелодії в бік більшої чіткости й ідейної насичености.

Який ідейний бік творчости Уткина?

Його книжку поділено на такі розділи: 1) Аттака, 2) Мать, 3) Женщина и 4) Раздумье.

Перший розділ цілком присвячено громадянській війні, партизанщині, боям—і тут подано зразки справжньої революційної творчости, Але є вірші, в яких автор невірно тлумачить події та факти. От вірш „Углекоп“ Зовсім не переконують такі рядки:

Хорошо в груди носить надежды,
Если дома
И огонь, и хлеб.

Героїзм англійських вуглекопів саме в тому, що підчас великого страйку й голода вони не поступалися і продовжували „в груди носить надежды". Вуглекопи ладні були боротися за вищі цілі, ніж „огонь и хлеб" і продовжували б боротьбу, якби не зрада вождів. В поета тут відчуваємо нічим невиправданий ідеологичний зрив. Візьмемо вірш „Мудрость":

В неторопливой тишине
К нам медленно подходит мудрость.
И пусть—война,
Воинственным азартом
Не загорим и сабли не возьмем,
Есть умный штаб,
Есть штаб, и в нем
Мы прокорпим над паутиной карты.

Чи до лиця революціонерові дідівська розсудливість та самозаспокоєння... „Есть умный штаб, есть штаб, и в нем мы прокорпим над паутиной карты". Цеб-то, просто кажучи, революцію можна творити без поривів, без надхнення, надіючись лише на голий розум. До нашої великої епохи розсудливість, яку не поєднано з горінням серця, не підходить. Боротьба—це не вдосконалена машина! Та ж „мудрость" і в „Стихах о дружбе".

Расчетливость—сменит беспечность,
И вместо тоски о былом
Мы, встретясь
Былую сердечность
Мальчишеством назовем.

Кепсько, коли Уткин „былую сердечность" зве мальчишеством, коли „отпадут кудри" и „зацветут седины". Не обов'язково, щоб фізичне старіння супроводилося духовною старістю. Нам потрібна молодість і в старості!

Але всі ці недотепності з наддачею виправдуються останніми розділами книжки. Поет не позбавлений смутку, але його смуток не схожий на смуток буржуазних ліриків. Це—смуток пролетарського соціяльного середовища, той смуток, яким ми сумуємо за вождями та за багатьма невідомими героями. Особливо гарний розділ „Аттака", де з залізною твердістю революціонера-борця поєднується м'яка, чисто людська гуманність. Гуманність—як правдиво відзначив А. В. Луначарський, основна властивість уткинської лірики. Всі звертання поетові до матери, жінки, або друга обвіяні теплом та жалібністю, що підкупає.

У вірші „Песня о матери" мати запитує сина, який повернувся з фронта:

— Скажи,
Человеком
На фронте ты был?
И вечер услышал:
— Семнадцать... убил...

Вірша закінчено надзвичайно сильно:

Ах, бедная мать,
Ах, добрая мать,
Кого нам любить?
Кого проклинать?

Немає сумніву, що ці слова йдуть не від сердця поета, а від серця матери.

Мужність борця і ніжність людини в найрізноматніших поєднаннях. — Ось плетиво уткинської лірики. За винятком відзначених, неминучих у роботі кожного художника недоліків, творчість Уткина сприймається, як справжня творчість художника-масовика.

Його вірші через серйозно поставлену тему й надзвичайну співучість —є добро мас. Без перебільшення можна сказати, що майбутній Уткин дасть нам цілу низку речей, що будуть не нижчі за рівень „Рыжего Мотеле". Запорука цьому—уперта робота над собою, робота методична й планомірна. Уривки нової поеми „Милое детство" дозволяють гадати, що поет виправдає наші сподіванки.

ОЛЕКСАНДР ЖАРОВ

Но будем петь. Не ныть, не охать,
Пусть льется радости вино:
Не только песни,
И эпоху
Самим нам строить суждено!

Ці поезії належать Жарову—найзадьористішому й найбадьорішому поетові сучасности. Почавши друкуватися раніш од інших своїх товаришів по перу (1921—22 р.) Жаров до останнього часу неухильно йде шляхом пролетарської творчости, беручись за найрізноманітніші теми. Від „Ледохода" до „Роста" (остання книжка)—пряма лінія роста з незначними зривами. Жарова звали меншим братом Безименського, але це вірно лише що до таких речей Жарова, як „Азиаты" та кількох дрібних віршів. Зупинімося на „Азиатах", щоб з'ясувати показові риси поетової творчости в цей період.

„Азиаты" не можна назвати сюжетною поемою; певніше, це низка окремих віршів, об'єднаних одною великою темою—комсомол.

Тут зібране все, що є в комсомольскому побуті, від буденних дрібниць аж до широких суспільних проблем.

Слідом за прекрасним описом палацу робітничої молоди, йде молодь за навчанням, комсомолята в квітневу ніч, фабзайці на роботі, комсомольська любов і т. д. Стрижнем усіх цих етюдів є характерний для Жарова заклик до бадьорости, боротьби й будівництва.

Бодрее шаг, точнее шаг,
Короче станут версты.
Ясней смотреть, ровней дышать,
Копить в плечах упорство.
Пусть сила в каждом бьет ключем,
Из глаз грозой сверкая!..
Готовы-ль
Поддержать плечем.
Чтоб не упали сваи?

Хоч „Азиаты" не позбавлені певної долі схематизму, хоч вони й не являють собою збірки підслуханих комсомольських пісень та розмов, у них є спроба показати нову людину. Катрю, що тікає з села від чоловіка, „з яким не жила" й від кулакуватого батька, виведено, як типовий образ комсомолки—селянки. Це не засушений образ підстриженої дівчини в червоній хустці і в кожанці. Ні, Жарову пощастило уникнути шаблона й показати Катрю в усій живій людській привабливості, сміливу, люблячу й задьористу. Тут в автора знайшлися не лише чіткі фарби для відображення комсомольських буднів, але й м'які ліричні слова

про камінний міст, де „скользнули легкой тенью за тот, вон, за бугор сердечное волненье, сердечный разговор".

В „Азиатах" звичайно менше суспільне охоплення, ніж у „Комсомолии" О. Безименського, але іменно через іншу установку. Якщо „Комсомолия", кажучи застарілим терміном, „епичне полотно" про комсомол, то жаровська поема—твір пісенно-ліричного жанру. Та це не випадково—як ми побачимо далі.

Ми не зупинятимемось на цілій низці віршів, що мають величезну популярність. Такі речі, як „Карл Либкнехт", „Ледоход", „На смерть Ильича" й т. інш., свідчили про безперервний ріст „поета-сонця", як охрестила поета критика. Ці вірші передаються з вуст в уста, передруковуються з хрестоматії в хрестоматію і певно відомі кожному. Вони є перехідний щабель од ранніх речей до пізніших, в яких Жаров позбувається схематизму й загальних місць. Його починають цікавити народні мотиви й першими наслідками такої цікавости є „Песня девушки", „Ариша", „На покосе" і чудовий вірш „Дочь лесника".

Останнє виказує в Жарові не аби-який ліричний талант—уміння двома-трьома рядками дати барвистий краєвид, знання людської психики. За цими віршами йде ціла низка ліро-епичних творів за останній рік, з яких за найвдаліші варт визнати „О садовнике и о плодах", „Стихи о красивой девушке" й „Гибель Пушкина".

Тут уже не пізнати Жарова, часто неохайного з формального боку. Технична дозрілість цих віршів рівна їхній ідеологичній дозрілості. Ідеологично Жаров—один із найдозріліших нащих поетів.

Великою подією була поява поеми „Гармонь". Гармонія, як знаряддя культурної революції, що об'єднує сільську молодь, що привчає її до розумного спочивку й розваг—ось основа поеми. Герой її—„комсомолист Тимошка" вирішив остаточно перемогти Марусинку своїм секретарським величчям та діловитістю. Він запалився величезним призирством до танків і головним чином до гармонії. Чи до лиця вона „секретарю и члену сельсовета". Необхідно взятися за писання тез і до путящої пропаганди серед дівчат.

Там займемся мы всурьез
Мозговым ремонтом,
Каждой девке надо быть
Девкой... с горизонтом!

Та все старання дбайливого Тимошки не дали нічого. Дівчат, як і раніш, тягне до себе незамінна гармонія, і вони лише сміються з Тимошки. До того ще й з району прийшла нахлобучка за те, що наш герой виживає гармонію. Кохана Марусинка також одцуралася бідного комсомольця. Тимошка—в безпорадності:

Какой конфуз!
Попал я пальцем в небо.
В глазах—обида. На щеках—огонь.
Какой конфуз!...
Так, значит, что же, треба
Идти в сарай откапывать гармонь?..

Гармонія знову в руках Тимошки й він знову центр громадської уваги всього села й особливо жіночого населення.

Поема цікава не лише своїм громадським значінням. У ній Жаров показав, як треба творити справжній масовий твір, твір, що його вивчатимуть й виспівуватимуть усі сільські комсомольці. Вона—прекрасний матеріял для комсомольського пропагандиста, через свою живу та

привабливу форму. Тут багато частівочних уривків, із характерним для частівок гумором приповісток та комичних вставок.

Вам теперь, чай, не до нас,
Тимофей Васильевич!..
Оторвалися от масс,
Тимофей Васильевич!—

звертається дівчина до Тимошки. І він відповідає їй стилем своїх довжелезних доповідей:

Там займемся мы всурьез
Мозговым ремонтом:
Каждой девке надо быть
Девкой... с горизонтом:
Это будет хорошо,
Хорошо — отлично,
Заявляю вам конкретно
И категорично...

Гармонь цілком побутовий твір, від уміло схоплених типових рисок у Тимошки й аж до плясового ритму поеми. Як поет-суспільник Жаров не задовольняється відображенням лише гарних боків нашого побуту. Тимошка без гармонії—смішна й мізерна постать, яку автор показує в світлі гострої соціяльної сатири. А Тимошка—що переконався в користі від гармонії—це вже один із проявів культурної революції на селі.

Оптимізм, юнацько-бадьоре світовідчування, велика перспектива— от характерні риси віршів Жарова. Цей поет ніби-то зовсім не вміє сумувати, і дзвінкі його рядки насичені нечуваним патосом. Одного разу в розмові з автором цих рядків Жаров признався, що він бажав би йти шляхом Дем'яна Бєдного в розумінні обслуговування все більших і ширших мас Союзу. Подібне признання не випадкове. Вся творчість Жарова має саме широко-масовий характер як змістом, так і формою. В цьому велика своєрідність поета. В наш час тяжче бути письменником для багатьох, аніж письменником для небагатьох.

* * *

Тепер про себе.

Залишаючи оцінку моєї творчости іншим, я поділюся з читачем тим, що я зробив, роблю й маю намір робити.

На свойому досвіді я переконався, що найкращий шлях до читача й літератури—це шлях масової газети типу „Комсомольця України“ та „Комсомольской Правды“. Така газета—пробний камінь для кожного молодого поета й белетриста й в цьому її величезна роля. Тому дозволено буде мені поділити все, що я написав, на дві частини: 1) Вірші з гостро поставленою соціяльною темою, які друкую переважно в „Правде“ та „Комсомольской Правде“. 2) Лірика й уривки з поем— у товстих журналах. З творів першого розділу найвизначнішими я вважаю вірші „Будни“, „Идем с весной“ и „22 января 1924 года“ (на смерть Ильича). Я завжди прагну такі вірші будувати так, щоб у них не було й тіні злободенщини й агітки, й щоб соціяльній правді давати справжню художню форму.

Культурний рівень массового читача росте з кожним днем, і соціяльне значіння вірша тільки виграє від доброго оформлення. В наші дні не вичерпна кількість тем, але не всі теми по перу кожному письменникові. В кожного свій куток життя. В мене він у психиці молодняка, комсомольця, робфаківця, вузівця. Я вірю в своїх хлопців і цю віру дбав висловити у віршові „Молодежь“ („Прожектор“ 1925 р. „Ответ Мих. Голодному“).

З надрукованого в журналах хотілось би згадати про вірш „Человек“, в якому я ставлю питання про людину соціялістичного майбутнього; вірш „Вещи“—про ролю речей у революції та вірші про Україну—дань вітчизні, що мене зростила.

Зовсім недавно я написав „Эмьен“—вірші про жінку. Вийшли, здається, непогано. З'являться вони в шостій, або сьомій книжці „Красной Нови“.

Потім закінчив великий вірш „Разговор с дымами“ для „Комс. Правды“ й „Нового Мира“. Це—спроба художнього огляду побуту провінціяльного міста (купець, робфаківець, кравець та інш.).

Пишу взагалі дуже мало, за вимогою товаришів в-осени здаю до друку книжку, певно в „Молодую Гвардию“, куди ввійде близько сорока раніш видрукованих віршів.

От і все.

Ів. Глущенко

НОВА КУЛЬТУРНА СИЛА *)

В наші часи квітне новий струмок нашої суспільности — робсель-корівський рух.

Він також пережив і переживає різні переломні моменти, своєрідні епохи. За приклад візьмемо 1923—1924 р.р., тоді ми побачимо, що селькор був озброєний вояка, але не з рушницею, а з олівцем, папером, друкованим словом. Тоді робкори, а на селі селькори — вперто боролися за оздоровлення низового апарату, вели війну проти куркулів, бюрократів то-що. І не дивно, що два-три роки тому ми мали так багато втрат на селькорівській ниві. В сторінці історії наших творчих днів золотими літерами втиснено прізвища таких товаришів, як Малиновський, Клименко, які загинули від ворожих куль.

Так було колись. Зовсім інше тепер у 1927 році, коли життя іде більш-менш нормально, повільним, розрахованим темпом. Перед селькором зараз постало нове завдання—боротись за нове тракторизоване, культурне село.

Маємо багато прикладів, коли селькор стає ініціятором тракторного товариства, коли селькор із купкою селян закладає хату-читальню, ширить книжку, газету. Завдяки йому, лихтар культури сяє яснішим світлом.

Хочемо сказати кілька слів і про те, як селькор стає в пригоді для нашої літератури, вивчення побуту селянства, краєзнавчої роботи то-що. А почалося це з малого. У минулому році до редакції всеукраїнської селянської газети „Радянське Село" один селькор надіслав зшиток приказок, зібраних ним самим, яких було щось близько трьох тисяч. У великій пригоді для редакції стала збірочка. На цьому не застигли. Щоденно „Селькор України" (журнал, якого видає видавництво „Радянське Село") одержує сотнями багатий краєзнавчий матеріял, який до цього часу мало, а то й зовсім не використаний і не розроблений. На сьогоднішній день ми маємо лише одних приказок до восьми тисяч.

Переважна частина матеріялу, що надсилають селькори, є приказки. Серед них вже по-де-куди трапляються нові сучасні приказки. Кажуть, що кожна епоха залишає після себе пам'ятку. Гадаємо, що й ці нові приказки будуть великою пам'яткою для будуччини. По них можна буде вивчати побут селянський, світогляд, відношення певної частини селянства до влади то-що. Для прикладу наведемо кілька нових приказок:

З його господар, як із попа агроном.
Вчепився, як Остап **) за редакцію.
Більше читатимеш, більше знатимеш.
Ворогів своїх підраховуй на перевиборах.
Став бабком—поменшало валу клубком.
Наша власть—куркулям зась.
Петлюра воював за свою кишеню.
Троцький трошки, а Ленин багато.
Читай наказ на стовпі, бо припаде й тобі.
У виконкомі всі безголові, що не питай, все до голови справляють.

---

*) Висловлені автором думки та подані матеріяли редакція „Молодняка" вважає за цінні для літературного молодняка і для широкого кола комсомольців-читачів. *Ред.*

**) Напевно, Остап Вишня. *І. Г.*

В КеНеСеті—всьо на светі.
Голосуй та зир, куди руку тичеш.
Комуна така: роби до поту, їж в охоту, ні старих, ні малих—золота середина.
Бог високо, а ЦИК далеко.
Поки радвлади, доти селянам і правди.
Викидня робитимеш—менше житимеш.
Кредиточок у час не здай, потім хату продавай.
Шостипільну зробиш, більше зерен вродить.
Добродійний, як селькор.
Де селькорів гурт працює, там ніхто їх не турбує, а де один—уб'ють без причини.

А попів таки добре шарпанула народня творчість. Характерно, що коли в старих піснях, приказках центральне місце займали: дівчина, козак, їхнє кохання, то тепер багато уваги надається попові. Очевидно він багатьом був, як більмо в оці. Послухаємо, що про нього кажуть народні приказки:

Скільки попові не давай—все йому мало.
Попа одним обідом не нагодуєш.
Нема й мудріше від попа: люди плачуть, а він співає.
Бійся попа, як той *) ладану.
В попа очі завидющі, а руки загребущі.
Піп, як червяк: сів—нарядився, з'їв—помолився.
Піп людей картає, а сам лихо робить.
Добрий, як піп на комсомольців.
Ніж у попа милости просити, краще його зразу вбити.

Наше селянство чутко реагує й на політичні події. Воно влучно характеризує різних Пілсудських, Махнів то-що:

Пілсудський облесливий, як собака.
Петлюра воював за свою кишеню.
Куди вітер війне, туди Махно йде.
Запріг в ярмо, як Англія Польщу.
Як повстане Китай, буде світові край.
Англія Китай в ложці води втопила б.

Як бачимо, що в приказках для робітника краєзнавця є широкі кола роботи. Тим паче, що пильно придивившись до приказки побачимо в ній ніби якийсь класовий характер. Справді хоч би й з цих наведених прикладів ми не найдемо жадної, від якої віяло б куркульським вітерцем.

Рідко коли промайне куркульсько-панська приказка й то лише з старих. Дослідити, вивчити приказки, їхній класовий характер, чому незаможник, а не куркуль є творець народньої мудрости, це чергове завдання краєзнавчої науки.

Крім приказок ще надсилається цінний матеріял, це народні спостереження над природою. Це той досвід селянський, що наростав віками й передавався від батьків до синів. Колись не можна було мріяти про приладдя, що прикладом віщували б годину й багато людей стали спостерігати, коли має бути дощ. Краєзнавча наука останніми часами взялася пильно за розробку цих спостережень. Вона перевіряє оскільки вони вдалі, вірні. З приміт, надісланих до редакції, випишемо характерніші.

Найбільш є про дощ:

Коли купаються кури в поросі, буде дощ.
Корова задирає вгору голову, буде дощ.
Коли крук летить проти вітру, буде погода; коли за вітром—дощ.

*) Чорт.

Коли чапля летить швидко й кричить здорово, буде здоровий дощ.
Як молодик світить ріжками догори—буде дощ; донизу—суша.
Коли ломить кості—бути дощеві.
Чути далеко дзвін—має бути дощова мряка.

Про врожай:

Як уродять дуже опеньки—врожай на жито.
Уродять рясно гриби, не буде врожаю.
Коли перший сніг буде в п'ятницю, буде врожай на баштани.
Рясний цвіт на акаціях, буде врожай на картоплю.
Великі зимові приморозки біля стріх хат, кажуть, що буде врожай на кукурудзу.
Стовпи піднятого пилу в тиху погоду свідчать про посуху.
Як миші нагортають на полях багато великих могил, ховають харчі—буде недорід.
Коли одного року дуже рясне жолуддя на дубах, на другий рік буде гарний врожай на жито.
Великі купи москаликів (червоних кузочок) по плотах, буде гарний врожай пшениці.
Врожай ярини в цьому році буде середній, тому, що іней на дереві був малий.

Інші приміти:

Коли загримить перший грім на голе дерево — злодіям не повезе, попадатимуться.
Перший весняний грім на південь віщує тепле літо, на північ—холодне.

Товарова голодовка в часи громадянської війни примусила багатьох селян добувати крам власною працею. Хто не знає українських полотен, скатерок, та ще й які мальовані різними фарбами. Селькор Горочківський дописує, як добували ту фарбу:

З коріння кропиви можна добути темножовту фарбу. Таку фарбу можна добути з лушпиння зеленого волоського горіха.
З тої різи, що ріжуть дошки, добувається корицева фарба.
З кислиць—світложовта.
З гречаної полови—зелена фарба.
З бузинових ягід—синя.
Дубова кора вкупі з купервасом дають гарну чорну фарбу.

Надсилається такий матеріял, як пісні, спогади про давнину, ворожіння то-що. На них спинятися ми не будемо, бо це більш-менш відоме. Але треба сказати, що між цим матеріялом іноді проскакують такі надзвичайно цінні, як особисті спогади про Володимира Ілліча. Ось, наприклад, уривок із спогаду селянина с. Лисівки (Роменщина) Петра Іванини:

„Перебуваючи на військовій службі у м. Петрограді, де виникали крупні волненія о революції, фігурировали дві особи: Керенський і Ленин. Одні казали, давай Керенського, другі—Ленина. Я в той час о Ленинє не мав ніякого понятія, що за Ленин, а тільки пам'ятаю, як сьогодні, що на Ленина носились слухи, що він предатель революції. В період од керенщини й до совєтів мені прийшлось його побачити своїми очима на трибуні на Невському проспекті біля Ніколаївського вокзала. Коли цей оратор у перших своїх словах сказав: Долой імперіялістичну війну, власть совєтам", то вся товпа людей забалакала: „Ленин, Ленин!". Мені він показався такий: дядько у виді інтелігента, шия коротка й трохи сутулуватий. Коли б

мені в той час сказав, що цей оратор є вождь світової революції, я б ніколи не повірив. Я про Ленина і про партію в той час мало знав, мені здавалося, що такий дядько не може управляти державою. Я думав, що тільки той може управляти, хто в золоті та в кого червона пика".

Гадаємо, що такий матеріял для історії буде надзвичайно цікавий, а тим паче, що про Ленина вже ходять у народі казки, маленькі пісеньки, а, як вище писали, є й приказки. З цього можна бачити, як село уявляло його собі. Правда, спогадів таких мало схоплено, а ще менш надруковано. Звідціль висновок, що треба б пильніше взятися за цю роботу. Тоді й спогади-казки про Ленина посиплятьея так, як приказки.

Під кінець скажемо кілька слів про те, що гадає робити „Радянське Село" з цим краєзнавчим матеріялом. Звичайно, приміт, спогадів ще маємо мало—треба продовжувати кампанію за їхнє збільшення.

А що до приказок, то є думка в скорому часі видати їх окремим збірником. Від цього напевно трохи пом'якшала б і шкарубка мова у творах деяких письменників. Приказки дають себе в знаки навіть і селькорові. Ті товариші, які мають із нами зв'язок—збирають приказки, пишуть дописи краще. В дописах селькор потроху використовує і багату живу народню мову, що її мають приказки.

А головне, на нашу думку, це треба загострити на краєзнавчій—етнографичній роботі не лише увагу селькорів, а й ширші кола нашого суспільства, в першу чергу читачів „Молодняка", а може й самих письменників.

Лев Скрипник

„ЗАБОЙ“ *)

Нарис

I.

Копальні закопчені, окутані димом, чорні шахти. Кожний будинок, кожне дерево—у діямантах вугільного пороху.

Що-ранку й що-вечора сотні людей в чунях і кожанках, із розхристаними грудьми, розхитаною ходою йдуть униз, на сотні сажень під землю. Важка праця шахтарська. Що-хвилини на шахтаря чатує смерть. Вона всюди: і у вугільних шарах, і в кліті, і у вагонетці, що котиться йому назустріч. По всіх усюдах вона.

Звідкіля б, здається, взятися пісні.

Звідкіля б, здається, взятися поетам.

А вони є. Йдуть і міцніють. Хай ще це перегній для майбутнього поета, який опоетизує ввесь Донбас, ясно й красиво змалює всього цього скопаного, порізаного, вкритого копрами велетня. Але й тепер уже з'являються окремі товариші, що дають уже с в о є,—потрібне й корисне.

II.

Дванадцять років тому я був у Донбасі—в Сталині тепер, а тоді Юзівському районі.

Тоді на шахтах панувала поножовщина й темрява.

Шахтарів не було. Була „шахтарня“. Ця „шахтарня“, виснажена надмірною працею, завжди напівголодна, маючи найменшу нагоду піячила, бешкетувала.

Книжки?

Про книжки нічого тоді не знали. Книжки читали лише штайгери, інженери, конторники та ще невеличке число шахтарів, які боляче відчували ввесь тягар темноти й непроглядного життя. В книжках хотіли вони знайти вихід. Таких було не багато. Може чоловіка 5—6 на всю шахту.

А більшість до книжок ставилась із призирством. Я згадую одного, завжди п'яного шахтаря Петрюка, з незграбною рудою борідкою і довгим носом. Він, коли мова йшла про книжки, з щирою і якоюсь хоробливою злістю казав:

— Книжки! Усе це—забобони. Брехня... Ніяких таких книжок... Жисть єсть. Капость різна єсть. А книжки... Іди до біса з книжками.

Газет теж не читали.

Бібліотеки, звичайно, не було. Яка там бібліотека, коли за дозволом на неї треба було звертатись трохи не до самого імператора. Та й кому це було потрібне.

Так і жили шахтарі. Самі про себе гірко ґлузуючи, говорили:

— І так усе життя холодком... Нині працюю, а завтра чоловіком буду, штайгером... Тільки от водочка... на шляху стоїть... Прибрати її... Чижолая... Вже краще випити...

І пили.

Було багато талановитих, здібних робітників. Я пам'ятаю одного—звати його було не то Пашка, не то Гаврило.

---

*) „Забой“ — літературна організація пролетарських письменників Донбасу, як і літорганізація „Молодняк“, входить до складу всеукраїнської спілки пролет. письменників (ВУСПП).

Вірші писав Гаврило. Сяде, було, надвечір на ослоні, поставить біля себе пляшку горілки. За пазухою в нього шкуринка чорного хліба, а лице не більше від шкуринки цієї самої і все подзьобане, у зморшках, не зважаючи на те, що йому не більш як 27—28 років.

І коли пив горілку починав мимрити вірші.

Як тепер пам'ятаю один уривок, що його ми, хлопчата, добре вивчили.

Нас шахта камяная душіт,
Пласти і штольні давят грудь...

Усе виходило в нього гладко, красиво й сильно. Багато віршів його й досі співають на Сталинщині, але самого Пашки нема. Його вигнали з роботи за якийсь гострий вірш проти штайгера й, кажуть, за рік він помер десь під тином.

А з Пашки напевне був би гарний поет, якби дожив він до теперішніх днів.

Це — Донбас минувшини.

III.

Тепер — Донбас сучасний. В кіні це назвали б „Дванадцять років опісля". Я назву інакше: „1927 рік"

Сталино — ячейка пролетписьменників Донбасу „Забой".

Артемівське—„Забой"

Луганське — „Забой".

Маріуполь—„Забой".

А літгуртки при копальнях? У цьому нарисі я говоритиму про Сталинську округу, про сталинські осередки „Забоя"—характерні для всієї спілки.

Н.-Смоляніновський літгурток має щось із 20 членів.

Пишуть і забойщики, і електрики, і слюсарі, і службовці.

Але що має велике значіння, так це те, що не тільки пишуть. Ні! Крім цього, ведеться ще серйозна учба. Вивчають теорію літератури. Вивчають українських поетів, російських класиків од Карамзина до Горького, Л. Андреєва (вивчати можна—бібліотека має близько 15.000 гарно доберних книжок). Читають свої твори, обговорюють, критикують їх, висловлюють пропозиції і навіть не віриться іноді, що сидиш на зборах літгуртка при копальні, а не десь у будинку преси чи в будинку імени Блакитного.

IV.

Про що ж співають „забойці"?

Яких пісень співають вони, що говорять вони в своїх творах про Донбас?

Сталино і Сталинська округа—місця важкої індустрії.

Тут за димом і гар'ю не видно як сходить сонце, і як воно заходить.

Породи глею затуляють тут зорю і тисячі нічних лихтарів обкрадають небо, що сяє зорями.

Вночі спалахують доменні заграви й не дивно, що природа тут „загнана в підметку". В поезії „забойців" опис природи відограє дуже маленьку ролю.

Теми тут індустріяльні. І лише дуже мало, ті, що прийшли з сіл, у своїх віршах та оповіданнях згадують природу, зелені луки, ліси і срібні річки.

Так, наприклад, тов. Крикун, член Н.-Смоляніновського літгуртка пише:

... Прости, чубатий Донбасе,
За селянські думки шахтаря...

Також із села тов. Анненков, що вже набагато відійшов од села, все-таки пише:

Не звені ти овсяними бусамі,
Не зові луговою улибкою...

Зникає село. І ті, що спочатку писали про сум за селом, „забойці" пишуть тепер бадьорі, піднесені вірші.

V.

Пам'ятаю, на початку зими 1926 року, коли я тільки-но приїхав на Донбас, у „Забої" панував Єсенин.

Вплив Єсенина був, здається, найбільший. Єсенинщина й хуліганство в поезії були і в Кузина, і в Анненкова, і в Спектора та інших. І ось перед моїми очима, за кілька місяців вплив Єсенина звівся трохи не на нівець: з „єсенинствующих" лишився лише Кузин, що як і раніш, у тон Єсенину і трохи не словами Єсенина, каже:

На ізогнутих Сталінскіх уліцах
Я совсєм башку потєрял..

Але, мабуть горбатого могила виправить. І вже такі окремі поети цілому „Забою" не страшні. Решта ж робітників серйозно й уперто почали вчитися, працювати.

— Кров із носа, а гарним поетом буду,—сказав мені один молодий „забоєць".

І, здається, дійсно буде він поетом. Робітничий молодняк „Забою" зовсім покинув єсенинщину.

Останні з „могикан"—інтелігенти все ще пхикають, але пхикання їхнього вже не слухають.

На Сталинському з'їзді „забойців", один товариш, електромонтер, сказав:

— Нам треба стати пролетарськими письменниками й ми ними станемо.

VI.

Так, в учбі, в роботі минають дні „забойців". І „Забой" — не кабінетна організація. Вона тісно злютована з шахтарями. Цілі низки вечірок, що пройшли дуже й дуже добре, інтерес, з яким читають робітники „Літсторінку" й журнал „Забой", велика робота, що її провів „Забой", усе це доводить, що спілка пролетарських письменників Донбасу має майбутнє.

„Забой" вже має своїх гарних письменників, яких визнав Донбас.

Так уже висунувся Анненков, Р. Вуль, Діманштейн, Безпощадний, Баглюк та інші, уже висуваються Кадиграбов, Шарапов, Трунов, Німковська.

Майбутнє є. І робота в „Забоя" є. Тільки працюй та не впадай в розпач.

І той, хто хоче побачити старий Донбас—його тут уже не знайде.

А час висуває нових поетів, що все яскравіш і яскравіш змальовують Донбас і виспівують нові теми.

Пашка, або Гаврило (вибач, забув твоє ім'я), тепер би підвівся ти та позирнув би на Донбас...

Багато гарного заспівав би ти про нього, про новий наш Донбас.

А що сказав би ти, чудний Петрюк?

ПОЛІТИКА ПАРТІЇ В СПРАВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(Постанова Політбюра ЦК КП(б)У)

1. Стоячи на ґрунті резолюції ЦК ВКП(б) у справі художньої літератури в червні 25 р., ЦК КП(б)У вважає, що:

Будівництво соціялізму в нашій країні, що одною з своїх передумов ставить творення української радянської культури, в цьому процесі на чільне місце висовує творення і розвиток української художньої літератури.

Будучи величезним знаряддям культурного піднесення робітничо-селянських мас, виявляючи творення нової соціялістичної культури, українська художня література водночас стає одним із наймогутніших засобів зміцнення союзу робітництва й селянства—знаряддям для пролетаріяту в ідейному керуванні цілим українським культурним процесом.

Тому перед пролетаріятом стоїть завдання активної і органичної участи в цій галузі й передусім широкого ознайомлення з українським літературним мистецтвом і організації пролетарської суспільної думки навколо цих питань (поширення і побільшення української художньої книги серед робітництва в профспілчанських і інших книгозбірнях, студіювання в різних формах цієї літератури в робітничих клубах, у радпартшколах, у комсомолі—літературні диспути, вечірки з участю робітництва й т. інш.).

Треба скласти суспільне пролетарське оточення українському художньому письменству, впливати на нього і, таким чином, соціяльно ним керувати, а водночас виявляти нові літературні сили з лав робітництва.

2. Провадячи роботу, скеровану на підвищення соціяльної і художньої якости літературного мистецтва, партія поборює всякі контр-революційні, буржуазно-ліберальні виявлення в літературі. В той же час партія висловлюється за вільне змагання різних угруповань та течій у цій царині: „Підтримуючи матеріяльно й морально пролетарську й пролетарсько-селянську літературу, допомагаючи попутникам і т. інш., партія не може надати монополії якійсь із груп, навіть самій найпролетарській по своєму ідейному змісту; це значило б загубити перш за все пролетарську літературу". (З постанови ЦК ВКП(б) у червні 25 р.).

Тому жадна з літературних груп, що існують на Україні, не може претендувати на монополію і на пріоритет.

3. Мистецькі шукання і змагання в українській літературі, що стоять на ґрунті пролетарської революції, відбуваються в соціяльній площині, наміченій резолюцією червневого пленуму ЦК КП(б)У, яка говорить, що на ділянці творення соціялістичної культури йде боротьба за її ідейну чистоту з ворожими силами буржуазії.

Що до шляхів української культури, „Партія стоїть за самостійний розвиток української культури, за виявлення всіх творчих сил українського народу. Партія стоїть за широке використання українською соціялістичною культурою, що будується, всіх цінностей світової культури, за рішучий її розрив із традиціями провінціяльної обмежености та рабського наслідування, за створення нових культурних цінностей, гідних творчости великої класи.

Але партія це робить не шляхом протиставлення української культури культурам інших народів, а шляхом братнього співробітництва робітників та трудящих мас усіх національностей у справі будівництва міжнародньої пролетарської культури, в яку українська робітнича класа зможе вкласти свою частку". (Червневий пленум ЦК КП(б)У).

Творення молодої української пролетарської літератури може йти лише шляхом свого удосконалення, виявлення нових мистецьких вартостей, збагачення культурним надбанням усього людства. Але українському пролетарському письменству слід підходити до всіх джерел буржуазної літератури з відточеною марксівською зброєю, щоб не потрапити в лабети чужої ідеології.

4. Справжнє творення української пролетарської літератури може відбуватися тільки на базі постійного зв'язку з робітничими й селянськими масами з виявленням істотних пролетаріяту художніх вартостей, з постійним взаємовпливом письменства й маси.

Відрив поодиноких осіб від цієї бази, розрив із нею зв'язків, самозакохуваня й самозамикання, бодай під гаслом „кваліфікації", дає би явище соціяльного й мистецького занепадництва.

5. Одним із таких шляхів зв'язку літератури з масою є вживання літературно-художніх образів, властивих робітництву чи селянству, що, зрозуміло, жадним чином не може доводити до літературного хвостизму, цеб-то до відмовлення від світових мистецьких досягнень і до вульгаризації літературного твору. Гасло боротьби проти „хуторянства", правильне в розумінні протесту проти хуторянської обмежености й проти впливу на літературу хуторянського куркульства, безумовно, неправильне й шкідливе, оскільки воно визначає цілковите відмовлення від властивого селянству літературно-мистецького матеріялу: „Завдання полягає в тім, щоб переводити на рейки пролетарської ідеології їхні (селянських письменників) кадри, що зростають, ні в якім разі не витравляючи з їхньої творчости селянських літературно-художніх образів, що є необхідна передумова для впливу на селянство". (Постанова ЦК ВКП(б).

6. Щоб відповідати завданню пролетаріяту перетворити ціле соціяльне буття, українська художня література, що стоїть на ґрунті пролетарської революції, має охопити й виявити в своєму мистецькому перетворенні всі відтінки суспільного життя. Зменшує сили пролетаріяту та його творчездатність усяка обмежена зосередженість письменства виключно у вузькому життєвому колі села чи на відірванні від цілого пролетарського комплексу в робітничому побуті, чи, навпаки, повна відірваність од життя трудящих або відхід од життя взагалі—перехід до містики, екзотики, занепадництва та індивідуалістичної самоаналізи.

Занепадництво, що спостерігається по окремих ділянках літератури, заводить її до безперспективности й збиває її з шляху активного чинника соціялістичного будівництва.

Всі ці прояви зменшують соціяльну вартість літературного твору й водночас, хоча й різними шляхами, стають містками, що ними в наше письменство проходять чужі впливи ворожих пролетарському будівництву класових прошарувань.

7. Останніми часами буржуазні елементи в літературі виявляють себе не лише в „ідеологичній праці, розрахованій як раз на задоволення потреб української буржуазії, що зростає“ (резолюція червн. пленуму ЦК КП(б)У, але за кордоном Радянської України серед українських письменників фашистського націоналістичного табору складається похід на літературному терені проти соціялістичної України в спілці з фашистською Польщею.

Відблиски цього виявляються й у літературі на Радянській Україні („Убивство“ Могилянського та інш.). Ці антипролетарські течії відбилися в роботі українських буржуазних літераторів типу „неокласиків“, не зустріли опору й навіть були підтримані деякими попутниками й „Вапліте“ на чолі з Хвильовим та його групою.

8. Все це вимагає від українських пролетарських письменників що-виразнішого їхнього соціяльного самовизначення творчости, що-більшого відмежування від усяких буржуазних впливів, що-уважнішого відношення їх, як і всієї партії, до поставленого партією завдання боротьби з антипролетарськими й антиреволюційними елементами, поборювання формованої в літературі змінові вихівськими попутниками ідеології нової буржуазії, водночас: „Терпляче відноситися до проміжшарових ідеологичних форм, терпляче допомагати цю неминучу велику кількість форм уживати в процесі все тіснішого товариського співробітництва з культурними силами комунізму“ (Резолюція ЦК ВКП(б).

9. Ці завдання можна виконати остільки, оскільки партія зможе скласти кадри української марксівської критики.

Українська марксівська критика повинна поставити своїм завданням, підходячи з класовим соціяльним поцінуванням кожного літературного твору, відзначити мистецькі досягнення, до якої б літуратурної школи не належав той чи інший твір („Молодняк“, „ВУСПП“, „Плуг, „УкрЛЕФ“. „Вапліте“, „Неокласики“, група Хвильового, „Марс“ та інш.).

Сприяючи виявленню і розвиткові молодих літературних сил, зокрема з лав пролатаріяту, марксівська критика повинна по-товариськи допомагати окремим письменникам та літературним групам, що виявляли помилки та збочення з певного пролетарського шляху й стали перед загрозою націоналістичного полону, що перед ними стоїть завдання визнати ті помилки та виправити їх у практичній літературній роботі.

Критика повинна виявляти розходження в таборі письменників попутників, поборюючи буржуазні виявлення, відзначаючи наближення до пролетарського письменства, втягаючи найближчих до нас попутників у соціялістичне будівництво.

10. Ідейні розходження в галузі літературних форм і напрямів, що стоять і хотять стояти за завданням соціялістичної культури не можуть набирати форм ворожнечі, повинні проходити на об'єднуючім ґрунті пролетарської солідарности, що висуває перед усіма літературними угрупованнями завдання їхнього об'єднання у Всеукраїнську Федерацію Організації Радянських Письменників, яка має об'єднати в собі також літературні групи національних меншостей на Україні (групи: єврейська, руська з журналом „Красное Слово“ то-що).

11. Виходячи з того, що велика частина українських робітників і трудящих закордону перебуває в занадто скрутному стані що до культурної творчости, до того ж на Радянській Україні перебуває чимало письменників Західньої України—сприяти групі літературних сил Західньої України (з Польщі, Чехословаччини та Румунії) в утворенні асоціяції західньо-українських революційних письменників.

12. Єдність завдання будування соціялістичної культури, що стоїть перед трудящими кожної радянської республики, вимагає ще тіснішого зв'язку в культурно-визвольній праці всіх народів СРСР.

Об'єднання пролетарських письменників України повинно увійти в товариські стосунки з такими ж письменницькими об'єднаннями Росії, Білоруси, Грузії та всіх інших союзних та автономних радянських республик. Це повинно йти до їхнього об'єднання у всесоюзну спілку літературних федерацій всіх народів СРСР на засадах пролетарського інтернаціоналізму з поборюванням всяких національних протиставлень або претензій на гегемонію чи зменшенням самостійної культурної творчости кожного народу. В той же час ця робота повинна проходити на ґрунті товариського співробітництва, співвпливу в участі художньої літератури у виконанні завдання будівництва соціялізму.

13. Щоб перевести це в життя, треба вжити, а також підтримати всі заходи для побільшення і поширення зв'язку українського письменства з письменством інших народів СРСР (побільшення перекладів на

укр. мову творів письменників інших народів СРСР, а також із-за кордону СРСР, обмін письменницькими відрядженнями між Україною, Росією, Білоруссю, Грузією та іншими радянськими республиками, обов'язкова участь українських письменників у різних мистецьких та літературних відрядженнях із СРСР за кордон, що мають союзний характер).

ЦК ставить перед усіма партійними і радянськими органами завдання виказати всіляку моральну й матеріяльну допомогу українським письменникам та їхнім організаціям.

ЦК доручає Наркомосу на основі зазначених пропозицій розробити конкретні заходи що до покращання стану революційних письменників України (авторське право, житловий стан, лікування, видавнича справа).

14. Політбюро ЦК КП(б)У доручає відділу преси намітити конкретні заходи до виконання зазначених постанов і пильно стежити за їхнім переведенням у життя.

ЗА КОРДОНОМ

ПРОЛЕТАРСЬКІ ТА ПСЕВДОПРОЛЕТАРСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ ПОЛЬЩІ *)

I.

Одне з найяскравіших явищ, що свідчить про розвиток пролетарського руху та його повсякчасне посилення, є без сумніву могутня й безупинна еволюція пролетарської культури й зокрема найяскравіший вираз цієї культури—робітнича та селянська література. На великий жаль, я мушу ще на початку статті обмовитися, що пролетарська культура вільно розвивається тільки в одному Радянському Союзі, де немає на шляху її жадних перешкод (цензури, переслідування, ув'язнення, попівської отрути) й де робітникам та селянам не перетинають шляхів до освіти. Я кажу про дуже сумний факт, пролетарська культура розвивається тільки в Радянському Союзі (бо нас печалить не тільки концентрація Нової Культури майже в одному Районі світу), що не по всіх країнах вона може рости вільно, поки місцеві умови, **головним чином політичні**, не дозволять з'явитися творцям нової культури.

За доказ того, що не по всіх усюдах розповсюджуються парости Нової Культури, може стати факт, що скоївся зі мною самим. Один із моїх українських кореспондентів надіслав мені „Цемент" Ф. Гладкова. Перший раз польська поліція, гадаючи, що книжка до самого дна нашпигована червоними „бацилами" та пошестю надзвичайної небезпеки, відіслала її назад і тільки через шляхетне та сутодружнє бажання цього товариша ознайомити мене з продуктом Нового, що поки що здійснюється в Радянському Союзі, та недогляду нашої поліції, лежить переді мною на столі ця „надзвичайно небезпечна" отрута.

До таких країн, що надто обережні до „смертельної отрути", належить Польща, країна ніби-то демократичного ладу. Ми маємо республику, президента, не царя, та прогресивну (на жаль терпеливу тільки на папері) конституцію країни, де панує білий терор та благодатна неписьменність. Конституції не додержуються та, користуючи з вето (proveto), конфіскують газети, журнали, брошури та книжки, одним словом, друковані речі будь-якого прогресивного духу. З одного боку— гарантована конституцією воля слова та преси, з другого насильство та конфіскація. Такий стан речей, зрозуміло, не дозволяє творцям Нового з'являтися в значній кількості. Адже і в таких умовах Польща має кількох, що сміло та рішуче мають право назвати себе пролетарськими з духу письменниками.

Окрім них багато інших, що з показного боку пролетаризувалися та пишуть у пролетарському дусі, фактично являючись представниками вмерлої старої інтелігенції, яка почуваючи позасвідомо наближення смерти, направляє свої погляди на переможну класу, шукаючи там порятунку.

Але хіба вовк може зробитися левом? Ні, ця інтелігенція може змінити своє офарблення, але змістом лишиться тою ж.

В моєму калейдоскопі я намагаюся познайомити українських читачів із першими та другими.

РУДНИЦЬКИЙ
(Rudnicki)

Вже більш аніж 40 років тому, почалися перші спроби ввести робітника—пролетаря в польську художню літературу. Перші нариси про робітничу фабричну спілку („З Теки Ворсили"—„S Teki Vorsylly" Сенкевича) та інші нариси поодиноких робітничих постатів („Палац та зруйнована будова" Пруса) не виходять із нутра нового соціяльного середовища, що утворено еволюцією тяжкої індустрії в Польщі, але виходять із пережитого чужинцями, іноді надто талановитих, іноді оживлених найшляхетнішими намірами що до нового соціяльного нашарування (пролетаріяту) і проте завжди належних кров'ю і плоттю, тілом і духом до старих буржуазних, власницьких кол. Мусили пройти десятиліття і в тяжкій повсякденній праці, в запальній боротьбі проти експлоатації та насильства свого та чужоземного капіталу польський робітник мусив вивчати свою силу, гартувати в підземних копальнях свою волю, щоб змінити лице світу, аж поки він, нарешті, насмілився рішуче вимовити нове та важливе слово, поки він знайшов у гуртках своїх товаришів—творців, що словами, наче брилами мармуру, почали виліплювати форми нових людей, перетворюючи визволення своєї класи в правдиву мову мистецтва.

Можна було передбачити, що письменник нового гатунку своїм власним напруженням полине над темрявою віри в надзвичайне до височини вільного духу, покине стежку дрібнобуржуазної сивини, висуне голову в широкий

---

*) Статтю надіслав т. Ц. Галь—один із видатних робітників революційної преси в Польщі, якого переслідує поліція та клерикальна цензура.

світ, та побажає насамперед у своїх творах висловити свої болі, страждання, що він волів оспівувати свою уперту та безпощадну волю боротися проти вічного свого ворога—капіталу.

І хоч небагато, але час-од-часу з'являються на обріях творчости постаті письменників, чиї твори набирають нових, досі невідомих тонів. Один із таких є *Рудницький*.

Його твори просякнуті духом визволення. Нас підносить до ентузіязму щирість автора в творах, що не ховає нічого з душевного життя героїв, ні польоту вгору, ні заглиблення в життєве багнище, відкіля герої виходять міцним напруженням до нової зорі, що пурпурно майорить пролетарськими прапорами.

Там ми не знайдемо вишуканих фраз: кожного неупередженого читача захоплює безупинний рух—рух робітничих мас, що з затурканих стають дисциплінованим, свідомим загоном борців за пролетарську справу.

Один з його героїв Мансвет Квятковський („Воскресіння"), покинувши батьківський дім, коли доля вигнала його з міста дідів та прадідів, мусить через обставини, умови середовища, в яких він лишається, змінитися зовні та всередині, він мусить закликати до боротьби своїх друзів, що нині безперечно зробилися його ворогами: фабрикантом та його захисником, і нарешті офірує себе на пролетарську справу.

Ця свідомість незмінна, лише нею він животіє. Він проходить дійсне пекло Данте. Після такого гартування ніхто не злякається навіть Люціпера. З нечуваною донині силою слова автор викликає до нас привиди пекла —в рямці так званої „Демократичної Республики" (Republika demokratyszna). Одним словом, він лупцює кожного, не співчуваючи слабим та делікатним нервам, але він не робить того, щоб читач пізнав та відчув нові жахи, але самим впливом твору очищає його душу,—не „мораллю" або вульгарними думками та почуттями,— а змушує його визнати нарешті міць загальної справи.

Де пригнічені люди не насмілюються відважитися на таку міць, де кожна людина торує шлях окремо, поодиноко працюючи в поті чола свого „на своїй власній землі" (так автор назвав свою новелу в збірці „Демократична Республика"), там стало в незалежній, але реакційній Польщі. „порядок" стирає прах—життя біднячки, що самохіть заради дитини та матери хворої, порушує заборону начальника, що не дозволив їй пройти крізь ліс без особистого посвідчення, і тому падає на землю, вражена влучним пострілом лісника, лишивши таким чином дитину на волю та турботи долі. Не кожний знайде в цій картинці тільки суспільну думку: тут помітно поєднаність цілого, відкіля не викинете жадного слова: кожне з них має своє призначення. Картини замальовані добре,—прекрасною селянською мовою, що нею написані новели—мова вільна й сама манера так і пашить пролетарським духом.

Без сумніву Рудницький у майбутній творчості здійснить надії, що покладає на нього польський пролетаріят.

ЯН КАСПРОВИЧ

(Jan Kasprowicz)

Повільно зникали червоні фарби з Рудницького. Поза межами Польщі його майже не знали.

Польське суспільство не помітило ясної зірки на обрії літературного світу через зрозумілі причини. Дрібнобуржуазна інтелігенція конає в передсмертних конвульсіях. З великими зусиллями вона тримає себе в старих ідеях і гадає, що знову повернеться романтизм, який пережив сам себе. В сутінках свого існування, вона, щоб оновити себе, заводить у літературний світ методи, подібні до метод Воронцова в іншій галузі людського життя.

Інтелігенція стає „революційною", заводить нові форми, ледве зрозумілі для неї самої. Колись існував "футуризм, експресіонізм і т. п. Але, не зважаючи на це, вона не поновлює пережитків. Романтизм остаточно затонув у безодні минулого, і сучасні нереальності — символи зникнуть самі собою. Що стосується пролетаріяту, він як малописьменний і пригнічений сьогоднішньою польською реакцією, цілком природно, не може помітити одного з вісників нової літератури та його творів. Це вже така доля зерен, що їх шпурнули в неугновний грунт.

Наш калейдоскоп безупинно крутитиметься в наших руках. Зник останній промінь з червоної плями й на дні лишилось щось протилежне першому. Ми уважно додивилися і помітили чорну, зеленим обмережену — для нас — плямочку, для інших — кляксу. Це — Ян Каспрович (Jan Kasprowicz)—„відомий" польський поет, що про нього більшість читачів узнало з польських газет та критичної літератури. Кожну деталь його особистого життя тонко зачеплено та повністю обговорено. Його частенько одвідували рецензенти, щоб узнати з його власних вуст, що він протягом десяти років із гаком бажає придбати клапоть землі й що мрія цього благочестивого поета нарешті здійснилася в 1923 р.

Ян Каспрович походить із селян. Закінчивши середню школу, він продовжує навчання у Брацлавському університеті.

Опісля „надто небезпечну" особу ув'язнили в Росії за приєднання до соціялістів та підтримку польських національних ідей. Там, у в'язниці він написав багато віршів.

Його твори просякнуті безнадійним песимізмом, благочестям. „Злидні єсть усюди, злидні у коханні, та злидні у стражданні". Ось головний мотив його божественних гімнів.

Для нього все байдуже й лишається співати тільки гімни, прекрасні та благодійні.

Краще ілюструють характер і дух його віршів наведені уривки з твору „В святому Алілуя".

Воскрес Ісус Христос
Після трьохденної муки,
Йде по наших селах
З прапором в руці.
Повіває ним, воспіває
Своє Алілуя.

Потім він звертається до матери з такими словами:

Ти ж, жінко,
Спи, спи спокійно,
Повернеться твій синочок,
Коли війна скінчиться,
Повернеться й заспіває
Святе Алілуя.

Здається нам, що більше нема чого говорити. Ці уривки прекрасно ілюструють, що хоч він походженням із селян, але дегенерує, вироджується в дрібнобуржуазному оточенні й лишається зовсім чужим не тільки для всесвітнього пролетаріяту, а навіть і для польського.

Церво Галь

(Далі буде)

ТЕАТР У КИТАЇ

Подих революції мало зрушив китайський театр. Досьогодні він відбиває скам'янілий побут Китаю минувшини. Ця минувшина міцно тримає і репертуар театру в своїх руках.

Він складається з п'єс двох гатунків, п'єс, що змальовують історичні події, та комедій (або трагедій) із оточуючого життя. Перші показують давні події з історії Китаю. Улюбленою їхньою темою є вчинки героїв, що врятували імперію від нападів північних варварів.

Все це на тлі війни, повстання та інших драматичних епізодів, що ними повна історія Китаю.

Другі подають побут. Тут—зрада жінки, вірність удови і „гріхи" дівчат. В історичних творах герой врятовується, а ворог несе відповідну кару. У побутових—гріх карається, а справедливість святкує перемогу. Частогусто п,єси закінчуються віршами, в яких подається мораль. Репертуар театру значний, він має в собі близько 200 п'єс.

Велике число п'єс, в яких відсутні декорації (уява глядача має цілковитий простір), від чого артистам нелегко грати. Китайський актор виносить увесь тягар вистави на своїх плечах і з честю виконує свою ролю, примушуючи глядача протягом кількох годин (без перерв) із непослабною увагою стежити за п'єсою. Рух, мімику й динаміку років із десять тому вважали за поганий „смак". І тепер є театри, які вважають, що рух, мімика й динаміка нічого спільного з мистецтвом не мають і китайський актор—ще гарний акробат, непогано володіє зброєю і спритний еквілібрист. Актори поділяються на чотири групи: герої, статисти, чоловіки, що грають жіночі ролі, та актори, які мають смішити публику. Ці актори мають природний комедійний хист і вони підчас вистави висловлюють свої зауваження, від яких глядач тріскається од сміху. Актори, що грають жінок, коли загримовані, то так скидаються на жінок, що кожний, хто бачить їх уперше, вважає за китайок. Вони зачісані, як китайки, і ноги їхні взуті в такі самі маленькі черевички, як жінки, що мають забінтовані ніжки, так звані „золоті лілії". Голос, рухи й навіть своєрідна хода, що є наслідок покалічених ніг—усе це вдають вони дуже добре.

Не зважаючи на різноманітні таланти артистів, які нелегко даються їм, бо актор починає вивчати своє мистецтво з малих років і школа дуже сувора, не зважаючи на любов китайців до театру,—артисти там належать до ганебної професії, нарівні з кулі й катами. Театри бувають у приміщенні та пересувні на вільному повітрі. Пересувні театри якістю своєю гірші від закритих. Вони, підшукуючи місце для сцени, виявляють незвичайне розуміння вимог мистецтва. Їх влаштовують під старим розлогим деревом. Зміни у світлі й тіні під його гиллям голублять око, а шелест його листя збільшує враження від гри артистів.

Закритий театр на нас би справив гірше враження, з його розподілом місць на чоловічі й жіночі. Там п'ють чай, між рядами розносять рушники, намочені гарячою водою, що ними публика втирає собі обличчя підчас вистави.

Молодий талановитий артист Мей-Лан-Фанг виступає в ролі реформатора театру, він вживає рухів, мімику й динаміку, репертуар його складається з 20 п'єс, цеб-то зменшений в десять разів. Він старанно відшліховує кожну ролю і має велику популярність у Китаї, чому навіть на обгортці цукерок є його портрети. Новатори утворили в Пекіні гурток аматорів театру з Чан-Дай-Пей—редактором театрального журналу—на чолі. Їх не задовольняє те, що до театру запровадили жінок, рух, мімику й динаміку. Вони звертають увагу на радянський театр, силкуючись іти слідом за ним. Китайська задубілість так театралів, як і глядача робить їхнє завдання тяжким. Відвідування радянської оперети допомогло їм пропагувати ідею нового театру.

Трохи ближчі до нас театри пересувні національно-революційної армії. До артистів на півдні не ставляться з призирством, і навіть навпаки їх дуже поважають. П'єси їхні написані на пекучі теми, революційного змісту, серед населення вони мають великий успіх. Драматурги, а часто й артисти, що вийшли з народу,—салдати армії. Ці п'єси беруть під обстріл імперіялістів, показуючи як чужоземці (англійці, французи то-що) обплутують своїми тенетами Китай, над мірно товстіють, висмоктуючи всі сили й кров із народу, а в нагороду за це розстрілюють „жовтих собак" із гармат. Не забувають вони й за льокаїв своїх ворогів за байдужість і зрадників. Театр військовий обслуговує і населення тих країв, де вони проходять, допомагаючи справі революції а Актори злились з армією, якщо треба—вони перетворюються на салдатів революції, а коли буває вистава — армія поповнює трупу.

Ці трупи—зачатки китайського революційного театру, який разом з іншими галузями мистецтва й народом зламає скам'янілий побут і скине ярмо.

І. Струганський

„ПРОТИВ УГРОЗЫ ВОЙНЫ"

20 червня ц. р. Російська федерація радянських письменників видала одноденну газету „Против угрозы войны". В газеті взяли участь прозаїки: А. Серафімович, Михайло Кольцов, Всеволод Іванов, Л. Леонов, І. Бабель, І. Нікіфоров. Леопольд Авербах, Єфім Зозуля, Пантелеймон Романов, Ю. Лібединський, Сергій Малашкин, Л. Нікулин та ін. Поети: А. Безименський, Ілля Сельвінський, Н. Асеєв. П. Орешин, Іван Молчанов. М. Светлов. Вл. Василенко, Спиридон Дрожжин т. ін. Вміщено телеграми співчуття: Максима Горького, Жоржа Дюамеля, Андрі Барбюса, П'єра Ампа, Панаїт Істраті, Генріха Манна, Люка Бюртена т. і нш.

Статті подали: проф. Сакулин П., проф. Ан. Бах, проф. А. В. Чаянов. Сергій Ольденбург, Волод. Бонч-Бруєвич, проф. Ілля Машков, проф. Завадовський, проф. Боголєпов і т. ін.

Рисунки—шаржі: Дені, Бор. Єфімова, Майколя. Натана Альтмана. Д. Моора. Ввесь чистий збір із газети йде до фонду самольоту ім. Фурманова ескадріли „Наша відповідь Чемберлену". Газета за редакцією Леопольда Авербаха та Єфіма Зозулі.

його. В бупрі під впливом зради жінки, а також знищення надій на перемогу Тихон страчує життя самогубством, а Яким одержує записку від Зіньки, в якій вона сповіщає, що „Давид видужує... На Щербанівку вирушив загін гепеу“...

Таке побутове тло, що на ньому автор розгортає сюжетну концепцію, досить небезпечне, слизьке для автора, бо перевага освітлення негативних боків нашого сучасного села може звести його на хибний шлях художньої однобокости, але автор розв'язав це трудне завдання, ані скільки не спрощуючи його всебічним відображенням життя з точки зору пролетарського світогляду.

Кінець повісти може декому нагадувати трафарет: „зло наказано и добродетель торжествует“, а іншим „мінор“. На мій погляд таке закінчення цілком логичне з сюжетного боку, а також і з життєвого. Коли б Головко дав нам сцену з „тмяним прокурором“, чи приїзд верховної влади й суду, або з другого боку „розгром“ нових паростків, то це було б нежиттєве, штучне, було б повним художнім провалом.

Головна ідея повісти: „Коли хазяїн приходить на ниву й бачить, що глушать бур'яни, він тоді убродить у хліб і вириває їх із корінням, а потім оберемками виносить на межу“.

Сюжет „Бур'яну“ не можна сказати, щоб був простий і не складний. Правда тут немає формальної рафінованости, вишуканости. Розгортання сюжету йде по двох лініях: громадська боротьба й особиста—родинна. І Давид, незаможники —Матюха, куркулі. ІІ. Сахновський — Давид (за Зіньку), Тихін — Кожушний — Яків Гнида (за Марію), Марія — Тихін—Зінька (за Давида).

Коли б А. Головко дав тільки своїх героїв у громадських суперечках, а не дав би їхніх особистих переживань і родинного оточення, словом не ввів би „любовних“ моментів, то вийшла б стара схема абстрактних 100% комуністів і 100% куркулів. Усі герої, правда головні, тісно вплетені у сюжетний ланцюг, а деякі навіть дуже майстерно тонко ув'язані: Марія—Яків Гнида (ст. 275—ст. 122). З другорядних героїв гарно ув'язана баба Упирка з куркулями. Є в автора типи так, для повноти картини: Галя Півненко, учителька і кілька незаможників (батько Зіньки, Півненко, маляр Степко, сестра Давида Христя).

Коли перейдемо до персонажу повісти, то можна розподілити на такі категорії:

Будівники нового життя: Давид Мотузка, Тихін Кожушний, Ілько, Гордій Чумак, Яким, Зінька.

Намул революції: Сосновський, Матюха, куркулі: Огир, Гнида, Данюша, Ліза, жінка-самиця Марія.

З постатей будівників нового життя яскраво вирисовуються три: Давид, Ілько й Тихін; а Чумак і Яким, хоча й оригінально змальовані, все ж у повісті відограють лише службову ролю. Ілько—це типовий сучасний наймит-батрак, що його намагаються приголомшити „хазяї“, але який знає, що це все не так, а лише в Обухівці, не кидає боротьби, але й не уявляє своєї мети. „Добились свободи... Мать твою в нову політику. Треба на них (на куркулів—А. К.) 19 року“, така його психологія, але під керовництвом Давида він стає його спільником. Знаючи, що перемога на нашому боці, що власть таки наша. Оригінально і дуже вдало змальовано тип Тихона Кожушного, що йому в боротьбі „мирного“ часу куркулі відбили печінки. Це наклало на нього тавро „зневір'я“ й обережности. Провокація, яку підвели куркулі, пробуджує в нього ревнощі; і автор вміло і правдиво передає цей складний психологичний процес (ст. 211—218). Після зради жінки Тихін приходить до висновку: „То берігся, було за для кого... а тепер—уб'ють, туди дорога“. І наприкінці, коли його заарештовують, бо жінка підкинула крам, не знаючи, що з цього вийде, в нього виникає підозріння, що жінка це зробила навмисне. Тихін у бупрі кінчає життя самогубством. Крах його надій на перемогу, зневір'я в любові до нього Марії призвели до неминучого кінця.

А. Головко художньо й правдиво передав тип борця, який гине під впливом поразок особистих і громадських. Це жива людина, яку відчуваєш, яка надовго врізується до пам'яти.

Тип Давида Мотузки, це тип нового свідомого громадянина, змальований він без підсолоджування живими штрихами й хоч деякі критики гадають, що наші комуністи обов'язково мусять змальовуватись, â la Хвильовий, дегенератами або з роздвоєнням чи розтроєнням душі (Дніпровський, Г. Епик), а не як активні будівники нового суспільства, А. Головко дав активного, вольового працьовника, що має психологію комуніста, а що такі типи є в нас, про це говорить наше життя.

Художнє виображення таких яскравих типів як Тихін, що боровся на власні сили й помалу психологично розкладався, і Давид, що знав шляхи борні й що центр, цеб-то „існуючий державний устрій, йому сприяє в його борні, виявлено досить тонко й художньо дає нам змогу констатувати велику художність автора і сталий світогляд.

Типи намулу: Сахновський, типовий дегенерат, який мріє „перелюбити всіх жінок за ніч“ і що йому надзвичайне задоволення дає ґвалтування безпритульних підлітків (ст. 124). Його credo цілком відповідає вчинкам: „Усі ми бляді порядочні, а життя сплошной бардак“ та „навести жінок і гуляти“, бо „життя тільки раз, якісь нещасні двадцять, тридцять секунд чи років“. Звідци й висновок: „живи на всю“. Матюха трохи складніший тип: колись боровся на фронтах, але зараз гадає, що коли „він кров свою проливав у революцію“, то тепер немає зупину його вчинкам. „Ми—власть“, „тепер не 20 рік“, проте й він інколи ніяково почуває себе з родичами—куркулями.

Куркулі змальовані, як активні типи, що й „за совєцьку власть“, і не хотять війни, бо й „зараз добре“, і мріють та й виконують свої мрії про багатство.

З жінок яскраво вирізблені дві протилежні постаті: ніжна й вірна товаришка, будівник нового життя--Зінька й Марія, що ладна піти на все, щоб тільки мати дужого чоловіка й від нього дитину, вона навіть згодна якось знищити чоловіка Тихона, щоб дістати собі Давида, дужого, кремезного. Ліза, — найневдаліший тип. Вийшла вона бліда без характерних ознак куркульки, хоча автор і намагався це дати.

Стиль у А. Головка реалістичний, з нахилом до натуралізму; місцями він переходить межі (ст. 90).

Роблячи підсумки аналізи повісти, треба сказати, що „Бур'ян" у деяких місцях трохи деталізований, що затримує розвиток сюжету й є огріхи: неув'язка деяких типів, а також вульгаризовані та недоречні образи: „ночі осінні телились ранками" „як на полотні в маляра футуриста". Добре вплетені в повість спогади й окремі малюнки. Вони рятують повість од психологізмів та доповнюють у живих ліричних малюнках настрій, психологію героїв. Розтягнено й шаблонову сцену в бупрі, не раз уже писалось про цю „присягу". Лише тут вона у формі виборів старости. А. Головко надто багато дав описів захоплення парубків дівочим тілом, особливо „груди хильно". Це вже скидається на смакування.

Повість „Бур'ян" є одна з перших спроб сказати „хватить анархії". Час уже дати великі полотна нашого бурхливого життя, час дати людину переходової доби. Й Головко, не зважаючи на те, що взяв досить сумний факт нашого життя, ще й напівліричний тон стилю, все таки „заражує" наші емоції вольовим устремлінням до знищення цих „бур'янів", що хочуть заглушити нові радянські паростки.

Це повість про звичайнісінького Давида Мотузку, „сурйозного чоловіка".

А. К.

ІВАН ЛЕ—Ю х и м К у д р я. Оповідання. ДВУ, 1927 р. Стор. 212. Ціна 1 карб. 20 коп.

Зараз в українській прозовій літературі виразно помітна тенденція до монументальної повісти, роману, побудованих на відповідному сюжеті.

Така тенденція цілком закономірна й нормальна, бо цього вимагає новий наш читач, що культурно зростає. Йому тисячі агіток, що написані в перші роки революції і практикуються деким і досі, нічого безперечно не дають, як нічого не дають йому й ті нариси—коротенькі малюнки, що писані модною в 1919-20 р.р. імпресіоністичною манерою, та ще інколи з елементами символізму.

Жовтнева революція (як одна з найбільших соціяльних зворушень) своїм змістом настільки глибока та багатогранна, що наш письменник тогочасний, наш „поет космичних катастроф і соціяльних драм" — просто розгубився і не зміг дати хоч одну велику, але й життєву правдиву повість, чи роман, де б сконденсовано було ввесь героїзм доби з усією складністю ідеологичних змагань та психологичних особливостей нашого часу.

Це була прогалина в нашій літературі, яку лише в останні роки почали потроху заповнювати.

Отже ця перша збірка Ів. Ле—„Юхим Кудря" є одна з значних своїм художнім еквівалентом збірок, що ними можна заповнити цю прогалину.

В збірці, крім великої повісти „Юхим Кудря", що складена з 13 епізодів (розділів) є ще 7 оповідань, коротеньких нарисів, малюнків. Але головне значіння, центральне місце займає повість „Юхим Кудря". Вона, перш за все, вражає простотою вислову (за дуже малим винятком), напруженістю розгортання дії та драматизмом деяких місць.

Це велика реалістична повість, де життєва правда класової боротьби українського селянства з усіма його прошаруваннями, що кожне зокрема, згідно з своїм економичним станом, а звідси і класовою симпатією, так чи інакше реагувало на революційні події,— показано дуже колоритно.

На особі куркуля Юхима Кудрі ми бачимо, як озброювалась, як боролась із революцією і чого хотіла від неї та заможна селянська верства, що її охрещено ім'ям „к у р к у л ь".

Юхим Кудря в своїх розрахунках орієнтується, перш за все, на ті білі, жовті і блакитні збройні сили, що під тим чи іншим гаслом виступали проти радянської влади.

Коли ж ці сили остаточно збанкрутували, то ця верства, яку репрезентує Юхим Кудря, все ж таки ще не зневірюється в боротьбі, а вирішує продовжувати її власними силами і власними методами.

Юхим Кудря зв'язується з бандитськими загонами Шпари, Келиберди, Савченка і продовжує свою роботу дальше, але й цей безславний епізод бандитизму, як остання ставка українського куркуля, банкрутує в боротьбі з революцією.

Йде процес розкладу.

Він (куркуль, а значить і Юхим Кудря) зневірюється в бандитизмі й, як помста за невдалу боротьбу останнього з радвладою, видає рештки бандитських загонів червоним (епізод 12 Юх. Кудря вказує на банду Н а г о р с ь к о г о). Деякий молодий, здоровий елемент із цього куркульського прошарування остаточно пориває зв'язки з ним і стає на новий шлях життя (Одарка).

Така загальна, досить цікава схема й соціяльне тло повісти „Юхим Кудря".

Але в деяких деталях що до стилю, форми, вислову та інш. збірка має багато огріхів, над якими авторові доведеться подумати серйозно.

Особливо місцями вражає те, що на цьому реалістичному тлі повісти з її закономірно-правдивим розвитком дії, авторові не завжди щастить довести до кінця послідовність характеру своїх героїв, цеб-то органично-логичного зв'язку їхнього характеру з дією і часто-густо збивається на шлях сентиментальних підсолоджувань та інколи надмірної їхньої ідеалізації (Юх. Кудря, Одарка). Бувають моменти, де Ів. Ле з цього послідовного куркуля, всіма його рисами власни-

цької ненажерливости, жорстокої байдужости до розстрілу жінок, яких він сам і видав денікинській контррозвідці,—робить ідеалізованого сентименталіста, що після не випадкового, а послідовного вчинку — вбивства пляшкою своєї жінки Параски—істерично вигукує: „Куди ж ви? А Параска!? Верніть мені Параску!." Така чулість якось ніяк не в'яжеться ні з попереднім, ні з наступним характером цього „героя", бо тут же через кілька рядків нижче ми довідуємось, що Юх. Кудря на цю подію дивиться, як на якийсь маленький, трохи неприємний епізод: „Кинув пляшкою з спиртом, а Параска якось головою кивнула й так тобі... прямо наказаніє боже". Але йому байдуже. Він навіть „не був і на похороні"... „Тай нащо йому той похорон. Він своє одбув"... (ст. 24).

Одарці (з повісти „Юх. Кудря") автор не раз надає сентиментальних рис, що мають так багато спільного особливо в тоні вислову почуття з сентиментальним переживанням героїнь оповідань М. Вовчка.

Напр.: „Невже ж оце й минулося літечко в сльозах та сирітськім горі?" (ст. 27), або „А де ж те жадане щастя? Де ділись мрії, зрадницькі, що пестили душу вінком пахучофарбними, вінчаючи непокриту ще голову Одарки? Чого не ллються чарівні пісні? Чому знов плачуть очі гарячими дівоцькими сльозами?".. і т. ін. (ст. 55).

Ми не проти того, щоб Одарка, чи хто там, не переживала, коли це треба, але такі переживання, пересаджені з народницької літератури, для нашої доби й людини аж ніяк не йдуть.

Не підходить також і той етнографізм у літературі, що його так старанно культивували наші письменники минулого століття, і тепер чомусь, хоча й зрідка, запроваджує Ів. Ле в свою революційну повість (маю на увазі вставки народніх пісень на ст. 51, 92, 194 і інш.).

З інших оповідань збірки варто особливо відзначити надзвичайно цікаве, повне напруження і драматизму оповідання „Новоявлена".

Тут художньо змальовано гострі конфлікти, що постають на грунті релігійному між двома полюсами села: консервативною верствою старого покоління батьків, де веде перед заможна, куркульська група (мати Марійки) й молодим прогресивним поколінням дітей, що є носії нового ідеологичного світосприймання на селі, де перед веде незаможницька молодь (Пилип) у спілці з кращою, поступовішою заможницькою (Марійка). Ці конфлікти неминуче приводять до трагичного кінця. (Мати куркульська вбиває дочку Марійку за те, що та боронить „безбожника" Пилипа від самосуду перейнятого релігійним фанатизмом натовпу).

Тема цікава, свіжа, в сучасній літературі мало випробована й разом із тим дуже актуальна.

Й Іван Ле справився з нею все таки як художник.

Інші оповідання слабші, особливо архаїчне формою—це оповідання „Агрономша".

Від такого способу писання авторові слід було б утримуватись, бо він же може краще писати.

Є в книжці прикрі стилістичні ляпсуси Епізод 11 з повісти „Юхим Кудря" починається якось роблено „вичурною", неживою, до сміху патетичною мовою.

Помітна якась фатальна закоханість (часто вживає) в таку частину людського тіла, як, за термінологією автора, „товсті зади".

Цей пущений з легкої руки Коцюбинського, дотепний образ, треба пам'ятати, не завжди може бути художнім. Мова збірки має багато русизмів.

Сподіваємось, що ці технічні огріхи (стилістичні, мовні, композиційні) надалі подолає чуття соціяльного художника Івана Ле, що в нього воно безперечно є.

Гр. Костюк

К. ПЕРЕЛІСНА. — Одарка. Видавництво „Рух. 1927 р., стор. 48, тираж 4000. Ціна 25 коп.

В 1927 році, коли літературний молодняк, як і переважна більшість письменників, ставить собі гаслом боротьбу за кваліфікацію, книжечка, власне, оповідання „Одарка" неприємно вражає читача. Ми вже виросли з періоду так званих „агіток" і вимагаємо від письменника в його творах художности, а не голих схем із „добрими" чи „злими" „героями", не лише ура—барабанних фраз і риторичних вигуків, а вміння передати в простих зрозумілих словах живих людей.

Особливо уважно ми мусимо підходити до дитячої книжки. Від письменника, що пише для дітей, треба вимагати простоти (простота—найвищий щабель художности), без усіляких формальних викрутасів. Оповідання „Одарка" Перелісної, як зазначено на титульному листі „дозволена до вжитку, як допоміжне приладдя, в книгозбірнях установ соцвиху".

Отже ця книжка буде в дитячих книгозбірнях і через неї наші школярі, які не переживали громадянської війни, яким уже незрозумілими є і слово „городовой", і далекою згадкою бренить „погони, денікинці, петлюровці", мають довідатись про минулу героїчну боротьбу трудящих. Стає шкода, бо вони дивитимуться в криве дзеркало.

„Одарка" К. Перелісної є типовий зразок невдалого твору. Сюжетна концепція оповідання не лише не дає нічого оригінального, а й спрощує і до того звульгаризований шаблон. Ось воно: незаможницю Одарку злидні й мати примушують вийти заміж за нелюба—куркуля. Прийшла революція: її чоловік стає бандитом. Приходять червоні й заарештовують чоловіка. Одарка здибується з червоноармійкою, яка потім поранена переховується в хаті Одарчиних батьків і вчить Одарку письма. Одарка засновує комуну, повертається з тюрми Грицько, її чоловік і куркулі змовляються винищити комунарів, Одарка вже покохала батрака. Куркулі на чолі з Грицьком підпалюють незаможників, але коханець Одарчин вчасно встигає вирвати

elib.nplu.org